D. H.

LAWRENCE

ANKA KUŞU

BİLGİ YAYINLARI : 27
DENEMELER, ANILAR DİZİSİ : 4

Birinci Basım
Eylül 1966

BİLGİ YAYINEVİ
Sakarya Caddesi 8
Yenişehir, Ankara
Tel : 17 74 03 - 17 89 30

D. H. Lawrence
Anka Kuşu

TÜRKÇESİ AKŞİT GÖKTÜRK

Bilgi Yayınevi

Kapak Düzeni : Ozan SAGDIÇ

Başnur Matbaası - Ankara

İÇİNDEKİLER

Giriş 7
Sevgi 15
Horozsu kadınlar tavuksu erkekler 25
Yaşam 30
Kitaplar 37
Adolf 44
Kuşlar, hayvanlar, çiçekler üstüne 56
Nottingham 63
Avcıdır insan 76
Demokrasi 81
Dine bağlılık 115
Roman neden önemli? 126
Roman ile duygular 136
Töre ile roman 145
Romana atılacak bıçak - ya da bomba 154
Resim Yapmak 162

GİRİŞ

D. H. Lawrence, yüzyılımızın ilgiyle okunan, değeri en çok tartışılan, üzerine en çok yazılıp çizilen birkaç büyük yazarından biridir. Ölümünden bu yana geçen otuz altı yıllık süre içinde kitapları bütün önemli dillere çevrilmiş, gerek yaşayışıyla, gerek yapıtlarındaki başarısıyla, gerekse geniş etkisiyle, yirminci yüzyıl yazınında sağlam bir yer kazanmıştır. Kendini bunca değişik yazı türünde dile getiren, el attığı her türde böylesine özgün, aşılmaz bir başarı sağlayan bir İngiliz yazarı daha yoktur demek hiç de aşırılık olmaz. Aşağı yukarı yirmi yıllık sanat yaşamı boyunca hem romancı, hem öykücü, hem ozan, hem düşünür, hem eleştirmen, hem denemeci olarak sesini duyurmuş, ölümünden sonra derlenip yayımlanan mektupları da, en ilgi çekici mektup yazarlarından biri olduğunu tanıtlamıştır. Bu türlerden her birindeki etkinliği, ötekilerdeki başarısını engellememiş, bunca dağınık bir alana yayılan yapıtlarda dile gelen soluk, gücünden, yoğunluğundan hiç bir şey yitirmeden, bu yapıtları bir arada tutan başlıca etken olmuştur.

Lawrence'ın denemelerinden kimisi sağlığında şurda burda yayımlanmış, çoğu ancak ölümünden altı yıl sonra 1936'da çıkarılan **Phoenix** adlı kitapla geniş okur kitlelerine ulaşabilmiştir. İlk basımı kısa zamanda tükenen **Phoenix**, uzun süre en çok aranan, elden düşme kitap satıcılarında en pahalıya satılan kitaplardan biri olarak kalmış, 1961'de ikinci basımı yapılmıştır. Dokuz yüz sayfaya yaklaşan **Phoenix**'deki yazıları alışılmış anlamdaki «deneme» sözcüğüyle nitelemek oldukça güçtür. Deneme denince çoğunlukla, belli bir konuda yazılmış ölçülü biçili, bir-

takım kurallara uygun, biçimci düşünce yazıları anlaşılır. Lawrence ise, bilgiç görünmekten, biçim düşkünlüğünden, üniversite çalışmalarından hep tiksinmiş, kaçınmıştır. Her zaman kişisel, içten, kendiliğinden kalmayı yeğlemiş, yapmacıksız bir söyleyiş uğruna zaman zaman beylik deyişlere, argo sözcüklere bile başvurmuştur.

Lawrence'ın denemeleri konu bakımından geniş bir alanı kapsar. Ayrıca, her denemesi de kendi başına, geniş bir duygu, düşünce alanında şiirli, büyülü bir gezidir. Denemelerinin başlıkları Lawrence için birer çıkış noktasıdır ancak, bu yazılardan gerçek ereği, kendine özgü belli düşünceler, sezgiler geliştirmek, kendi yaşamının türlü yönlerini bulgulamak, ortaya koymaktır. Bu özelliklerinin yanısıra denemelerin en büyük önemi de, Lawrence'ın bütün yapıtları ardında duran düşünce, duygu çatısını büyük bir güçlülükle, yalınlıkla yansıtmalarıdır. Belki de sıkı bir din eğitimiyle yetiştirilmiş olmasından dolayı, Lawrence denemelerinde zaman zaman öğretici, töreci bir anlatıma sapar. Birtakım gelenekçi değer yargılarıyla kavgaya tutuşmuş bir düşünür olarak, «felsefe yazıları» diye andığı denemelerle dile getirir kendini yer yer, ama inançlarını, düşüncelerini hiç bir zaman felsefe diliyle anlatmaya, katı terimler kalabalığına boğmaya yeltenmez, katılığa, gösterişe düşmeden, mitlerle, simgelerle yaşamın kendisinden alınma somut örneklerle konuşur hep. Bu özellikler, Türkçeleri sunulan «Sevgi», «Yaşam», «Kitaplar», «Demokrasi» denemelerinde apaçık görülmektedir.

Bireyin kafasına dış zorlamalarla aşılanmış ülkülere inanmayan Lawrence'ın başlıca öfkesi, bugün artık başlangıcındaki serüvenci nitelikten, yaşamın temel kaynaklarından, canlılıktan iyice uzaklaşmış, soyut birkaç ülküye indirgenmiş olan Hıristiyanlığa yönelmiştir. Lawrence'ın gözünde çağdaş Hıristiyanlık, her yönüyle bir sevgi ülküsüdür. Oysa sevgi ülküleştirilmeye gelmez. «Kitaplar» denemesinde de belirttiği gibi, batılı insanın bundan iki bin yıl önce yalnız sevgi itkisiyle yaşamaya kalkışması, başlangıçta gerekli, canlı, yerinde bir gelişmedir belki ama bugün için geçerliğini yitirmiştir artık. «İnsanlığı seveceksin», «Komşunu kendin gibi seveceksin» türünden ilkelerle Hıristiyanlık, sevgiyi büyük bir tekdüzeliğe, karşılıksız, soyut bir kavram durumuna düşürmüştür. Sevginin böyle göz göre göre

tekdüzeleştirilmesi, bütün çağdaş toplumlarda yıkıcı etkisini göstermektedir. Bir kafa etkinliğine indirgenemez sevgi. Daha büyük bir anlamı vardır. Kafaca benimsenen, sözde sevilen bir ülküye soyut anlamda bir ruhsal yöneliş, ruhsal zorbalıktır bir bakıma. Bir buluşma olmalıdır sevgi, karşılığını bulmalıdır. Bireyin varlığı, benliği, tekliği hiç bir şey yitirmeden sürmelidir sevgide. Hıristiyanlığın öncülük ettiği evrensel sevgi duyguculuğu, insanın yaratılışındaki gerçek arkadaşlık, sıcak bir ten ilgisi gibi doğal içgüdüleri küllemiştir. Soyut bir insanlık sevgisi, gerçek yaşamdan kopmuş duygucu bir toplum, bireyliklerini, doğal canlılıklarını yitirmiş kör kişiler yaratır. Oysa her ruhsal etkinlik, gövdenin yaşamını zenginleştirdiği ölçüde, yücelttiği ölçüde anlam kazanır.

«Sevgi» denemesinde Lawrence, sevginin soyutlamaya gelmezliğini, bir erek olamayacağını gösterir. Sonsuz olamaz sevgi, sevgi yolu varışı olan bir yoldur. «Bir yolculuk, bir devinme, bir buluşma hızıdır sevgi». Sevilen nesneye yöneltilen karşılıksız, çıkarsız bir sevgi, zorbalıktır düpedüz. Bu düşünce Lawrence'ın romanlarında da çıkar karşımıza. Sözgelişi, **Sons and Lovers**'da Miriam'ın Paul'e olan sevgisi, bu ruhsal zorbalık niteliğinden dolayı, Paul'ün irkilip kaçmasına yol açar. İnsanca sıcak sevgi, soyut bir ruh yönelişinden, hele özgürlük, kardeşlik, eşitlik gibi gerçek birey yaşamına taban tabana karşıt soyutlamalardan çok daha başka bir şeydir. Bu türden soyutlamalar, günümüzün toplumlarında «Demokrasi» denemesinde belirtilen birçok yeni putlar yaratmış, çağdaş insan yaşamını iyice soysuzlaştırmıştır. Çağdaş insanının kurtuluşu için yeni bir sevgi inceliği, kadın erkek arasında doğal, içten, yapmacıksız bir sevgi alışverişi gereklidir. **Lady Chatterley's Lover** romanında, **Ölen Adam** adlı uzun öyküsünde, gerçek insanca sevgiye dönüşü işler Lawrence.

«Horozsu Kadınlar Tavuksu Erkekler» denemesi, çağdaş kadının acıklı durumunu ele alır. Modern toplumlardaki maddeci düzenin zorlamasıyla, kadın dişiliğinden, erkek de erkekliğinden iyice uzaklaşmıştır artık. Erkeklere özenmek, çağdaş yaşamının her alanında yorucu etkinliklere girişmek, dişilik bilinciyle uzlaşamayacak bir tutkudur. Kadın, yaratılışındaki dişiliği hiç bir şey uğruna çiğnememelidir. İçinde yaşadığı toplum düzeni, iş alanlarına sürüklemiştir kadını. Ama kadının doğal yara-

tılışındaki temele uymayan, havada kalan bir gerçektir bu. Bütün yaşamlarını böyle yorucu etkinliklere adayan kadınlar, bu etkinliklerin kendi tavuksu güvenlerine, dişi yaratılışlarına aykırı olduğunu, dişilik açısından hiç bir anlam taşımadığını anlayacaklardır ergeç.

«Yaşam» ile «Kitaplar» denemelerinde Lawrence doğa ötesi sorunlarla çıkar karşımıza. Bunlardan birincisi, insanın yaratılış evreni içindeki yerini, nasıl değişebileceğini, yenilenebileceğini, yaratıcı edimin hangi evrelerden sonra gerçekleşebileceğini yoğun bir şiir tadıyla anlatır. İkincisinde de, bir bakıma bir ölü noktaya varmış olan çağdaş uygarlık içinde insanın, ancak yeni bir serüvenle, yalnız kafayla ruhun değil kanın da önemli bir yer tuttuğu bir bilinç serüveniyle çıkar yolu bulabileceğini geçmişten örneklerle anlatır. «... ilk Hıristiyanlar'ı düşündükçe, karanlık çağların o yıkıcı umutsuzlukları hiç bitmeseydi diyorum. 400 yılında yaşasaydım, gerçek, tutkulu bir Hıristiyan olurdum doğrusu. Serüvenci. Şimdi 1924'de yaşıyorum, Hıristiyan serüveni sona ermiş. Serüven Hıristiyanlığın da ötesindedir artık. Tanrı'ya doğru yeni bir serüvene çıkmak gerek.» Ruh, kafa, gövde ayrımı gözetilmeksizin, insan yaşamının her yönüne, gereken önem tanınmalıdır. Bunlardan yalnız birinin ya da ikisinin bütün yaşamaya egemen olduğu yerde, gerçek insan benliğinin kurtuluşu yolunda yeni bir çıkış yapmak gerekir. Bugün artık yalnız bir kafa kültürü durumuna gelmiş olan Hıristiyanlık'la kavgası da bu noktada başlar Lawrence'ın.

«Adolf», Lawrence'ın çocukluğundan bir anıyı, ailesini, şaşmaz bir gözlem gücüyle anlatır. Lawrence daha önce, kendi çocukluğunu, gençliğini anlatan romanı **Son and Lovers**'da babasını kaba, içkici, umursamaz bir kişi olarak çizmiş, annesini çocukluk, gençlik yıllarının başlıca ağırlık noktası olarak göstermiştir. Son yıllarında yakınlarına yazdığı mektuplarda, bu romanda babasına ettiği haksızlıktan, gerçekte babasının o denli kötü olmadığından, romanın bütününü yeni baştan yazma eğiliminden söz etmiştir. «Adolf»da Lawrence'ın babası, babacanlığıyla sevimlilikle annesinden daha öne çıkar. Anne ise biraz huysuz, biraz dırdırcı olarak çizilir. Aynı şeyi, küçük bir köpek üstüne yazdığı «Rex» adlı denemesinde de yapar Lawrence. Böylece, bir denge kurmaya, babasının gönlünü almaya çalışır gibi-

dir. Bunun yanısıra, küçük bir tavşanın yaban evreni ile insanın evreni arasındaki uzlaşmazlık tatlı bir öykü havası içinde gözlerimizin önüne serilir. «Adolf»u hep sevgiyle anarmış Lawrence. Yayımlanmasını çok istemiş ama bu dileği sağlığında bir türlü gerçekleşmemiş, «Adolf» ilk olarak **Phoenix**'te yayımlanmıştır.

«Kuşlar Hayvanlar Çiçekler Üstüne» Lawrence'ın **Birds Beasts and Flowers** adlı şiir kitabının 1930'da Londra'da çıkan resimli basımına yazdığı önsözdür. Bu önsözdeki her parça, kitabın dokuz bölümünden birini karşılar. Kitabın bu resimli basımı hem az sayıda hem de oldukça pahalıydı. Böylece bu önsöz, Lawrence okurlarına ulaşmasındaki güçlük düşünülerek **Phoenix**'e alındı. Yazının her parçası, Lawrence'ın şiir kitabının bölümlerinden birini aydınlattığı gibi, tek başına da okunup sevilecek niteliktedir. Gene de, Lawrence'ın sözü edilen şiir kitabının eşliğinde okunmasının çok daha büyük bir tad duyuracağını belirtmek gerekir. «Diyonizosun Filleri» de gene düzyazı şiir niteliğinde ilgi çekici bir parçadır.

«Nottingham - Maden Bölgesinin Kırları», Lawrence'ın doğduğu, çocukluğunu, ilk gençliğini geçirdiği doğal, toplumsal çevreyi anlatması bakımından önemlidir. Yapıtlarında hep ağır basan, modern yaşamla insanın doğal içgüdüleri arasındaki çatışmanın köklerini Lawrence'ın çocukluğuna değin izleyebiliriz bu yazıda. Eastwood bölgesindeki madencilerin yaşayışından verdiği örneklerle, endüstrileşme gelişiminin çağdaş yaşama getirdiği maddeci tutkuların, insanın içgüdülerini, doğal varlığını nasıl ezdiğini, çevresini nasıl çirkinleştirdiğini gösterir. Sonraki yıllarında Lawrence'ın İngiltere'den iyice soğumasının, o ülkeden o ülkeye büyülenmiş bir gezgin gibi dolaşmasının en önemli nedenlerinden biri her yeri hızla saran bu çirkinleşme sürecidir. Çağdaş insanın güzellik içgüdüsünü öldüren en canalıcı etken bu çirkinliktir.

«Nottingham - Maden Bölgesinin Kırları» denemesinde açıkça görüldüğü gibi, her yaşadığı yerle güçlü bir duygu yakınlığı kurmuştur Lawrence. Bu özelliği, yalnız yazmış olduğu dört gezi kitabında değil, romanlarında, öykülerinde, şiirlerinde de sezdirir kendini. İngiltere'yi, İtalya'yı, Meksika'yı onunki gibi güçlü, şiirli bir gözlemle anlatan bir gezi yazarı daha bulmak güçtür. «Avcıdır İnsan», İtalya'yla, İtalyanlar'la ilgili kısacık bir dene-

mesidir. Bu denemede Lawrence'ın en duygan yönlerinden birini, hayvan sevgisini de görürüz. Yakın arkadaşlarının söylediğine göre, küçücük bir böceğin bile öldürülmesine dayanamazmış Lawrence. «Avcıdır İnsan»ın, Lawrence'ın yaşadığı yerlerle ilgili yazılarının bütününü yansıtmaktan çok uzak olduğunu belirtmeliyiz. Nerdeyse yeryüzünün dört bucağını dolaşmış, her yolculuktan yeni bir kitap yazma dürtüsünü duymuş olan Lawrence'ın gezi türündeki yazıları birkaç kitap tutar.

Türkçesi sunulan denemelerin en uzunu «Demokrasi», Lawrence'ın şiir ustalarından biri olan Whitman'ın savunduğu demokrasi ülküsünün, ayrıca da yirminci yüzyıl demokrasisinin, yönetim düzenlerinin aksaklıklarını yer yer alaycı bir öfkeyle gözönüne serer. Geleneksel Hıristiyanlık dogmalarının ülküleştirilmesinden başka bir şey değildir çağdaş demokrasi. Bireyin bir birim, bir sayı durumuna indirgenişi, her kişinin ötekini hiç ayrı gayrı gözetmeden sevmek zorunluluğu, evrensel kardeşlik, eşitlik, özdeşlik ülküsü, birey benliğinin yıkılışıdır bir bakıma. Belli bir birim olmaktan başka hiç bir niteliği bulunmayan bireylerden yığınlar kurabilir ancak, sağlam yapılı toplumlar değil. Herkeste aynı bir evrensel sevgi ülküsü, bireyin doğal içgüdülerini hiçe sayan bir ilkedir. Böylesine tekdüzeleştirilmiş bir ortamda, bireyden bilinçli, gerçek, kendiliğinden bir sevgi beklemek çelişiklikten başka bir şey değildir. Çağdaş insan, kendi doğal benliğini yeniden kazanmalı, her insan, en başta kendisi, yalnız kendisi olmalıdır. Her erkek kendisi, her kadın kendisi. Hiç kimse, birtakım soyut ülkülerle başkalarının varlığına yön vermeye kalkışmamalıdır. Bu da bireylerin maddeci - mekanik düzenin yapay tutkularından arınmaları, ruhun, doğal benliğin özgürlüğü yolunda bir savaş açmaları ile olur. Maddeci - mekanik düzen, bireyin öz varlığını, öz yaşamını gerçekleştirmesi için bir araç olmalıdır ancak. Gerçek insan yaşamı hiç bir belli ülküye adanamaz, yöneltilemez.

«Dine Bağlılık» denemesi, Tanrı'ya inancın hiç değişmeyen katı kurallara bağlanamayacağını, Tanrı yolunun çağdan çağa, toplumdan topluma, kişiden kişiye değişmesi gerektiğini savunur, «Kitaplar» denemesi gibi, yeni bir Tanrı yolunun bulgulanmasının kaçınılmazlığını ileri sürer. Gerçek sorun, Tanrı'nın varlığı yokluğu değil, inanç yolunun, Tanrı yolunun niteliğidir.

«Roman Neden Önemli», «Roman İle Duygular», «Töre İle Roman» denemeleri, Lawrence'ın roman anlayışını, «Romana Atılacak Bıçak - Ya Da Bomba» da öbür çağdaş roman akımları karşısındaki tutumunu belirten yazılardır. Roman, insan yaşantısının bütününü konu edinmelidir. İnsanın hiç bir yönünü tek konu olarak ele almamalı, hiç bir yönünü dışında bırakmamalıdır. Din adamına göre bir ruhtur insan, felsefeciye göre düşünen bir kafa, bilgine göre bir gövdedir. Bunlardan her biri, insanı belli bir kalıba sokmaya, çivilemeye, tanımlamaya çalışır. Her biri, insan yaşantısının belli bir yönüyle, bir parçasıyla ilgilenir ancak. Roman bu parçaların bütününü hem kapsamak hem de aşmak zorundadır. «Töre İle Roman»da belirtildiği gibi, romancının değişmez değerler benimsemesi, şu ya da bu değerden yana olması, kesinlemelere sapması, roman için ölüm demektir. İnsan yaşamı her yönüyle bölünmez bir bütündür. Romancı, yaşantısının her yönüyle ilgili her ayrıntının hakkını vermeye çalışmalıdır. Bir araştırma, bulgulama yolculuğu olmalıdır roman. Gerçek romancılık, her yöne eşit ölçüde açılan güçlü bir kavrayışla, içgörüyle, anlayışla atbaşı gider. «Romana Atılacak Bıçak - Ya Da Bomba denemesinin en ilgi çekici yönü, Lawrence'ın çağımızda en çok ilgi uyandırmış olan bilinç akımı romanıyla ilgili düşünceleridir. Joyce'un, Dorothy Richardson'un, Proust'un roman anlayışına katılmaz Lawrence. Bilinç akımı romancılığını büyük bir sınırlama olarak görür, gerçek insan yaşantısından uzaklaşmakla suçlandırır. «Ayağımın küçük parmağında bir sancı duydum mu, duymadım mı» diye sorar Joyce'un, Miss Richardson'un, Proust'un roman kişileri. Lawrence'a göre, bilinçaltı romancılarının kendine - dönüklüğü, ağırbaşlı romanın erken bunamasıdır. Joyce'da, Proust'da içgözleme kendinden geçercesine bir dalış, belli bir alandaki duyguların, düşüncelerin, en küçük ayrıntılara değin deşilme, günışığına çıkarılma çabası vardır. Roman, «Önce sağ eldivenimin düğmesini mi çözsem, yoksa sol eldivenimin mi? - Karımın pişirdiği kakaoyu içmemekle annem yuvamı yıktı mı?» gibi çocukça şeylerden caymak zorundadır. Lawrence'a göre, roman yazarının ya da kişilerinin belli durumlarda çevrelerindeki nesneler karşısında ne duydukları önemli değildir. Önemli olan, kişi ile çevresindeki nesneler arasındaki bağın kendisidir. Bu yaşayan bağın deşilmesi, günışığına çıkarıl-

ması gerekir, yoksa ne duyguların ne de nesnenin kendi başına bir anlamı vardır. İnsanla çevresindeki evren arasında bulunan canlı bağı gözönüne serme çabası, bir eylem sağlar romana. Oysa bilinçaltı romancılarının içe dönüklükleri, romanı dış eylemden keser, durallaştırır. Lawrence, bilinçaltı romancılarının biçim düşkünlüğünden de hoşlanmaz. **The Rainbow, Women in Love** ikilisinde en özgün, en sağlam nitelikte biçimler kurmuş olmakla birlikte, romanda kendiliğinden olmayan, kurallı bir biçim düşkünlüğüne karşıdır. Gerçi bütün bunlar Lawrence'ın Joyce'dan, Proust'tan daha büyük bir romancı olduğunu tanıtlamaz, ama çağdaş modalar dışında kalışının bilgisizliğinden ya da habersizliğinden değil de, kendine özgü bilinçli roman anlayışının gerektirdiği bir direnmeden dolayı olduğunu gözönüne sererek, gözlerini yumup Joyce'u çağımızın en büyük romancısı sayan kişilere, Lawrence'ın hiç de daha aşağı bir romancı olmadığını gösterir.

«Resim Yapmak» Lawrence'ın yazarlığından başka bir yönünü tanıtan bir denemedir. Yazarlıkta olduğu gibi resimde de kuramlara, bilgiçlik gösterilerine karşı çıkan Lawrence, yaptığı suluboya, yağlıboya resimlerde bir yaşama gücünü, yaşama sevincini ortaya koymaya önem vermiştir. «Bir resim, bütünüyle sanatçının içinden, biçimler, figürler bilgisinden doğmalıdır.» Gerçekte önemli olan budur, kuramlar da çalışma yöntemleri de ikinci derecede kalır.

Türkçesi sunulan denemelerin çoğu **Phoenix**'ten, birkaçı da değişik derlemelerden alınmıştır. Seçilen denemelerin, Lawrence'ın değişik yönlerini elden geldiğince yansıtması gözetilmiştir. Lawrence'ın kitap tanıtma yazıları, sözünü ettiği yazarlardan çoğunun bizde tanınmaması ya da eksik tanınması yüzünden bu seçme dışında bırakılmıştır. Bu derleme, ülkemizde az tanınan D. H. Lawrence'ın yapıtlarına birazcık ilgi uyandırırsa, kendisinden bekleneni yapmış olacaktır.

Akşit GÖKTÜRK

SEVGİ

Evrenin mutluluğudur sevgi. Ama mutlulukla her şey bitmez. Bir buluşmadır sevgi. Ama eşit ölçüde bir ayrı düşme yoksa, buluşma da olamaz. Sevgide her şey bir sevinç bir övgü bütününde birleşir. Ama daha önce bir ayrılma yoksa, bu birleşme de olamaz. Bütün bir birlik çemberinde bir kez birleşince de, daha öte gidilemez sevgide. Sevginin eylemi dalgaların kabarması gibi, son noktasına varmıştır bu durumda; bir çekilme gereklidir.

Buluşma ayrılmaya dayanır böylece; daralma genişlemeye dayanır; kabarma çekilmeye dayanır. Bunlar hiç bir zaman gerçek, bütün sevgi olamaz. Deniz hiç bir zaman bütün yer yuvarlağını birden kaplayıverecek ölçüde kabarmaz. Sevginin kesin egemenliği hiç bir zaman gerçekleşemez.

Kesin anlamda bir yolculuktur sevgi «Yolculuk varmaktan yeğdir,» demiş birisi. İnançsızlığın ta kendisidir bu. Sevginin yüzde yüz egemenliğine inanmaktır, oysa doğası gereği görecedir sevgi. Sevgi, varış yollarına inanmaktır, ereğe değil. Sözün

kesin anlamıyla, güce inanmaktır, birleştirici bir güçtür sevgi.

Nasıl inanabiliriz güçe? Araç niteliğindedir güç, edimseldir; ne bir başlangıçtır ne de son. Varmak için yolculuk yaparız, yolculuk yapmak için değil. Yolculuğun böylesi, boşuna bir çabadır en azından. Varmak için yolculuk yaparız.

Sevgi ise bir yolculuktur, bir devinmedir, bir buluşma hızıdır. Yaratma gücüdür sevgi. Ama ruhsal olsun gövdesel olsun, bütün güçlerde iki uç vardır, artı uç, eksi uç. Düşen her şey yerçekiminin etkisiyle düşer. Ama yer yuvarlağı, bu çekime karşıt bir güçle ayı kendisinden öte fırlatarak sonsuz zamanlar boyunca karşısında tutmamış mıdır?

Sevgi de böyledir. Yaratma sevinci içinde ruhun ruha, gövdenin gövdeye koşmasıdır sevgi. Ama her şey bir sevgi bağında birleştirilirse, sevgi diye bir şey kalmaz artık. Bundan dolayı da, sevgiyi sevenler için, yolculuk varmaktan yeğdir. Kişi varmakla ötesine geçer sevginin çünkü, ya da daha doğrusu, yeni bir yücelişle kuşatır sevgiyi. Varmak, bütün yolculuğumuzun sonundaki en yüce sevinçtir.

Sevgi bağlılığı! Sevgi bağlılığından daha kötü bir tutsaklık düşünülebilir mi? Kabaran denizin önüne duvar çekmeye çalışmaktır bu; ilkyazı yerinde durdurmak, Mayıs'ın Haziran'a dönüşmesine, akdiken gülünün taçyapraklarının yerlerini yemişe bırakarak dökülmesine hep engel olmaya kalkışmak gibi bir istektir.

Bizim ölümsüzlük düşüncemiz bu olmuştur hep, bu sevgi sonsuzu, bu evrensel, utkucu sevgi. Ama bir tutsaklar evinden, tutsaklıktan kalır yanı var mı bu-

nun? Sonrasızlık dediğimiz, zamanın durmadan akışından başka nedir ki? Sonsuzluk, uzay içinde durmadan ilerlemeden başka nedir? Sonrasızlık, sonsuzluk, dinlenmeyle varışla ilgili bu büyük düşüncelerimiz, durmadan yolculuk düşüncesinden başka nedir? Sonrasızlık, zaman içinde durmadan yolculuk, sonsuzluk ise uzay içinde durmadan yolculuktur; ama böyle bir şey ileri sürmeye yanaşmamız yok artık. Peki ya ölümsüzlük, nedir bizce, durmadan hep aynı biçimde sürmekten başka? Bir sürüş, bir sürekli yaşayış, sonsuzluğa değin kalış, dayanış yolculuktan başka nedir ki bu? Cennete katılış, Tanrı'yla bir oluş, nedir bu, sonsuza fırlamaktan başka? Nasıl bir varıştır, sonsuza varış? Sonsuz, varış değildir. Tanrı'nun, sonsuzun, ölümsüzlüğümüzün ne demek olduğunu iyice kavrarsak, bütün bunların, durmadan aynı çizgide, aynı biçimde sürüp gitmek, durmadan tek yönde yolculuk etmek anlamına geldiğini görürüz. Sonsuzluk budur, tek yönde durmadan yolculuk. Sevgi Tanrısı ise, sevgi gücüyle **ad infinitum** (1) ilerleme düşüncemizdir. Sonsuzluk, varış değildir. Çıkmazlığı yönünden dipsiz bir kuyuyu andırır. Sevginin sonsuzluğu da bir çıkmazdan, bir dipsiz kuyudan başka nedir ki?

Sevgi ereğe doğru bir ilerlemedir. Böylece karşıt erekten de uzaklaşan bir ilerlemedir. Cennet doğrultusunda yol alır sevgi. Nerden yola çıkmıştır öyleyse? Cehennemden, ne olur Cehennemde? En sonunda bir artı sonsuzdur sevgi. Eksi sonsuz nedir öyleyse? Artı sonsuzla eksi sonsuz aynı şey-

(1) Sonsuza değin.

lerdir, çünkü sonsuz birdir. Demek ki sonsuzluğa cennet doğrultusunda ya da karşıt doğrultuda, **ad infinitum** ilerleme arasında pek bir ayrım yoktur. İki durumda da elde edilecek sonsuzluk, değeri hiç bir yerde değişmeyen aynı katkısız sonsuzluk olduktan sonra, hiçlik olmuş her şeylik olmuş, ne önemi var?

Sonsuzluk, sonsuz, erek değildir. Bir çıkmazdır ancak, ya da başka deyimle, dipsiz kuyudur. Dipsiz kuyuya düşmek, hiç durmadan yol gitmektir. Duvarları güzel bir çıkmaz da eksiksiz bir cennet olabilir. Ama gözümüz, korunaklı, cennet bağı örneği bir barış, bir yetkin mutluluk çıkmazındaysa bu yetmez bize. Dipsiz kuyuda hiç durmadan aşağı doğru düşmek de olmaz.

Bir erek değildir sevgi; bir yolculuktur ancak. Tıpkı bunun gibi, ölüm de bir erek değildir; temel öğeler karmaşası içinde paramparça bir yolculuktur. Temel öğeler karmaşasından her şey yeni baştan yaradılışa atılır. Böylece, ölüm de bir çıkmazdan, bir eritme kazanından başka bir şey değildir.

Bir erek vardır, ama bu ne sevgidir ne de ölüm. Ne sonsuz, ne de sonrasızdır bu erek. Serin tadın ülkesi, mutluluğun öbür acunudur. Bir gül gibiyiz biz, katkısız özeği, katkısız bağış dengesiyle olağanüstü bir gül. Zamanla uzayın ortasında yetkinlik ile dengeli bu gül, bütündür eksiksizlik ülkesinde, ne zamana bağlıdır ne de uzaya, ama yetkinlik niteliğiyle, bağışın katkısız içtenliğiyle mutlaklaşır.

Biz zaman ile uzayın yaratıklarıyız. Ama bir gül gibiyiz; yetkinliğe ulaşırız, mutlaklık noktasına varırız. Biz zaman ile uzayın yaratıklarıyız. Birden zaman ile uzaydan soyularak, mutlaklık ülkesinde,

mutluluğun öteki acunundaki bütünlenmiş katkısız yüceliğin yaratıkları oluruz.

Sevgiye gelince, kuşatıcı sevgi, aşılır. Sevgi hep gerçek sevenlerce kuşatılmış, aşılmıştır. Bir gül gibiyiz biz, eksiksiz bir varış.

Sevgi türlü türlüdür, tek türlü değil. Erkek ile kadın arasındaki sevgi vardır, kutsal, bayağı. Hırsliyanca sevgi vardır, «komşunu kendin gibi seveceksin.» Bir de Tanrı sevgisi vardır. Ama sevgi hep bir birleşmedir.

Yalnız erkekle kadının birleşmesinde sevgi, bir anlam ikiliğini sürdürmektedir. Kutsal sevgi ile bayağı sevgi, karşıt olmakla birlikte aynı şeydir. Kadın erkek arasındaki sevgi, evrenin görüp göreceği en büyük, en yetkin tutkudur, çünkü ikilidir, iki karşıt tür arasındadır. Erkek ile kadın arasındaki sevgi, yaşamın eksiksiz yürek atışıdır, kasılan, genişleyen.

Kutsal sevgi benlik tanımaz, kendi çıkarını gözetmez. Seven kişi sevgiliye yaranır, onunla eksiksiz bir birlik kurmaya çalışır. Ama erkek ile kadın arasındaki sevginin bütünü hem kutsal hem de bayağıdır. Bayağı sevgi kendi çıkarını gözetir. Ben kendimin olanı ararım sevgilide, kendimin olanı söküp almak için güreşirim onunla. Seçik değiliz, karışmış katışmışız birbirimize. Ben sevgilideyim, o da bende. Oysa böyle olmamamız gerekir, bir karışıklık, bir karmaşadır bu. Dolayısıyla kendimi sevgiliden büsbütün koparacağım, özgürleştireceğim, o da kendini karşıt yönde uzaklaştıracak, tekleştirecek. Ruhlarımızda tan var, ne aydınlık ne de karanlık. Işık bütün arılığıyla bir yana toplanmalı, karanlık ise öteki yanda durmalı; birbirine karşıt iki bü-

tün olmalı ikisi, birbirine karışmayan, her biri kendi niteliğini tek başına sürdüren iki bütün.

Bir gül gibiyiz biz. Bir olmanın katkısız tutkusuyla, ayrı olmanın, ayrılığın katkısız tutkusuyla, iki kişinin söze sığmaz bir ayrılma ile sevimli bir birleşme yönündeki ikili tutkusuyla, yeni bir görünüş, bir aşma çıkar ortaya, bütün tekliklerıyle gül tomurcuğunun yüce göklerine varmış iki kişi.

Ama erkek ile kadın arasındaki sevgi, bütün olduğu zamanlarda ikilidir. Hem katkısız bir bağ içinde eriyiş, hem de bütün bir cinsel isteğin sürtüşmesidir. Katkısız bir bağla bütünlük kazanırım sevgide. Katkısız, ateşli bir cinsel istekle yanar, temel gerçeğe dönüşürüm. Dölyatağından, kesin yalnız bir ayrılığa itilirim. Kendi tek benliğim olurum, dokunulmaz, bütün, belki bir zamanlar toprakların eriyip karışmasından sonra süzülerek kendilerini bulan değerli taşlar gibi. Kadın ile ben, toprakların eriyip karışmasıyız. Sonsuz cinsel sevginin ateşinde, yoğun, yokedici yalazların sürtüşmesinde, ben ufanır onun temel ötekiliğine indirgenirim. Yokedici bir ateştir bayağı sevgi. Ama bizi arıtıp tekleştirecek, karmaşadan kendi değerli taşlar benzeri apayrı varlığımızı süzüp durultacak ateş, yalnız odur.

Kadın ile erkek arasındaki tam sevgilerin hepsi böyle ikili bir nitelik taşır: Bir yandan birlikte erimenin, karışmanın, birleşmenin devinimi niteliğinde bir sevgi, bir yandan da yanıp tükenen benliğin, yanarak varlığın duru seçikliğine dönüşen düşünülemez bir başkalığın, ayrılığın, yoğun, çekişen, cinsel tadı anlamında bir sevgi. Ama

erkek ile kadın arasındaki sevgilerin hepsi bütün değildir. Tatlı bir nitelik taşıyabilir, birlikte erime olabilir, Ermiş Francis ile Ermiş Clare, Beytanyalı Meryem ile İsa örneklerindeki gibi, sezinlenen bir ayrılma, kazanılan bir tekleşme, benimsenen bütün bir başkalık hiç de görülmeyebilir. Ama bu yarım sevgidir, kutsal sevgi dedikleri. En arı mutluluğu bilen sevgi budur işte. Öte yanda da bütünüyle cinsel tadda bir çatışma niteliğindeki sevgi yer alır, erkeğin dişiye karşı güzel ama ölümcül başabaşlığı, Tristan ile Isolde gibi. Övüncün doruğuna yaraşacak sevgililerdir bunlar, sevgi bayrağının en yücesini taşırlar, değerli taşları andıran varlıklarıyla. Tristan, gururlu erkekliğin eşsiz bir değerli taş yalnızlığında apayrı, tek, katkısız erkek; Isolde, katkısız kadın, dişiliğin salınan gururuyla, güzelliğiyle, kokusuyla dengeli bir zambak. Sevgileri, tek kalmış bu iki sevgiliyi sonunda ölümün birbirlerinden koparmasıyla, gözalıcı, yaralayıcı bir acıklı sona varan, bayağı sevgidir. Ama bayağı sevgi böyle yaralayıcı bir acıklı sona varıyorsa, kutsal sevgi de derin bir özlemle, üzüntülü bir boyun eğişin acısıyla sona erer. Ermiş Francis ölür, Ermiş Clare'i kendi katkısız acısıyla başbaşa bırakır.

Bu iki sevgi bir arada olmalıdır, her zaman ikisi bir arada, bağlılığın tatlı sevgisiyle cinsel doyumun gururlu sevgisi tek sevgide yanyana gelmelidir. O zaman bir gül oluruz işte. Sevgiyi bile geçeriz, kuşatılır sevgi, aşılır. Katkısız bir bağla birleşmiş iki kişi oluruz. İki kişi, düşünülemez başkalığımızda değerli taşlar gibi yalnızlaşmış. Ama gül kapsar bizi, bizi aşar, tek bir gül oluruz, ötedeki.

Hıristiyanca sevgi, kardeşçe sevgi, kutsaldır her zaman. Komşumu kendim gibi severim. Sonra? Genişlerim, kendimi aşarım, bütün insanlık olurum. Yetkin insanlığın bütününde bir bütün olurum. Küçük evrenim o zaman ben, büyük evrenin özüyüm. İnsanın yetkin olabilme yetisinden söz ediyorum. İnsan sevgide yetkin duruma sokulabilir, yalnız sevgi yaratığı olabilir. O zaman insanlık, sevginin tek bir bütünü olur. Bu, komşularını kendileri gibi sevenleri bekleyen büyük gelecektir.

Gelgelelim, ne denli küçük evren olsam da, kardeşçe sevginin örneği olsam da, içimde kendimi ayırmak, değerli taşlarınkini andıran bir yalnızlığa gömülmek isteği yatar, bütün ötekilerden apayrı, uzak, bir aslan gibi gururlu, bir yıldız gibi yalnız. İçimdeki bir gereksinmedir bu. Karşılanmadığı için, bu gereksinme gitgide daha bir güçlenir, her şeyin üstüne çıkar.

O zaman kendi benliğimden tiksinirim, bütün gücümle, bu küçük evrenliğimden de, insanlığın özü oluşumdan da iyice tiksinirim. Ulaşmış olduğum kardeşçe sevgi benliğime sarıldıkça, daha da öfkeyle tiksinirlm kendimden. Gene de, seven bütün insanlığı yansıtmayı sürdürürüm, karşılığını bulmamış bir yalnızlık tutkusu beni eyleme geçirinceye değin. İşte o zaman komşumdan da, kendimden tiksindiğim gibi tiksinirim. O zaman vay bana, vaylar komşuma! Tanrılar yoketmek istedikleri kimseleri ilkin deli ederler. Biz de, kendi taşıdığımız benliğe karşı, artık istemediğimiz bu benliğe son bile vermeden duyduğumuz bilinçaltı tepkiyle eyleme zorlanarak

böyle delirir iz. Bocalarız, şaşırırız. Kardeşçe sevgi adına, olağanüstü körlükte kardeşçe tiksinti etkinliklerine girişiriz. Kendimizdeki bölünmeyle, ikileşmeyle delirir iz. Tanrılar kendilerine çok iyi hizmet ettiğimiz için yoketmek isterler bizi. Bu da kardeşçe sevginin, **liberté, fraternité, égalité**'nin (1) sonucudur. Kardeşçe olmaktan, eşit olmaktan başka bir şey olmakta özgür değilsem nerde kaldı özgürlük? Özgürsem, canımın istediğince ayrı, canımın istediğince eşitliğe karşıt olabilmem gerekir. **Fraternité** ile **egalité,** zorbalığın zorbalığıdır.

Kardeşçe sevgi olmalı, insanlığın bir bütünlüğü olmalı, evet. Ama katkısız, ayrı bireylik de olmalı, ayrı, gururlu, bir aslan ya da doğan gibi. İkisi de olmalı. Doygunluk bu ikilikten doğar. İnsan insanla birlikte eylemli, yaratarak, mutluca. Bu en büyük mutluluktur. Ama insan kendi başına buyruk da olabilmeli, herkesten uzak, apayrı, tek başına, kendinden sorumlu, kanmaz bir gururla dolu, komşusunu gözetmeden canı istediğince kımıldayabilmeli. Bu iki türlü davranış, karşıt olmakla birlikte birbirlerini yoketmezler. Anlayış diye bir yetimiz vardır. Anlarsak, iki türlü davranışın dengesini kurabiliriz, biz hem tek tek, ayrı bireyleriz hem de uyum içindeki insanlığız, böyle olunca yetkinlik gülü aşar bizi, özgürce hiç korkmadan, gövdemizin, ruhumuzun bize bilinmezden varan en içerdeki isteklerini izleyerek, iki yanı da anlamaya, iki yönde de yaşamaya başladığımız an açacak, daha hiç açmamış bir acının gülü.

---

(1) Özgürlük, Kardeşlik, Eşitlik.

Son olarak, bir de Tanrı sevgisi vardır; Tanrı'yla bütünleniriz. Ama bizim bildiğimiz Tanrı ya sonsuz sevgi, ya da sonsuz güçlülük ile gururdur, her zaman ya biridir ya da öteki. Ya İsa ya da Yahova, bir yarı ötekini dışarda bırakır her zaman. Böylece Tanrı. her zaman kıskançtır. Bir Tanrıyı seviyorsak, ötekinden ergeç tiksinmek, sevdiğimizi seçmek zorundayız. Din yaşantısının acıklı yanı da budur işte. Ama Kutsal Ruh, bilinmeyen, tektir bizim için, yetkindir.

Bir de sevemeyeceğimiz vardır, ya sevgiyi ya da tiksinmeyi aştığı için sevemeyeceğimiz. Bütün yaradılışı ortaya koyan o bilinmez, bilinemez vardır. Bunu sevemeyiz işte, ancak kendi eksikliğimizin bir belirtisi, bir onayı olarak benimseyebiliriz. Bunu ancak bilinmezden, içimize giren çok derin isteklerden bilebiliriz, bu isteklerin doyurulması da yaradılışın doyurulmasıdır. Gülün gelip tomurcuğa dayandığını biliriz o an. Tomurcuklanmak üzere olduğumuzu biliriz. Gülün tomurcuklandığını bilerek, bu bilgiyi yeter sayarak, itildiğimiz yönde inançla, katkısız bir içten töreyle ilerlemek bize düşer artık.

HOROZSU KADINLAR, TAVUKSU ERKEKLER

Öyle sanıyorum kadınların iki yönü vardır. Uysal yönleri, gözüpek yönleri. Erkekler, hiç değilse öykülerde, hep uysal genç kızlardan söz etmeyi yeğlemişlerdir. Hemen «ah, evet, nasıl isterseniz efendim!» diyen kızlardan. Uysal genç kız, uysal ana, uysal eş. Şimdi bile özlenen şeylerdir bunlar. Oysa genç kızların, anaların pek azı uysaldır. Pek azı özenir böyle olmaya. Büyük çoğunluk uysal değildir. Olmaya da özenmez. Arabasını ustalıkla süren bir kızın kuzu gibi olmasını isteyemeyiz, gözüpek olmasını dileriz. Her sözün başı «evet efendim, nasıl isterseniz!» diyen Kurultay Üyeleri neye yarar? Ama bu soydan erkekler az değildir. Uysal bir telefoncu kız? Ya da uysal bir steno yazmanı? Uysallık dıştan güzel bir şeydir şüphesiz, dişiliğin bir dış belirtisidir, uçları kıvrık saçlar gibi. Ama bir iç gözüpeklikle atbaşı gider. Yaşama yolunu kendi eliyle çizmek zorunda olan genç kız, gözüpek de olmak zorundadır; güzelse, bir de uysalsa, akyazgılı bir kızdır. İki taşla iki kuş vurur.

İki tür dişilikte iki tür kendine güven vardır: horozlanan kadınlar, tavuksu kadınlar. Günümüzün gerçek kadını horozlanan kadındır. Bir kuşkusu, ürküsü yoktur. Çağına uymuştur. Oysa eski moda uysal kadın böyle şeylerden uzaktır, tavuksu bir güvenle bakar her şeye. Kendi başına gıdaklayarak ortalıkta dolaşır, yumurtlar, civcivlere bakar; kuşkulu, gene de güvenle dolu bir düş içindedir. Ama düşünsel bir güven değildir bu. Doğal bir durumdur ancak; bütün uyuşmuşluğuyla birlikte, bir irkilme ya da sıçrama kolayca uğratabilir onu bu durumdan.

Kendine güvenin bu iki türü piliçlerde görmek çok eğlenceli bir şeydir. Genç horoz, yaradılışı gereği horozlanır. Öter, çünkü **kesinlikle** bilir ki gün ağarmaktadır. Bunun üzerine ferikler kanatlarının altından dışarıya bir göz atarlar. Horoz kümesin kapısına yürür, böbürlenerek kafasını dışarı çıkarır: **ha ha! günışığı tabii ya! demiştim ben size!** Sonra görkemle basamaklardan yere iner, bu arada tavukların kendisine olan güvenleriyle tıpış tıpış ardından geleceklerini bilir. Böylece tavuklar, sakınaraktan arkadan gelirler. Bir daha öter: **ha ha! geldik işte!** Sugötürmez bir gerçektir bu, tavuklar bütünüyle benimserler. Eve doğru yürür. Evden birinin çıkıp yem vermesi gerektir. Nerde kaldı, görünürlerde yok. Bir baksın hele horoz. Öldü mü horozluk? Kapı aralığında uzun uzun bir öter, yem verecek kimse görünür. Tavuklar hayran kalırlar, ama çok geçmeden saçılan yeme dalar tavuksu bilinçlerini yitirirler, kıtlıktan çıkmış gibi gagalarlar, horoz bir yandan koşar, yaygaralar ko-

parır; bütün bu işlerin sorumlusu olmakla horozlanır.

Böylece ilerler gün. Horoz bir yem parçası bulur, bağırarak tavukları çağırır. Tavuksu bir güvenle üşüşür o parçayı tıkınırlar. Ama kendileri yağlı bir lokma bulacak olsalar, bir kıyıda yutuverirler, tavukça. Ancak, küçük civcivleri varsa, büyük bir kayguyla onları çağırırlar. Ama bir bakıma o anlamsız güveni içinde tavuk, gerçekte horozdan daha çok inanır kendine. Yumurtlamak için yolu tutar, yumurtlayacağı yeri titizlikle düzeltir. Yumurtlar, sonra bir çalımla, kendine güvenle dışarı çıkar, bütün seslerin o en inandırıcı olanını çıkarır, yumurtlamış bir kuşun tavuksu gıdaklaması. Bildiği hiç bir şeyin tavuğun yumurtası ölçüsünde elle tutulur olmadığını gören horoz, hemen dişi soydaşı gibi gıdaklamaya başlar. Tavukluğa özenir, tavukluğun horozluktan daha gerçek olduğunu bilir çünkü.

Gene de horozluk başta gelir. Atmaca gökte göründü mü, genç horozun çığlığıdır ortalığı tutan. Bunu duyan tavuklar hemen taraçanın altına doluşurlar, horoz tüylerini kabartır, koruyuculuğunu gösterir. Tavukların dili damağı kurumuştur korkudan. Yazıklar olsun! derler, yürek diye bir şey yok bizde! Böyle yiğit bir horoz olmak ne güzel! Uyuşuk uyuşuk birbirlerine sokulurlar. Ama bu uyuşuklukları tavukluğun ta kendisidir.

Horoz, yumurtlayan bir tavuk gibi gıdaklayabilir de, tavuk horoz gibi ötemez mi? Tavuk da horozluğu iyi kötü yansılayabilir. Ama horozlanmak onun için tavukluk gibi kolay değildir. Horozlanır,

horozlanır ama rahat değildir. Tavukken titrer ama rahattır.

İnsanların kaynaştığı geniş çiftlik avlusunda da aynı şeyi görebiliriz. Yalnız, günümüzde bütün horozlar gıdaklamaya, yumurtlamaya özeniyor, tavuklar da öterek güneşi yatağından kaldırmaya yelteniyor. Günümüzün kadınları horozsuysa erkekleri de tavuksudur. Erkekler korkak, ürkek, çoğunlukla yumuşak, boyun eğici, tavuksu ürkekliklerinde rahattırlar. İstedikleri tek şey kendileriyle tatlı dille konuşulmasıdır. Böylece kadınlar tatlı, keskin bir **ku-ku-ri-ku!** ile fırlarlar ortaya.

Horozsu kadınların acıklı yanı, horozlukta horozu bile gölgede bıraktıklarını sanmalarıdır. Onlar sabahleyin var gücüyle öten horozun, öttükten sonra, meydan okuyan, kavgaya çağıran bir başka horoz çıkarmola diye durup dörtbir yana kulak kesilişini göremezler. Kavga, savaş, tehlike, ölüm, bir horozun yaşamında anlık şeylerdir; her an bunlardan biriyle karşılaşabilir.

Ne yazık ki öten tavuk durup dörtbir yanı dinlemez. **Ku-ku-ri-ku!** su karşılıksız kalır. **Ku-ku-ri-ku!** ister al, ister alma!

Kadınların horozlanmasındaki sakıncalı, acınacak yön de budur. Gerçekten de pek garip bir durumdur bu, nereye bağlayacağınızı bilemezsiniz. İşte horozsu kadınların acıklı yanı. Çoğunlukla, bir yumurta yumurtlayacakları yerde, bir bakarlar ki bir oy, bir mürekkep şişesi ya da büsbütün ilgisiz bir nesne yumurtlamışlardır, kendileri için hiç bir anlam taşımayan bir nesne.

Çağdaş kadının acıklı durumudur bu. Horozlanır, yaşamının bütün tutkusunu, gücünü, yıllarını bir çaba, bir direnme uğruna tüketir, bunu yaparken gözönünde tutması gereken eksik yanını da hep görmezden gelir. Horozlanır, ama ne yaparsa yapsın, gene tavuktur o. Kendi tavuk benliğinden ürküp seçimlere, toplum yararına etkinliklere, iş alanlarına atılır. Erkeklikte erkekleri bile gölgede bırakmakta olağanüstüdür. Ama ne yazık ki temele uymayan, havada kalan bir gerçektir bu. Bütünüyle bir çalımdır, alınyazısı bir tutukluğa, acıya, yıkıma varacaktır bu çalımın, eninde sonunda çökecektir. O zaman kadın yumurtladıklarına, oylara, yazı makinasında yazılmış kilometrelerce yazıya, iş alanında tükettiği yıllara bakınca, birden bütün yaptıklarının kendisi için bir hiç olduğunu görecektir. Çünkü horoz değildir, tavuktur o. Bütün bunlar tavuksu benliğinin sınırları dışında kalır birden, yaşamını boşa tüketmiş olduğunu görür. Her dişinin gerçek mutluluğu olan o sevimli tavuksu güven, tavukça inanç yabancısıdır onun; yaşamına hiç girmemiştir çünkü. Yaşamını en yorucu etkinliklerle, horozlanmakla geçirmeye yeltenirken evdeki pirinçten olmuştur. Hiçlik!

YAŞAM

Başlangıç ile sonun tam orta yerinde insan. Ne yaratılan ne de yaratan. Ama yaradılışın devineği. Bir yandan bütün yaradılışın kökündeki ilk bilinmez var onda; bir yandan da bütün yaratılmış evren, sonlu ruhlar acunu bile. İkisi arasında insan gene de apayrı, bambaşka; yaradılışın kendisi o, yetkin olan.

İnsan sona ermemiş doğdu büyük boşluktan; yaratılmamış, bitmemiş; bir bebek, bir çocuk, olgunlaşmamış, bütünlenmemiş bir şey. Kendi işidir bütünlenmek, yetkin bir duruma geçmek en sonunda, çözülmez salt varlığı gerçekleştirmek; geceyle gündüz arasında bir yıldız gibi başsız sonsuz, öbür acuna bakan; baştan sona bütünlenmiş yaradılışın acununa, yaratandan daha yetkin, yaratılandan daha bütün; yaşamın kendisinden öte yaşayan, ölümden öte ölümlü, ikisinde de varolan, ikisini de aşan.

Tek başına yaşamın da ölümün de ötesindeki varlık insan; ikisinin de yetkin durumu. Kuşların türküsüyle yılanın susmuşluğunu bütünleyen.

Ama gene de kendini yaratamaz insan, ne de yaratılmış bir nesnenin bütünlenişini gerçekleştirebilir. Bütün zamanı boyunca yok-ülkede süzülerek uçar, yetkinliğin öbür acununa girinceye değin uçar; ama gene de kendini yaratamaz, ne de yaratılmış bir nesnenin duruk sona ermişliğine ulaşabilir. Neden ulaşacakmış hem, yaratıcılık durumunu da yaratılan nesne durumunu da aşmış değil mi o?

Başlangıç ile sonun ortasında insan, yaratan ile yaratılanın ortasında, bir öbür acunun ortasında, ikisini de aşan.

İnsan geriye bağlıdır hep. Kendi kendini yaratamaz. Hiç bir an kendi kendini yaratamaz. Ama yaratana boyun eğer, her şeyin kendisinden çıktığı ilk bilinmeze. Kendimize yeterli ya da kendi kendimizi bütünler değiliz. Bilinmezden kopup gelmekteyiz her an.

Varlığımızın ilk gerçeği bu, en büyük gerçeği. Bu temel gerçek üstünde durur bütün bilgimiz. Biz, ilk bilinmezden geliyoruz. Bakın ellerime ayaklarıma, yaratılmış evren üstündeki uçlarım! Ama kim görebilir o kaynağı, başlangıcını yaradılıştan çıkışımın? Gene de her an, bir fitil üstünde dengeyle ışıyan bir alev gibi, katkısız, aşkın bir dengeyle yanmaktayım, ilk bilinmezin doğurgan karanlığıyla yaşam sonrasının bütünlenmiş karanlığı arasında, her şeyin yaratıldığı, bütüne erdiği yerde, dengeli düzgün bir alev parçası gibi.

Bir alev gibi, iki karanlık arasında dengedeyiz, başlangıcın karanlığıyla sonun karanlığı. Bilinmezden geliyoruz, bilinmezde bütüne eriyoruz. Ama bu başlangıçla son aynı şeyler değil.

Bize düşen yanmaktır, katkısız bir alevle, iki bilinmez arasında. Yetkinlik acununda bütüne erebiliriz, katkısız yaradılışın acununda. Varlığımızı yetkinliğin, aşkın öbür acunuyla kazanmak zorundayız, yaşamla ölümün ikisinde birden tükenerek, birden ikisinde.

Yüzümü çeviriyorum, kör ama gene de bilen yüzümü; güneşe dönen bir kör adam gibi, yüzümü bilinmezden yana çeviriyorum, başlangıca; yüzünü güneşe kaldıran kör adam gibi yaradılışın kaynağından içime süzülen akışın tatlılığını seziyorum. Kör, sonsuza değin kör, ama bilen; payımı alıyorum, kendi kendime öğreniyorum yaratıcı bilinmezin gücünü. Ne yaptığını sezinlemeden güneşi emip bütünlenen bir tohum gibi, ilk yaratıcı gücün görünmez sıcaklığına açılıyorum, bütünlenmeye başlıyorum.

Yasadır bu. Başlangıcın ne olduğunu hiç bir zaman bilemeyeceğiz. Nasıl olup da bir biçim, bir varlık kazandığımızı hiç bir zaman bilemeyeceğiz. Ama canlı bilinmezin ruh ile gövdenin aralıklarından nasıl içimize dolduğunu, nasıl bizde bilinire dönüştüğünü her zaman bilebiliriz. Kim o geceleyin gelen, kim o dışardaki, işittiğimiz. Kim çalıyor kapıyı, kim çalıyor gene? Kim o, inleyen kapının mandalını açan?

Bakın, yeni bir şey var aramızda. Gözlerimizi kısıyoruz, göremiyoruz. Önceki anlama yetimizin lambasını kaldırıyoruz, yerleşik bilgimizin ışığıyla aydınlatıyoruz yabancıyı. Sonunda bize karışıyor yeni gelen, benimsiyoruz.

Yaşam da böyle. Nasıl yenileniyoruz? Nasıl gelişiyoruz değişmelerle? Nerden geliyor yenilik, o daha ileri varlık içimize? Nedir o bize eklenen, nasıl oluyor bu?

Bilinmezden, bütün yaradılışın kökündeki ilk bilinmezden içimize varan bir şey var. Bu varışı biz mi istedik, çağırdık mı yeni varlığı, kendimiz mi buyurduk içimizdeki bu yeni yaradılışı, bu yeni bütünlenişi? Hayır, bizden değil bu. Biz kendi kendimizden yaratılmadık. Bilinmezden yaratıldık, dışarının garip büyük karanlığından, eşiğimize yeni varan, girip içimizde yer alan. Hayır, bizden değil, bizden gelme bir şey değil bu, ama bilinmezden, dışardaki.

Bu ilk hem de en büyük gerçeği varlığımızın, varoluşumuzun. Nasıl oluyor da değişiyoruz? Kendimizden değil. Kim diyebilir, kendimden yenilik çıkaracağım ortaya? Kendimden değil, bilinmezden, içime dolan.

Nasıl karışıyor bilinmez içime? Bilinmez karışıyor içime çünkü yaşarken hiç bir zaman bitmiş, bir köşeye bırakılmış değilim; bir alevim ancak, bilinmezi bilinmeze ileten, yaradılışın parlak iletkeni boyunca. Başlangıcımın bilinmezini sonumun bilinmezine iletiyorum ancak, yetkin bir varlığın aracılığında. Nedir başlangıcın bilinmezi, sonun bilinmezi nedir? Buna hiç bir zaman karşılık veremem, ama benim bütünlenmiş varlığımda iki bilinmez bir bileşimde tükenirler, yetkin bir açıklanışın gülünde.

Başlangıcımın bilinmezi ruh aracılığıyla karışır içime. Ruhum acı çeker, tedirgindir. Uzaklarda ge-

cenin içinden yaklaşan ayak sesleri duyar. Kimdir gelen? Ah, haydi yeni gelen varsın, haydi varsın yeni gelen. Ruhça yalnızım, uyuşuğum. Yeni geleni bekliyorum. Acıyla kıvranıyor ruhum, yeni gelenin korkusuyla. Ama bir yandan da beklemenin gerilimi içindeyim. Bir konuk bekliyorum, yeni geleni bekliyorum. Çünkü kibirliyim ah, yenilenmemişim, yalnızım, kısırım. Gene de tetikte ruhum, inceden bir bekleyişle kımıl kımıl, konuğun yolunu gözlüyor. Gelecek. Beklenen yabancı çıkagelecek.

Dinliyorum, ruhumda dinliyorum, dinliyorum. Bilinmezden bir sürü sesler geliyor. Ayak sesinden başka ne olabilir ki bunlar? Kapıyı tezelden açıyorum. Ah! Yok hiç kimse. Usanmadan beklemeliyim, beklemeliyim hep beklemeliyim yabancıyı. Benden değil, benden kendimden olamaz bu. Kafamda bu düşünceyle özlemimi yokluyorum, beklemeyi, gözlemeyi öğreniyorum.

Sonunda, bütün özleyişimden, yorgunluğumdan açılıyor kapı, işte yabancı. Ah şimdi! Ey sevinç! Yeni yaradılış içimde. Ey güzel! Ey kıvançlar kıvancı! Bilinmezden geçmeye geliyorum, bana ekleniyor bilinmez. Sevinç ile gücün kaynaklarıyla doluyorum. Yeni bir varlığı gerçekleştirmeye davranıyorum, yaradılışta yeni bir adım, yeni bir gülü güllerin, yeni gökler yeryüzünde.

Değişmemizin budur öyküsü. Başka yol yoktur. Ruhumda usanmadan beklemeliyim. En önemlisi, ruhumda bilinmezi beklediğim, yoksa kendimden hiç bir şey yapamayacağım söylenmeli. Bilinmezi bekliyorum, bilinmezden yeni başlangıcım doğuyor. Kendimden değil, kendimden değil, aşılmaz inan-

cımdan, bekleyişimden. Bir ormanın kıyısındaki küçük ev gibiyim. Ormanın bilinmez karanlığından, başlangıcın sonsuz gecesinden, yaradılış bana doğru geliyor. Ama ışığım parlamalı penceremden, yoksa nasıl görecek yaradılış evimi? Evim uykunun, korkunun karanlığında olursa, görmeden geçip gidiverir melek. Her şeyden önce korkmamalıyım. Gözlemeliyim, beklemeliyim. Güneşi arayan kör adam gibi, yüzümü uzayın bilinmez karanlığına kaldırıp, güneş üzerime vuruncaya değin beklemeliyim. Bir yaratıcı yiğitlik sorunudur bu. Kömür ateşi üstüne eğilmek hiç bir şeye yaramaz. Öyle yaparsam hiç bir zaman değişemem.

Başlangıçtan bir kez girdi mi ruhuma yeni, mutluluğuma diyecek yoktur. Hiç kimse, hiç bir şey üzemez beni artık. Bir yeni bütünlenişle yüklüyüm çünkü, yeni bir başlangıcın bütünlüğüyle büyümüşüm. Artık yaşamımı bütüne erdirecek bir şey arayarak, körü körüne kapı aralığında dolaşmayacağım. Parça bütüne ermiştir bende, başlayabilirim. Bendedir şimdi bütünleyici edimin gülü, sonunda bağış göklerinde parıldayacak olan. Bende olduğu sürece, her emek, her çaba sevinç verecek. Yaradılışın görünmez gülü bendeki tomurcukdaysa, nedir ki sancılar ağrılar, ardarda zonklayışlarla gelen yeni garip sevinçten başka? Yüreğim bir yıldız gibi mutlu hep. Yüreğim ışıl ışıl kırpışan bir yıldız, yavaş yavaş bölünüp parçalarını tozutarak yaradılışa eren. Bir güller gülü oluşmaktadır.

Nereye saygıyla dönsem, ne yana eğilsem? Bilinmeze, yalnız bilinmeze, Kutsal Ruh'a. Başlangıcı bekliyorum, o büyük, her şeyi yaratan bilinmez

beni görünceye değin, bana kendini belli edinceye değin. Benim sevincim bu, benim kıvancım. Sonun bilinmezine dönüyorum gene, bütün karanlığa, beni bütüne erdirecek.

Korkuyor muyum yaratıcı bilinmezin garipçe kapıma yaklaşmasından? Acıyla, sözcüklere sığmaz bir sevinçle korkuyorum ancak. Ölümün görünmez kara elinin beni yakalayarak karanlığa götüreceğinden, yaşamımın kökünden geleceğimin karanlığına doğru çiçek çiçek yolacağından da korkuyor muyum? Yalnız saygıyla, garip bir kıvançla korkuyorum bundan. Bütün yaşamım boyunca sonuma, bilinmezin bütünlüğüne doğru çiçek çiçek koparılmak son kıvancım olacaktır.

KİTAPLAR

Oyuncaktan başka bir şey değil midir kitaplar? Bilincin oyuncaklarından?

İnsan nedir öyleyse? Süresiz düşünen çocuk mu?

Kitap adı verilen oyuncaklarla kendini hep oyalayan, düşünen bir çocuktan başka bir şey değil midir insan?

Orası öyle. En büyük adamlar bile zamanlarının çoğunu, göz kamaştıran, güzel oyuncaklar yapmaya ayırmışlardır. **Pickwick** ya da **Two on a Tower** gibi.

Dahası var ama.

Bir düşünce serüvencisidir insan.

Büyük bir serüvencidir bilinciyle insan.

Nerede başlamıştır bu serüven, nerede bitecektir, kimse bilmez. Buraya varmışız şimdi, uzun bir yol almışız; görünürde yolun sonunu belirten bir parıltı da yok. Buraya varmışız şimdi, insan bilincinin bozgun İsrail'ine, allak bullak acunun bozkırlarında yolumuzu yitirip. Güle söyleye günümüzü

gün etmeye, burada konutlamaya çalışıyoruz. Daha ileri gitmeyi gereksinmiyoruz.

Peki konutlayalım bakalım ne olacak. Kötülük üstüne kötülük yağınca, pirinçten asasını kaldıracak bir Musa çıkar ergeç. Sonra yeniden başlarız her şeye.

Bir düşünce serüvencisidir insan. Uzak çağlardan beri düşünegelmiştir. Tahtadan, taştan küçük biçimlerde düşünüyordu ilkin. Sonra dikilitaşlar, kilden silindirler, papirüsler üzerinde hiyeroğlifle düşündü. Şimdi de kitaplarda düşünüyor, iki kapak arasında.

Bir kitabın en kötü yanı da kapaklarla örtülü olmasıdır. Kayalara, dikilitaşlara yazarken yalan söylemek daha güçtü. Günışığı pek keskindi. Ama insan mağaralara, gizli kovuklara, tapınaklara çekildi hemen; kendi ortamını eliyle yaratabileceği, kendi kendine yalanlar söyleyebileceği yerlere. Kitap da bir yeraltı kovuğudur, iki kapaklı. Yalan söylemek için eşi bulunmaz bir yer.

İnsanın bilinçli serüvenindeki gerçek ikilemine varmış oluyoruz böylece. Bir yalancıdır insan. Kendi kendini kandıran bir yalancı. Hem bir kez kandırmaya görsün kendini; düşer yalanının ardına, dolaşır. Burnunun ucunda bir fosfor parçasıdır sanki o yalan. Buluttan direkle ateşten direk, dersini vermek için yolunu gözlerler. Sessizce kıyıda durur, burnunun ucundaki o **ignis faatus**'u (1) silmek için beklerler. Ama insan o yalanın ardında yol alırken, bir ışık gördüğüne daha çok inanır gitgide.

---

(1) Aldatıcı erek.

İnsan yaşamı sonsuz bir atılıştır bilince. Gündüzün buluttan direk bekler ötede, geceleyin ateşten direk, bozkırları boyunca zamanın. İnsanın kendi kendine bir yalan söyleyeceği ana değin. Yeni bir yalan, sonra gene yalanın ardına düşer insan, bir demet havucun ardında koşan bir eşek gibi.

İnsan bilincinde iki bilgi kümesi vardır: insanın kendisine söylediği şeyler, bir de bulguladığı şeyler. Kendisine söylediği şeyler hemen hemen her zaman için pek tatlıdır, yalanlardır bunlar. Bulguladığı şeyler ise daha acı şeylerdir.

Bir düşünce serüvencisidir insan. Ama burada düşünceden amacımız **bulgulamaktır.** Yoksa, kendi kendine bayat gerçekler söyleyip, yanlış sonuçlara varmak değil, ama düşünce diye bu geçiyor şimdi. Bir serüvendir düşünce oysa, hokkabazlık değil.

Hem de bütün insanın serüvenidir, yalnız kafanın değil. Kant'a, Spinoza'ya tam inanmayışımız bu yüzdendir. Kant kafasıyla, ruhuyla düşündü, ama kanıyla düşünmedi hiç bir zaman. Kan da düşünür içimizde, ağır ağır, karartılarla. İsteklerle, kasılmalarla düşünür, garip sonuçlara götürür bizi. Kafamla ruhumun vardığı sonuca göre, bütün insanlar birbirini severse, insanın evreni hiç eksiksiz olacaktır. Kanım saçma bulur bunu, eksiksiz, yetkin durumu tikslnç bulur biraz. Kanım der ki bana, yetkinlik diye bir şey olamaz. Günlerin o hep tehlikeli koyağından aşağılara doğru uzun, sonu gelmez bir dalış vardır bilince.

İnsan, kafasıyla ruhunun kendisini yanlış yola götürmüş olduğunu görür. Şimdi korkunç ölçüde yoldan çıkmışız artık, her şey yetkin olsa ne iyi

olurdu diyen ruhumuzu izleye izleye; direngen kanbenliğimizin çetin gerçeğini bir yana itebilsek her şey ne güzel olurdu diyen kafamıza kulak vere vere, bu duruma düşmüşüz.

Üzgünüz, yoldan çıkmışız bir kez, sinirlerimiz de bozuk, yolunu yitirmiş bir kimse gibi. Bu da mı tasa, diyoruz. Alınyazımız göstersin bize gerçek yolu.

Alınyazısı hiç bir şeyi göstermez. Bir düşünce serüvencisidir insan. Ancak serüveniyle yolu yeniden bulur.

Uygarlığımızı alın. Tedirginiz, çünkü şimdiki biçimiyle hoşnut değiliz bu uygarlıktan. Binlerce yıldır kuragelmekteyiz onu, hem öyle bir kurduk ki şimdi değiştiremiyoruz. En sonunda tiksiniyoruz uygarlığımızdan.

İşler çok kötü! Peki ne olacak şimdi?

Neden yapacak bir şey olmasın! Burada mızıkçı çocuklar gibiyiz, oynadığımız oyunu sevmediğimiz için somurtuyoruz, bu oyunu oynamaya zorlanmış duyuyoruz kendimizi. Kötü oynuyoruz; somurta somurta.

Oyunu kötü oynuyoruz, böylece daha kötü oluyor gitgide. İşler kötüden daha kötüye gidiyor.

Güzel, bırakın gitsin! Bırakın her şey daha kötüye gitsin. **Après moi le déluge.** (1)

Hay hay! Ama tufan için bir Nuh ile bir tekne gerekir. Eski serüvene eski serüvenci.

Bu konuyu düşündükçe Nuh tufandan daha önemli görünmeye başlar, tekne de silinip süprülen yeryüzünden.

(1) Benden sonra tufan.

Şimdi yüzümüzü asmışız, acunumuzun, uygarlığımızın kökünü kazıyacak seli bekliyoruz. Güzel, buyursun gelsin. Ama birisinin Nuh'un teknesiyle birlikte hazır olması gerek.

Sözgelişi, Avrupa'nın korkunç bir duruma düştüğünü, kanın gövdeyi götürdüğünü düşünsek, bu karışıklıktan sonra yepyeni ruhlar yükselecektir; ders alıp değişenlerden kimileri canlanıp ayağa kalkacaklardır.

Yanılıyoruz; Rusya'nın o korkunç, karanlık günlerinden kaçanlara bakarsanız, yenilenmiş bir ruh göremezsiniz pek. Daha da korkak, daha da duygusuz olmuşlardır. O büyük yıkım onları insanlığa yaklaştıracağı yerde, insanlıktan daha da uzaklaştırmıştır.

Ne yapmalı? Bizi insanlıktan daha çok uzaklaştıracaksa, büyük bir yıkım hiç de çıkar yol sayılmaz. Böyle olunca, uygarlığımızın o kocaman tuzağına düşmüş biz zavallılar için hiç bir umut kapısı kalmıyor.

Yalnız yıkım hiç bir zaman yararlı olmamıştır insan için. Her zaman yararı dokunacak tek şey, insanın ruhunda ışıyan serüven kıvılcımıdır. Bu serüven kıvılcımı bir kez sönmeye görsün, ölümün, yıkımın yarınki gazete ölçüsünde bile anlamı kalmaz o zaman.

Roma'nın düşüşünü alın. Karanlık çağlarda İsa'dan sonra beşinci, altıncı, yedinci yüzyıllarda Roma'nın başına gelen mutsuzluklar Romalılar'ı biraz olsun değiştirmemiştir. Onlar gene aynı biçimde yaşayıp gitmişler, biraz bugün bizim yaptığımız gibi, hiç bir şeye aldırmadan günlerini gün etmeye

çalışmışlar. Sonra Hunlar, Gotlar, Vandallar, Vizigotlar, daha başkaları çıkıp Roma'yı ortadan silmişler.

Kazanç ne olmuş bundan? Barbarlık seli bir uçtan bir uca bütün Avrupa'yı kaplamış.

Ama Nuh, hayvanlarla birlikte teknesindeydi. Genç Hıristiyanlık vardı. Her şeyden korunabilen uzak manastırlar vardı, küçük tekneler gibi yüzerek serüveni sürdürüyorlardı. Bilincin serüveninde bir kopma yoktu. Birkaç yiğit ruh, azgın seli yara yara tekneyi gökkuşağının altına doğru sürüklüyorlardı.

Genç kilisenin keşişleriyle, ruhanileri kırılmamış, eğilmemiş, çökmemiş insan ruhunu karanlık çağların uluyan seli üzerinden aşırdılar. Sonra bu ölmeyen yiğit ruh, Galya'da İtalya'da barbarların arasına sokuldu, benimsenmeğe çalıştı, böylece yeni Avrupa başladı. Tohumun ölmesine hiç bir zaman göz yumulmadı.

İnsanlar yiğitliklerini, yeniliklerini yitirdiler mi bir kez, o zaman acunun sonu gelir işte. Eski Yahudiler de söylüyordu bunu: yeryüzünde tutkuyla dua eden, en az tek Yahudi kalmasaydı, Yahudi ırkının tükendiği gündü.

Böylece nerede olduğumuzu görmeye başlıyoruz. Her şeyi alınyazısına bırakmak bir şey sağlamaz. Bir serüvencidir insan, serüveninden hiç bir zaman el çekmemelidir. Serüven serüvendir, alınyazısı da serüveni kuşatan koşullardır. Çabasını sürdüren serüvenci, olayların karmaşası içinde yaşayan tohumdur. Teknesindeki Nuh, o karmaşada sele kapılıp gene yeryüzüne sürüklenebilirdi diyeceksiniz.

Ama tufan **üstesinden gelemedi** onun, çünkü bütün hayvanlarla birlikte yol alıyordu.

Roma'nın düşüşünde Hıristiyanlar için de durum buydu. Küçük, berkitilmiş manastırlarda kendilerini uluyan saldırılara karşı savundular, açgözlü saldırıları körükleyecek bir durumları yoktu, yoksuldular. Kurtlarla ayılar Lyons'un sokaklarında kol gezerken, bir yaban domuzu hırlayarak Augustus tapınağının kaldırımlarını altüst ederken, Hıristiyan ruhanileri, sakınarak, kararlı adımlarla, yıkık sokaklar boyunca, yoksul öncüler gibi dolaşıyor, bir insan topluluğu arıyorlardı. Büyük bir serüvendi bu, yılmadılar.

Ama Nuh her zaman küçük bir azınlıktadır. Roma'nın düşüşü başladığında Hıristiyanlar da çok küçük bir azınlıktı. Bugün Hıristiyanlar umut kırıcı bir çoğunluğa yükseldiler, çökme sırası onlardadır şimdi.

Hıristiyanlığın büyüklüğünü biliyorum; geçmiş bir büyüklüktür bu. Ama ilk Hıristiyanları düşündükçe, karanlık çağların o yıkıcı umutsuzlukları hiç bitmeseydi diyorum. 400 yılında yaşasaydım, gerçek, tutkulu bir Hıristiyan olurdum doğrusu. Serüvenci.

Şimdi 1924'te yaşıyorum, Hıristiyan serüveni sona ermiş. Serüven Hıristiyanlığın da ötesindedir artık. Tanrı'ya doğru yeni bir serüvene çıkmak gerek.

ADOLF

Çocukluğumuzda babam işe geceleri giderdi çoğunlukla. İlkyaz başladı mı, tam bizim gecelik giysilerimizle aşağı indiğimiz sırada, kapkara, yorgun argın dönerdi eve. Geceyle sabah yüzyüze gelirdi o an, her zaman mutlu olmazdı bu karşılaşma. Belki de, kendini toz toprak içinde bitkin sürüklediği güne bizim neşeyle girişimizi görmek üzüntü verirdi babama. İlkyaz sabahının günışığında yatağa gitmeyi sevmezdi.

Ama kimileyin, tan ağarırken, çiğ düşmüş tarlalardaki uzun yürüyüş mutlandırırdı onu. Maden kuyusundaki geceden sonra, açık sabahı, pırlanta gökyüzünü severdi. Her kuşu, ürperen otlardaki her kımıltıyı gözler, kız kuşlarının tatlı cıvıltısını yansılar, çit kuşlarının ötüşüne karşılık verirdi. Hani elinden gelse, kendisi de insanınkinden apayrı bir dilde cıvıldayacak, ötecekti hep. En sevdiği şeyler, insanca olmayan şeylerdi.

Güneşli bir sabah, hepimiz masanın çevresinde otururken avluda tozuyan ayak seslerini işittik.

Bir durgunluk çöktü üzerimize. Yakınımızda oluşu her zaman rahatsız edici, kısıtlayıcı bir duyguydu. Karartısı pencerenin önünden geçti, mutfağa bitişik küçük bölmeye geçtiğini, teneke ibriğini yere koyduğunu işittik. Sonra doğru mutfağa geldi. Söyleyecek bir şeyi olduğunu hemen anladık. Kimse ağzını açmadı. Bir an kara yüzüne baktık.

«İçecek bir şey ver bana,» dedi.

Annem tezelden çayını doldurdu. Aldı, çayı fincanın tabağına boşalttı. Ama çayını içecek yerde, birden çay fincanlarının ortasına bir şey bırakıverdi. Küçücük kahverengi bir tavşan! Küçük bir tavşan, bir lokmacık, ekmeğin önünde yapma bir oyuncak gibi sessiz oturuyordu.

«Tavşan! Tavşan yavrusu! Kim verdi baba?»

Sarı-boz gözlerinin kayan bir kımıltısıyla bir bilmece gibi güldü, ceketini çıkarmaya gitti. Biz üşüştük tavşanın başına.

«Canlı mı? Bak bakalım yüreği atıyor mu?»

Babam geri geldi, ağırca koltuğuna oturdu. Çay tabağını kendine doğru çekti, kırmızı dudaklarını bıyıklarının altından uzatarak, çayını üfledi.

«Nerden buldun baba?»

«Yerde duruyordu» dedi, çıplak koluyla ağzını, sakalını silerek.

«Nerde?»

«Yaban tavşanı bu!» diyen sesini işittik annemin.

«Evet.»

«Ne diye getirdin eve öyleyse?» diye çıkıştı annem.

«Aaa, biz istedik» dedik hep bir ağızdan.

«Evet siz istediniz biliyorum,» dedi suçlandırırcasına. Ama sözleri bizim sorularımızın gürültüsü içinde boğulmuştu.

Tarlalardan gelirken babam ölü bir ana tavşanla üç ölü yavru tavşana rastlamıştı. Yalnız bu canlı kalmış aralarında, ama kımıldamıyormuş hiç.

«Peki neden ölmüşler baba?»

«Bilmem ki yavrum. Anaları dokunacak bir şey yemiş olmalı.»

«Neden getirdin!» diye annemin öfkeli sesi işitildi gene. «Biliyorsun ne olacağını.»

Babam karşılık vermedi, ama biz sesimizin yettiğince karşı koyduk.

«Getirecek tabii. Kendi başına yaşayamaz ki bu küçücük şey. Ölse daha mı iyiydi?» dedik bir ağızdan.

«Evet, şimdi gene ölecek, sonra bir yaygara daha koparacaksınız.»

Annem, ölen öbür hayvanlarımızın ardından duyduğumuz acıyı deşiyordu. Sevincimiz kaçar gibi oldu.

«Ölmeyecek, değil mi baba? Neden ölsün hem? Ölmeyecek.»

«Ölmez herhalde.» dedi babam.

Annem, «iyi biliyorsun ki ölecek. Öncekiler gibi» dedi.

Babam sertçe karşılık verdi: «Her hayvan küsüp öldürmez kendini.»

Bunun üzerine annem, getirdiği öbür küçük yaban hayvanlarını örnek verdi, hepsi somurtup yaşamaya karşı koymuş, bizim deliler evini gözyaşlarına, yas fırtınalarına boğmuşlardı.

Bir acıdır düştü içimize. Yavru tavşan hiç kıpırdamadan dizimizde oturuyordu, gözü faltaşı gibi, koyu. Süt getirdik, sıcak süt, burnuna yaklaştırdık. Hiç oralı olmadı, çok uzaklardaydı sanki, sanki. derin, kuytu bir kovuğa çekilmişti, gizli, düşüncelerde yitik. Ağzını, bıyıklarını süt damlalarıyla ıslattık. Bana mısın demedi, ıslak ak damlaları silkmek için başını bile sallamadı. İçimizden biri gizli gözyaşları dökmeye başladı.

«Ne dedim size?» diye bağırdı annem. «Götürün, tarlaya salıverin.»

Sözleri boşunaydı. Okul zamanı yaklaştığı için, giyinip hazırlanalım diye kovalandık. Orada öyle duruyordu tavşan. Küçücük yitik bir bulut gibi. Baktıkça içimiz eriyordu. Sevsen boşuna, okşasan boşuna. Küçücük duygularının hepsi pusmuştu. Uyandırılmaları gerekiyordu. Sevgi, yakınlık suçtu sanki gözünde. Küçücük yaban, biz sevgiyle yaklaştıkça daha sessizleşti, daha çok içine kapanıp donuklaştı. Sevmemek gerekiyordu. Kendi varlığı uğruna, aldatmalıydık onu.

Böylece annemle kızkardeşime gerekli buyruğu verdim. Tavşanla konuşulmayacak, yüzüne bile bakılmayacaktı. Bir bez parçasına sararak, soğuk oturma odasının gözden ırak bir köşesine koydum, burnunun dibine de bir tabak dolusu sütü dayadım. Annemin biz okuldayken odaya girmesi de yasaklandı.

«Bu saçmalığınız umrumdaydı sanki,» diye bağırdı annem, bize kızgın.

Öğlende, okul dönüşü, sessizce ön odaya girdiğimizde tavşanın bez parçası içinde bıraktığımız gibi kıpırtısız durduğunu gördük. Garip, kahverengi - boz

karışımı yaşam, canlıydı daha. İçinden çıkılmaz bir acı durum.

«Neden sütünü içmiyor anne?» diye fısıltıyla sorduk. Babamız uyuyordu.

«Küsüp kendini öldürmek daha hoşuna gidiyor, küçücük budala.» Saplandık mı bir çıkmaza. Ne etsek? Küsüp kendini öldürmek istiyor! Körpe hindiba yaprakları koyduk burnunun dibine. Kılı bile kıpırdamadı bizim sfenksin. Ama gözleri ışımaya başladı.

İkindi zamanı, sarılı olduğu bezden çıkıp birkaç parmak boyu hoplamış, gene orda oturuyordu, saygısız, küçük, somut bir dilsizlik bulutu, kahverengi, bıyıkları kımıltısız. Yalnız, böğrü belli belirsiz yaşamla atıyordu.

Karanlık çöktü; babam gene işe gitti. Tavşanda hiç bir kımıltı yok. Kızkardeşlerime dilsiz bir korkudur çöktü. Dokunsan ağlayacaklar. Babamın yaptığı çocukluklara söylenen annemin öfke bulutları ortalığı sardı.

Tavşan gene o eski püskü madenci gömleğine sarıldı. Ama bu kez mutfağın iç bölmesine, kendini kovuğunda sansın diye, bakır kaplamalı ocağın çukuruna kondu. Döşemenin şurasına burasına dört beş tabak sıralandı, olur da küçük yaratık hoplar ortaya çıkarsa yiyecek bir şey bulabilsin diye. Anneme içerden alacağını alması için bir kezliğine izin verildi, sonradan kapıyı açması yasaklandı.

Sabahleyin ortalık ağardığında aşağı indim. Kapıyı açınca bir hışırtı duydum. Sonra bütün döşemeye sıçramış süt lekeleri, tabaklarda küçücük tavşan pislikleri gördüm. Bizim yaramaz orda, bir çift potinin arkasından kulaklarının ucu görünüyor. Uzanıp

baktım. Gözleri ışıl ışıl, bir şey sorarcasına oturuyordu, burnunu oynatıyor, bakmıyormuş gibi durarak, bozuntuya vermeden bana bakıyordu.

Yaşıyordu, hem de nasıl. Ama çok yakınına sokulmaktan korkuyorduk gene de.

«Baba!» babamı kapıda yakaladık. «Baba, tavşan yaşıyor.»

«Siz de yaşamaya başladınız demektir,» dedi babam.

«Usulca gir içeri.»

Akşamleyin, küçük yaratık çevresine iyice alışmıştı artık. Adını Adolf koyduk. Gerçekte pek sevemiyorduk daha, yabandı, sevgiden anladığı yoktu. Ama katkısız bir sevinç kaynağıydı bize.

Kendisine yapacağımız ayrı bir yerde yaşamak için pek küçük olduğunu düşünerek, evin içinde dilediğince yaşamasına karar verdik. Annem söylendi ama boşuna. Pek küçüktü. Yukarıya çıkardık, yatağın üstüne pisleyerek küçük haplar döküverdi, çok hoşlandık bu işten.

Adolf çabucacık uydu evin havasına. Dört bir yana koşabiliyordu, sandalyelerin, koltukların arkasındaki delikleriyle, kovuklarıyla iyice mutluydu.

Bizimle birlikte yemek yemeye bayılıyordu. Masanın üstünde sırtını kamburlaştırır, sütünü içer, bıyıklarını, yumuşacık kulaklarını titretir, sonsuz bir umursamazlık içinde seke hoplaya tabağına dönerdi. Bir gün birden kulaklarını dikiverdi, birkaç küçük adım boyu hopladı, bu da neymiş gibi sorarcasına şekerliğe yaklaştı. Küçük ön ayaklarını sürtüştürüp oynatarak şekerliğin kıyısına ulaştı, boynunu uzatıp içe-

ri daldı. Bıyıklarını titretti, sonra bir parça şeker kaldırmak için uğraşmaya başladı.

«Bir bu eksikti! Şekerliğin içinde hayvanlar!» diye bağırarak, eliyle masaya vurdu annem. Bizim elektrikli Adolf öyle hoşlandı ki bu işten, arka ayaklarıyla teptiği gibi bir fincanı yuvarlayıverdi.

«Senin suç anne. Bıraksaydın hayvanı.»

Çayını bizimle içmeye devam etti Adolf. Çayı sıcak severdi daha çok. Bir şeker parçasını kemirdikten sonra ilk işi, tereyağına yaklaşmak olurdu. İşte o zaman zılgıtı yerdi. Ama çok geçmeden annemin kovalamalarının şakacıktan olduğunu anladı. Gene de, burnunu yiyeceklere sokması, annemi çileden çıkarırdı. Onunsa en sevdiği işti bu. Bir gün ikisi çekişirken bir reçel kavanozunu devirdiler. Küçük göğsü reçele bulanmış Adolf, korkuyla geriye sıçrarken annem, küçücük kulaklarından yakaladığı gibi ocağın önündeki halıya fırlattı. Bir anlık şaşkınlıkla ürpertiler geçirdi orda, sonra birdenbire azgın bir koşuyla oturma odasına seğirtti.

O oda avlanma alanıydı Adolf'un. Ocak önündeki halının şurasını burasını düşünceli düşünceli kemirmek gibi kötü bir huy edinmişti. Bu otlaktan kovalanınca divanın altına çekilirdi. Orada Budistçe bir kendinden geçmişlik içinde gözlerini kırpar, sonra hiç kimsenin kestiremediği bir anda bir çalar saat gibi fırlardı. Ansızın, hışırdayan bir koşuyla odanın çevresinde bir döner, uçan kulaklarıyla kapıdan hızla çıkar giderdi. Sonra Adolf'un gökgürültüsünü duyardık dışardan, ama daha biz ardından yetişmeye kalmadan, ok gibi yanımızdan geçer, bir elektrik yelinin dalgasına kapılmış gibi mutfaktaki

iç bölmeye dalar, delidolu geri döner, cin tutmuşcasına, top gibi, odanın dörtbir yanında cirit atardı. Bu kaynayıp coşmadan sonra ansızın toparlanarak uzak yalnız bir köşede oturur, soyut düşünceler içinde bıyıklarını oynatırdı. Bu taşkınlığının nerden geldiğini sormak boşunaydı. Bir tüfek gibi patlar, sonra da namlusu sessiz sessiz tüten bir tüfek gibi susardı.

Ne yazık ki çabucak büyüdü. Eve yere sığmaz oldu, hep dışarıları istiyordu.

Bir gün biz çitin önündeki basamaklarda oynarken, kahverengi gölgesinin yolun öte yakasına geçerek karşısındaki tarlalara daldığını gördüm. Birden çığlığı bastık, «Adolf!» İyice tanırdı bu çığlığı. Apansız bir yelle, yeşil tarlalardan bayır aşağı gidivermişti, otlar arasında oynayan ak kuyruğu zikzaklar çiziyordu. Ardından seğirttik. Kulakları arkaya yatık, küçücük ayakları öylesine güçlü, ardında bıraktığı acunu tepişi garip bir görünüydü. Soluğumuz kesilinceye değin koştuk, yetişemedik. Sonra birisi önünü kesti, birden, aldırmazlık içinde, bir ısırgan kümesinin altında oturarak burnunu oynatmaya başladı.

Bu gezintilerin birinde büyük bir korku geçirdi. Bir pazar sabahı babam kapıda bir dilenciyle başa çıkmaya çabalarken, birden avludan ne idüğü belirsiz tiz bir ses geldi. Dışarı fırladık. Baktık ki Adolf bir iskemlenin altına büzülmüş, kocaman aklı karalı bir kedi de birkaç adım ötede onu gözüne kestirmiş, öylece duruyor. Unutulamayacak bir görünüş. Adolf gözlerini kırparak yeni bir çığlıkla burun kanatlarını

aralarken, kedi de yavaş yavaş ona doğru ilerliyordu.

Ama ne öfkelendikdi kediye! Duvarların üstünden, komşuların bahçelerinden aşarak öyle bir kovaladık ki, gidiş o gidiş.

Adolf ancak yarı büyümüştü daha.

«Bu kediler!» dedi annem. «Pis, iğrenç hayvanlar, ne diye beslerler bunları bilmem ki?»

Ama Adolf gitgide çekilmez bir yük oldu ona. Biraz fazlaca hap döküyordu ortalığa. Evde yapayalnızken, Adolf'un ansızın merdivenlerden inişi yüreğini ağzına getiriyordu annemin. Dışardan ayağını kesmek de gücümüz dışındaydı artık. Kediler kol geziyordu ortalıkta. Adolf'a bakmak, bir çocuğa bakmaktan da çetin bir iş olmuştu.

Hiç birimiz başedemiyorduk artık. Gitgide daha kabına sığmaz, daha söz anlamaz oldu. Ayaklarını kullanmakta üstüne yoktu. Elimizden, yüzümüzden eksik olmayan bir sürü tırmık izi de onun armağanıydı. Ama ettiğini buldu sonunda Adolf. Oturma odasındaki tül perdelerin ucu döşemeye değin iner yerde toplanırdı. Annem pek övünürdü onlarla. Adolf'un en hoşlandığı şeylerden biri de bu perdeler arasında köpükten fundalar içinde yuvarlanır gibi oynamaktı. Perdelerin ucunu yer yer delmişti bile

Bir gün gene oynarken perdelere iyiden iyiye dolaşmış. Başlamış bu çılgın bulutsu cehennemde çırpınıp yuvarlanmaya. Bağırmış. Tam annem içeri girerken de perde askısını en güzel sardunyalardan birinin üstüne düşürmüş. Annem onu dolaştığı perdelerden kurtarmıştı, ama ondan sonra bir daha da

bağışlamadı. Adolf da annemi bağışlamadı. Taş yürekli bir yırtıcılık gelmişti üstüne.

Gitmesi gerektiğine biz bile inanmıştık artık. Uzun süre düşünüldükten sonra, babamın geri götürüp ormana salıvermesinde karar kılındı. Madenci ceketinin koca cebine, geldiği yere kondu gene Adolf.

«Tencere paklar bunu,» dedi babam. Yangına körükle gitmekten pek hoşlanırdı.

Ertesi gün babam, koruların yakınında salıverdiği Adolf'un, hiç oyalanıp duygulanmadan, dönüp ardına bile bakmadan hoplaya zıplaya uzaklaştığını söyledi. Şaşmadan inandık. Ama içimiz bir türlü rahat etmiyordu. Öbür tavşanlar nasıl karşılayacaklardı onu? Evcilliğinin, insanca aşağılığının kokusunu alıp parçalayacaklar mıydı yoksa? Annem bu olmadık düşüncelerimize gülüyordu.

Her neyse, gitmişti artık, biz de rahatlamıştık bir bakıma. Babam, olur da rastlar diye çevresine iyice bakardı gidip gelirken. Korunun yakınından geçerken birkaç kez, Adolf'un ısırgan gövdeleri arasından baktığını görmüştü, garip, yüksek, kandırıcı bir sesle çağırmıştı. Ama Adolf hiç oralı olmamış. Yabanlık, kendi yaratıklarında ne de çabuk ağır basıyor. Bizim evcil varlığımıza nasıl da öfkeyle bakıyorlar o zaman. Ben böyle düşünüyordum. Korunun eteğine gidip kendim çağırayım tatlı bir sesle dedim, ısırgan gövdeleri arasından parlayan gözlerinin, eğreltileri geçerken bir parlayıp bir sönen alaycı kuyruğunun düşü bana da görünsün istedim. O küçümser ak kuyruk, Adolf bize gerisini dönerken! Belli bir kaba

davranışı, yazılamayacak, ağıza alınamayacak bir deyimi anımsatır bana bu hep.

Ama doğalcılar tavşanın ak kuyruğunun anlamını tartışınca, o kaba davranış, o daha da kaba deyim gelip kafama çakılıyor. Doğalcılar derler ki, tavşan ak kuyruğunu yavruları ardından gelsin diye gösterir, bakıcı kızın ardından sarkan kuşak uçlarının, düşe kalka yürüyen küçük çocuğa yol göstermesi gibi. Ne tatlı, ne toyca bir açıklama! Ama benim bildiğim Adolf hiç de toy değildir. Arkasını bana döner, ak tüyünü gözüme dürtercesine **«Merde!»** (1) derdi. Kaba bir söz -ama Adolf'un kuyruğu, gerisinin bütün umursamaz alayıcılığıyla, bayrak gibi bu sözü dalgalandırırdı.

Bu bütün tavşanların küçümseyişi, öfkeli alaycılığın ak bayrağı. Bayrağını ölünceye dek oynatır, dalgalandırır, öyle bir alaycı küçük şeytandır o. Canını kurtarmak için koşmasını görün bir. Nasıl dalgalanır ruhu bir korku erimesi, bir kaçış ürküsünün kasırgası içinde. Deli gibi, acunu ardında bırakır, şaşırtıcı arka bacaklarıyla. Kafasını içine çeker, kulaklarını iki yana yatırır, koşar kendinden geçercesine, bir hız acısı içinde, dönerken gözlerinin akı. Ardındaki korkunç yaklaşmayı bilir; ister kurşun ister tazı olsun. Bilir! Bilir, gözleri geri dönüktür, kafasının içine bakar nerdeyse. Acıdır. Ama bir kendinden geçiştir öte yandan, kendinden geçiş! Alaycı ak bayrağın yalpalanışını düşünün bir. Korkunun büyülü kasırgasında yuvarlanır tavşan. Bütün gergin ruhu, acı korkunun elektrikli coşkusuna akar. Tüke-

(1) Bok.

nişe kayan bir yıldız gibi son hızıyla atılır. Korku acısının ak ısısı. Ak kuyruk hop! hop! hop! oynar bir yandan, **merde! merde! merde!** der kovalayana. Ne yapsın, elinde değil. O son tükeniş anında bile küçümser kovalayanı. Başeğmez kaçkındır o, bağlanmaz, uysal. Öcünü alır kovalayandan.

Ama bir kaçarsa, bir kaçarsa bu canım tavşan! Görün o zaman orada oturuşunu, yeryüzü köşesinde, bir susku topu gibi, o tavşan utkusuyla. Görün kara gözündeki ışıltıyı. Görün, o eylemsizliği içinde nasıl bütün dünya **merde**'dir gözünde. Uysalın düşüncesi gibi düşünce yoktur. Öç alan melek, bir tanrı kılığında iner gelirse yanına, bir köşede kıpırtısız oturan o kendiyle yetinmişlik yumağından bir acı ses kopuverir. Düşer kaçkın. Ama bu düşüşte bile dalgalanır ak tüyü. Ölümünde bile: «Uysalım, doğruyum, tavşanım ben.» der gibidir. «Geriye kalanların hepsi, hepiniz kötü kişilersiniz, olup olacağınız **bien emmerdés**!»

KUŞLAR HAYVANLAR ÇİÇEKLER ÜSTÜNE

YEMİŞLER

«Bütün yemişler dişi olduğundan, onlarda yatar tohum. Açılıp tohumu gösterdiklerinde, dölyatağını, bütün gizleri görürüz. Bundan dolayı nar aşk elmasıdır Arabın, incir çağlar boyu dişilik yarığının adı olagelmiştir. Bir incir çekirdeği bile etmez gözümde! der erkekler. Söyleyebilir misiniz peki neden incir? Cennet elması bile Havva'nın yemişiydi. Erkeğe sundu yemişini. Bilgi elmaları da Havva'nın yemişidir, kadının. Ama yaşam elmalarını, yasakçı canavar gözcüleri kadın değildir veren...»

«İçebildiğince içmesi suç değildir kişinin, yeter ki bir uşağın yardımını istemeden evinin yolunu bulabilsin. Yaşlanmaz, beli bükülmez böylesinin.»

AĞAÇLAR

«Diyorlar, İtalya'nın selvi ağaçlarına bir sayrılık düşmüş, ölüyormuş hepsi. Desenize yitik gizin gölgesi bile siliniyor yeryüzünden şimdi.»

«Empedokles der ki, ağaçlar topraktan biten ilk canlı yaratıklardır, güneşin parıltısından, gün ile gecenin ayrılmasından da öncedir onlar; ateş su karışımı uyumlarında erkekle dişinin orantısı vardır; büyürler, toprağın ısısıyla boylanırlar, yumurtalar nasıl dölyatağının parçalarıysa, onlar da toprağın parçalarıdır. Yemişler, bitkilerdeki ateş ile su artığıdır.»

ÇİÇEKLER

«Çok eskiden, badem ölümden — dirilişin simgesiydi. —Peki ama neden, neden badem oluyor ölümden-dirilişin simgesi?—

Güney Akdeniz'in ılık kışında, ocak şubat aylarında, badem ağacının yeniden-doğuşunu, görkem bulutları içinde dinelişini görmediniz mi?—

Ah evet! Görmez olur muyum! Bir daha da görmek isterdim!

Ama gizin içindeki giz bu değil. Hani badem kemiği dedikleri, omurganın son kemiği var ya, gövdenin tohumuydu o işte, mezarda yeni bir gövde göğerirdi o tohumdan, tıpkı, ocak ayındaki badem ağacı gibi. —Yok canım, nasıl olur, hiç işitmedim böyle şey.

«Ah Persephone, Persephone, al getir Hades'ten bir ölü adamın yaşamını.—»

«Alçaklar, kökten alçaklar, çekin ellerinizi fasulyelerden! der Empedokles. Kimisince fasulyeler oy fasulyeleri, oy ise politikadır. Başkalarınca bu söz bir yemek yasağıydı ancak. Kimisince de fasulye erkeklik organının en eski simgesidir.»

«Ama kan kırmızıdır, yaşamdır kan. Kıralların rengidir kırmızı. Kırallar, çok uzak kırallar ateş kırmızısı boyarlardı yüzlerini, Tanrıydılar nerdeyse.»

TANRI ULAĞI HAYVANLAR

«Ah, geri koyun, geri koyun onları göklerin dört köşesine, yerleri orası, Tanrı bildirisini ileten hayvanların. Yıldız dolu kanatlarıyla geceyi yönetir onlar; dört yaşam yaşar gecenin içinden gözleyen insan, gecenin içinde uyuyan adam dört uyku uyur, aslan uykusu, insan uykusu, kartal uykusu. Sonra aslan uyanır, gündüzdür. Dört köşeden dört yel eser, değişimlerden geçer yaşam. Ama gökler boş olunca, dört büyük hayvandan, dört Doğa'dan, dört Yel'den, dört Bölük'ten yoksun olunca uyku da boşlaşır, aslanlayın boğalayın uyuyamaz artık insan, ne de gözü-çevik kartal uykusunca uyanır.»

YARATIKLAR

«Balıklar ateşlidir, serinlemek içindir suya gidişleri.»

«Karanlığı seven nesnelere gün ışığı işkencedir, acıdır. Ama lambaların, mumların ışığı pek korkutmaz onları; böylesine korkmadan yaklaşırlar, tatmak isterler sanki, bu da ne ola? derler. Öyleyse güneş, yanmaktan da, ateşlerin tutuşmasından, lambaların parıltısından da ötedir. Güneş, ışınlarıyla gece yaratıklarını rahatsız eder, lambaların ateşlerin ışığı ise onlara hiç dokunmaz. Bundan dolayı kendi parıltısı içinde yaşar, ölümlü ateşlere benzemez güneş.»

«Ama kan kırmızıdır, yaşamdır kan. Kıralların rengidir kırmızı. Kırallar, çok uzak kırallar ateş kırmızısı boyarlardı yüzlerini, Tanrıydılar nerdeyse.»

TANRI ULAĞI HAYVANLAR

«Ah, geri koyun, geri koyun onları göklerin dört köşesine, yerleri orası, Tanrı bildirisini ileten hayvanların. Yıldız dolu kanatlarıyla geceyi yönetir onlar; dört yaşam yaşar gecenin içinden gözleyen insan, gecenin içinde uyuyan adam dört uyku uyur, aslan uykusu, insan uykusu, kartal uykusu. Sonra aslan uyanır, gündüzdür. Dört köşeden dört yel eser, değişimlerden geçer yaşam. Ama gökler boş olunca, dört büyük hayvandan, dört Doğa'dan, dört Yel'den, dört Bölük'ten yoksun olunca uyku da boşlaşır, aslanlayın boğalayın uyuyamaz artık insan, ne de gözü-çevik kartal uykusunca uyanır.»

YARATIKLAR

«Balıklar ateşlidir, serinlemek içindir suya gidişleri.»

«Karanlığı seven nesnelere gün ışığı işkencedir, acıdır. Ama lambaların, mumların ışığı pek korkutmaz onları; böylesine korkmadan yaklaşırlar, tatmak isterler sanki, bu da ne ola? derler. Öyleyse güneş, yanmaktan da, ateşlerin tutuşmasından, lambaların parıltısından da ötedir. Güneş, ışınlarıyla gece yaratıklarını rahatsız eder, lambaların ateşlerin ışığı ise onlara hiç dokunmaz. Bundan dolayı kendi parıltısı içinde yaşar, ölümlü ateşlere benzemez güneş.»

güneş hep susuzdur, kanın en parlak diriliğine susamıştır.

Kuşu sesinden tanırsınız, büyük kuşlar büyük çığlık atar, ötmez. Kartal güneş tepedeyken çığlık atar, tavus tan ağarırken, ekin kargası akşamlayın bülbül öterken. Her kuşun kendi ayrı sesi vardır, her sesin de ayrı bir anlamı.»

HAYVANLAR

«Evet, öküzlerle aslanların eli olsa, elleriyle resim yapabilseler, insanlar gibi sanat yapıtları kurabilseler, atlar Tanrılar'ı at biçiminde çizerdi, öküzler öküz biçiminde, Tanrılar'ın gövdelerini de kendi değişik türlerinin görünüşüne benzetirlerdi.»

«Ne derler, adam yoldan geçerken bakmış bir köpeği dövüyorlar: Dur! dövme! bir arkadaşın ruhu bu, sesinden tanıdım; diye bağırmış.»

«Domuzlar bataklıkta çimer, ambar kuşları toz içinde.»

HAYALETLER

«Köpeğin burun delikleriyle hayvanların üyelerinin kokusunu, ayakların yumuşak çimen üstünde bıraktığı soluğu izlemesi, insanca hiç bir anlamı olmayan bir yol boyunca koşması gibi, ruh da ölünün izini büyük uzaylar geçerek kovalar. Uykuya, bir unutmaya yönelmiş bu yolculuk hayli uzun sürdüğünden, ölüler sık sık döner geri bakarlar, oyalanırlar, birden görürler bütün yitirdiklerini şimdi. Sonra canlı ruh yanlarına gelir, büyüktür bu buluşmanın acısı, gene ayrılmanın, Ah, avuntu yoktur ölüle-

re, işlenmiş birtakım yanlışları ölüm bile düzeltemez artık.»

DİYONİZOS'UN FİLLERİ

Diyonizos, yanısıra orduları, Hindistan'dan büyük utkuyla dönerken, Efes kıyılarında bir kez daha karşılaştı Amazonlar'la. Ah küçük-memeli, usu çevik Amazonlar— üç güzellik tanrıçasının sarmaşıktan çelenkler ördüğü Boğa-ayaklı'ya saldırmaktan hiç caymayacak mısınız? Çelenklerle flütler. Ah, kulak verin flütlere! Ah, yaklaşın, bir kurban sunulacak şimdi, hazlar Tanrısına!

Ama bir parladı Amazonlar çıplak kollarıyla, bacaklarıyla, tunç mızraklar kalktı. Ey Diyonizos! İyakkus! İyakkus! ne azgınlar sana karşı, senin kendi parslarından bile daha azgın. Ah, yılgısı öfkeli Amazonlar'ın! Ah, Doğu'nun filleri, Diyonizos'un çevresinde uluşan!

Kaçtılar gene, hey! Kaçtı Amazonlar, apansız kesilişi gibi bir dolu-sağnağının. Gittiler, gözden ıradılar. Hayır, hayır! tapınakta yalvarıyor birkaçı burada. Bağışla, büyük Diyonizos! Ah, bağışla!

Ama kökü kesilmez ki Amazonlar'ın: deniz üstünden, deniz üstünden Sisam adasına değin. Sisam'da İyakkus çığlığı olmayacak artık. Hiç kimse bağırmayacak: Gel! Gel ilkyazla birlikte! Çünkü kıyı boyunca dizi dizi Amazonlar'ın ardı arkası kesilmez hiç bir zaman; kafa tutarlar sana, Diyonizos.

Tanrı gemiyle açılır, kara-yüzlü izleyicileri, filler dinelir teknelerde. Çığlığı basar Amazonlar upuzun burunlu hayvanların öfkelendiğini görünce. Ah,

nasıl da çiğ çiğ yiyecekler bizi! Bir döğüş, kıran kırana! Gözlerinin yaşına bakma bu kez, Koca Diyonizos! Bir döğüş, çetin mi çetin! Parlak kızıl Amazon kanı kaplar kayaları, toprağı, ama içlerinden son birkaçı mızraklarını saplarlar fillere. Parçalanır kayalar göğü yırtan ölüm-çığlıklarıyla fillerin, son Amazonlar'ın ellerinde can veren fillerin kocaman, göğü tutan çığlıklarıyla bir uçtan bir uca yırtılır adadaki kayalıklar.

Diyonizos başeğdirdi Amazonlar'a. Filler öldü. Sisam adasının Phloion adlı kayaları ise gene parça parçadır.

NOTTINGHAM — MADEN BÖLGESİNİN KIRLARI

Aşağı yukarı kırk dört yıl önce, Nottingham'dan şöyle böyle sekiz mil, Nottinghamshire'ı Derbyshire'dan ayıran Erewash çayından da bir mil uzaklıktaki üç bin nüfuslu bir madenci köyünde, Eastwood'da doğmuşum. Dağlık bir yöredir burası, on altı mil batısında Crich sonra da Matlock yer alır, doğusuyla kuzey-doğusunda da Mansfield ile Sherwood orman bölgesi uzanır. Nottingham'ın kırmızı kumtaşları, meşe ağaçları ile Derbyshire'ın soğuk kireç taşları, dişbudak ağaçları, örme taş duvarları arasında uzanan bu kırları ben olağanüstü güzellikte kırlar diye görmüşümdür hep, gene de öyle görüyorum. Çocukluğumda da gençliğimde de buralar bana ormanlarıyla, tarımcı geçmişiyle hep o eski İngiltere'yi andırmıştır; daha otomobil yoktu, maden ocakları tek tüktü bölgede, Robin Hood ile şen adamları da pek uzakta değillerdi.

B.W. Kumpanyasının işlettiği sıra sıra maden ocakları ben doğmadan şöyle böyle altmış yıl önce açılmış, Eastwood onların sonucu olarak ortaya çıkmıştı. On dokuzuncu yüzyıl başlarında, dağ eteğindeki sığ maden ocaklarında ırgatlık etmiş, bir ko-

vayla ya da eşekle taşınıp tüketilmiş eşme ocaklarda çalışmış on sekizinci yüzyıl artığı yaşlı madencilerin şuraya buraya serpili dizi dizi dört odalı küçük madenci evleriyle ufacık bir köymüş. Eşme ocaklar, babamın çocukluğunda çalışmaktaymış daha —benim çocukluğumda da bu ocaklardan kalma çukurlar şurda burda duruyordu.

1820 sıralarında kumpanya ilk büyük ocağı açmış —pek derin değilmiş ama— gerçek endüstri yöntemleriyle kömür çıkaracak ilk makinayı kurmuş. Sonra büyükbabam İngiltere'nin güneyinden sürüklenip gelmiş, daha önce terzilik öğrenmiş olan bu genç adam Brinsley madeninin kumpanya terzisi olmuş. O günlerde kumpanya işçilere pamuklu yelekler ya da iç gömlekleri, üst yanı pamuklu kumaşla astarlanmış kalın pantalonlar verirmiş, bu pantalonlarla çalışırmış işçiler. Çocukluğumda büyükbabamın dükkânının köşesinde yığılı duran sıra sıra kalın pamuklu giysiler, madenci çamaşırları, kocaman madenci pantalonlarını diken, yeryüzünde bir benzeri daha olmayan o eski garip dikiş makinası, şimdi bile gözümün önündedir. Ama daha ben küçükken kumpanya işçilere iş pantalonu vermemeye başladı.

Büyükbabam Old Brinsley çayının kıyısında, bir taş ocağının çukurundaki eski kulübede, maden ocağına yakın otururdu. Bir mil yukarda Eastwood'da, kumpanya ilk madenci evlerini yapmıştı —şöyle böyle yüz yıl önce. Şimdi Eastwood, dik bir bayırla Derbyshire'a, uzun bir bayırla da Nottingham'a inen bir tepenin üstünde güzel bir yerdedir. Gerçek bir biçimi olmamakla birlikte uzaktan sipsivri görünen,

korkunç Erewash koyağı üstünden, ötedeki bir tepede tıpkı kendisi gibi sipsivri yükselen Heanor kilisesine bakan yeni bir kilise kurmuşlar. Ne olanaklar kaçmış, ne olanaklar! Bu madenci köyleri İtalya'nın şirin dağ kasabaları gibi yerler olabilirdi, biçimli, büyüleyici. Oysa ne olmuş!

Eski moda madencilerin küçük dizi dizi evlerinden çoğu yıkılmış, Nottingham Yolu'nda küçük sevimsiz dükkânlar türemeye başlamış, kuzey yandaki bayırdan aşağı kumpanya şimdi bile Yeni Yapılar diye anılan evleri yaptırmış. Bu yeni yapılar, tepenin dik bayırından aşağı ortaları boş iki büyük dörtgenin kıyıları boyunca sıralanmıştı. «Önleri» çirkin, boş caddeye; küçük, tuğla döşeli bir avlunun, alçak bir duvarın, bir ayakyolunun, bir çöplüğün bulunduğu «arkaları» da kıraç dörtgenin inişli yokuşlu, oldukça dik bir bayır yapan, ötesi berisi bu arka avlularla, köşelerdeki açıklıklarla zedelenmiş boş alanına bakardı. Dörtgenler oldukça büyük, çamaşır iplerinin gerildiği direkler, gelip geçen insanlar, sert toprak üstünde oynayan çocuklar bir yana, bir uçtan öbür uca bomboştu. Kışla gibi çepeçevre kapalıydılar, çok garipti bu durumları.

Daha elli yıl öncesine değin bu yeni yapılar pek sevilmezdi. Bunlarda oturmak «aşağılık» sayılırdı. Aşağıdaki koyakta kumpanyanın yapmış olduğu, aralarında ağaçlı bir küçük geçit bulunan üçer kümelik iki diziden kurulu, oldukça gösterişli evlerde, Breach'de oturmak daha az aşağılık sayılırdı. Dakins sokağında yaşamak ise, en «aşağılık» en hor görülen şeydi. Eski, çok eski, kapkara, dört odalı, küçücük iki sıra evden kurulu, gene tepenin üstündeki, Yeni

Yapılar'a yakın Dakins sokağında yaşamak, en aşağılık, en hor görülen şeydi.

Böyle başlamış Eastwood. Yeni Yapılar'ın iki dörtgeni arasındaki dik sokakta, Scargill Sokağı'nda Wesley Kilisesi kurulmuş, ben onun hemen üstündeki küçük köşe dükkânında doğmuşum Yeni yapıların karşısına, madenciler kendi elleriyle, bir ambarı andıran kocaman İlkel Metodist Kilisesi'ni kurmuşlardı. Tepenin üstünden boydan boya Nottingham yolu geçerdi, iki yanında çirkin, kırık dökük, Viktorya çağı biçiminde dükkânlar diziliydi. Çok güzel görünüşlü küçük pazar yeriyle, Eastwood köyü Derbyshire'da sona ererdi, pazar yeri bomboştu şimdi, bir yanında Sun Inn, karşıda yaldızlı havanıyla, tokmağıyla eczacı dükkânı, köşede, Alfreton yoluyla Nottingham yolunun kesiştiği köşede de bir dükkân vardı.

Eski İngiltere ile Yeni İngiltere'nin bu garip karışımı içinde gözümü açtım ben. Yanılmıyorsam, yerli arsa vurguncuları tarlalara sıra sıra evler kondurmaya daha yeni başlamışlardı: sevimsiz kırmızı tuğladan, önleri düz, kara taş-tahta çatılı evler. Cumba pencereleri benim çocukluğumda başladı. Ama çevrenin büyük bir kesimine daha dokunulmamıştı. Yeni yapılardan kurulu dörtgenlerle bunları bir kışla duvarı gibi çevreleyen caddelerde en az üç dört yüz ev vardı. Eski Dakins Yolunda ise otuz kırk küçük in vardı. Küçük ağaçlık geçitlerde, dar yollarda, giderek Nottingham yolunun göbeğinde hiç dokunulmadan bırakılan bahçeli eski kulübeleri de sayarsak, herkese yetecek sayıda ev vardı, yeni

yapılar gerekmiyordu pek. Benim küçüklüğümde yeni yapı pek kurulmamıştır.

Biz Breach'de bir köşe evinde otururduk. Bir tarla yolu akdiken çitleriyle iner gelirdi. Öte yanda, üzerindeki bir derme çatma köprüden çayırlara gidilen dere vardı. Dere kıyısındaki akdikenler ağaç gibi boylanmışlardı, üzerlerine tırmanır, eski bir değirmen havuzunun hemen yanından dökülen suyun yakınındaki, içinde koyunları da çimdirdikleri yıkanma yerimize atlardık. Değirmen, benim çocukluğuma değin yerlilerin buğdayını öğütmüştü. Hep Brinsley kuyusunda çalışan babam her gün tan ağarırken saat beşte, belki de dörtte uyanır, Coney Grey'deki tarlalardan yola çıkarak kimileyin uzun otlar arasındaki mantarlardan toplar, ya da, belki akşam madenci ceketinin cebinde eve getireceği sinmiş bir tavşan yavrusu yakalardı.

Böylece yaşam, endüstri çağı ile Shakespeare'in, Milton'ın, George Eliot'ın tarımsal İngiltere'si arasında garip bir geçiş dönemindeydi. Konuşulan dil her zaman «thee» li «thou» lu yayvan Derbyshire ağzıydı. İnsanların hemen hepsi içgüdüleriyle yaşarlardı, babamın akranı adamlar okuma yazma falan bilmezlerdi. Ocaklar insanları makinalaştırmadı. Tam tersine. Bu kapkaç düzeninde madenciler içten bir topluluk olarak yeraltında çalışıyorlar, birbirlerini düpedüz çıplak olarak, yakından bir içtenlikle tanıyorlardı. Maden kuyusunun karanlık yeraltı ıssızlığı, sürekli tehlike altında olmaları, bu adamlar arasındaki doğal, içgüdüsel, sezgisel bağı büyük ölçüde geliştirmiş, nerdeyse bir dokunuş gibi somutlaştırmış, çok gerçek, çok güçlü kılmıştı. Bu doğal se-

zişin, bu içten **birlikteliğin** en güçlü olduğu yer maden kuyusuydu. Kuyudan yukarı çıktılar mı gözleri kamaşırdı adamların. Bir bakıma yaşamalarının akışını değiştirmek zorunda kalırlardı. Bununla birlikte, maden kuyusunun o garip karanlık içtenliğini, çıplak türden bağlılığı yeryüzüne de getirirlerdi, çocukluğumda her zaman içinde devindiğimiz, gerçek varlığımızı içinde kazandığımız parlak bir iç karanlık vardı sanki, kömürün ışıltısı gibi. Babam çok severdi maden kuyusunu. Bir değil bir kaç kez kaza geçirdi, ama hiç bir zaman ayrılmayı düşünmedi. Arkadaşlığı, içtenliği severdi, savaşa gidenlerin kara günlerden doğan yoğun, erkekçe arkadaşlığı sevmeleri gibi. Yitirme anı gelip çatıncaya değin, ne yitirdiklerini düşünmezlerdi hiç bir zaman. Öyle sanıyorum, aynı şey bugünkü genç madencilerde de vardır.

Bir güzellik içgüdüsü de vardı madencilerin. Karılarının ise yoktu. Madenciler iliklerine değin canlıydılar, içgüdüyle. Bununla birlikte gündüze özgü bir tutkuları, gündüze özgü düşünce yetileri yoktu. Gerçekte, yaşamın ussal yönünden kaçınırlardı. Yaşamayı içgüdüleriyle, sezgileriyle sürdürmeyi yeğlerlerdi. Gündeliklerine bile aldırmazlardı pek. Bu konuda dırdır edenler karılarıydı. Benim çocukluğumda, günışığını ancak kısacık birkaç saat için görebilen, kış haftalarında hiç göremeyen bir madenciyle, kendisi maden kuyusundayken bütün günü tek başına geçiren karısı arasında büyük bir karşıtlık vardı.

En yanlış davranış, madenciye acımaktır. Kış kırtıcı kimseler, duygucular öğretmeden önce, o

zişin, bu içten **birlikteliğin** en güçlü olduğu yer maden kuyusuydu. Kuyudan yukarı çıktılar mı gözleri kamaşırdı adamların. Bir bakıma yaşamalarının akışını değiştirmek zorunda kalırlardı. Bununla birlikte, maden kuyusunun o garip karanlık içtenliğini, çıplak türden bağlılığı yeryüzüne de getirirlerdi, çocukluğumda her zaman içinde devindiğimiz, gerçek varlığımızı içinde kazandığımız parlak bir iç karanlık vardı sanki, kömürün ışıltısı gibi. Babam çok severdi maden kuyusunu. Bir değil bir kaç kez kaza geçirdi, ama hiç bir zaman ayrılmayı düşünmedi. Arkadaşlığı, içtenliği severdi, savaşa gidenlerin kara günlerden doğan yoğun, erkekçe arkadaşlığı sevmeleri gibi. Yitirme anı gelip çatıncaya değin, ne yitirdiklerini düşünmezlerdi hiç bir zaman. Öyle sanıyorum, aynı şey bugünkü genç madencilerde de vardır.

Bir güzellik içgüdüsü de vardı madencilerin. Karılarının ise yoktu. Madenciler iliklerine değin canlıydılar, içgüdüyle. Bununla birlikte gündüze özgü bir tutkuları, gündüze özgü düşünce yetileri yoktu. Gerçekte, yaşamın ussal yönünden kaçınırlardı. Yaşamayı içgüdüleriyle, sezgileriyle sürdürmeyi yeğlerlerdi. Gündeliklerine bile aldırmazlardı pek. Bu konuda dırdır edenler karılarıydı. Benim çocukluğumda, günışığını ancak kısacık birkaç saat için görebilen, kış haftalarında hiç göremeyen bir madenciyle, kendisi maden kuyusundayken bütün günü tek başına geçiren karısı arasında büyük bir karşıtlık vardı.

En yanlış davranış, madenciye acımaktır. Kışkırtıcı kimseler, duygucular öğretmeden önce, o

rinden. İlgilerini çeken bir çiçek gördüler mi, hemen koparmak, yolmak isterler. Edinmek! Edinilmiş bir nesne! **Bana** eklenen yeni bir şey! Bugünkü sözde çiçek sevgilerinin çoğu, edinme duygusunun, bencilliğin bu uzantısından başka bir şey değildir: **bende olan** bir şey: **beni** süsleyen bir şey. Ama ben evinin arka bahçesinde bir çiçeğe, güzelliğin varlığının **gerçekten** sezildiğini gösteren o garip, eşsiz dalgınlık içinde uzun uzun bakan nice madenci görmüşümdür. Hayranlığa, sevince, hazza, kökü edinme duygusuna varan hiç bir şeye benzemez onunkisi. Bir düşünceli dalgınlıktır: yeni başlamış sanatçıyı belli eden.

İngiltere'nin gerçek tragedyası, bence, çirkinlik tragedyasıdır. Doğa öylesine güzel, insan yapısı İngiltere ise öylesine iğrençtir. Benim çocukluğumda sıradan madencinin, maden kuyusunda uyanmış, sezgici, içgüdüsel bilinçten doğma kendine özgü bir güzellik duygusu vardı. Günışığına, özellikle Yeni Yapılar'a, Breach'e ya da kendi sofrasına döner dönmez karşılaştığı kaba maddecilik gerçeği, onun bir yanını öldürür, bir bakıma erkekliğini zedelerdi. Karısı hiç durmadan şu ya da bu konuda dırdır eder dururdu. Öyle görmüştü çünkü; öyle yapması söylenmişti kendisine. Oğullarının «ilerlediğini» görmek bir ananın, buna gerekli parayı sağlamak da babanın ödeviydi. Babamın kuşağındaki erkekler, ardlarındaki eski İngiltere'ye dayandıkları için, eğitimden yoksun oldukları için, yenilmediler. Ama benim kuşağımda, kendileriyle birlikte okula gittiğim çocuklardan şimdi madenciliği seçenler, yatılı okulların, kitapların, sinemaların, din adamlarının, bü-

tün ulusal, bütün insanca bilincin, maddece bir esenliği her şeyden daha üstün tutan çekiç vuruşları altında ezildiler, yenildiler.

Erkekler yenildiler, bu yenilgileri bir süre için esenlik getirecek —ama yıkım ilerde beklemektedir. Bütün bu yıkımın kökü umutların kırılmasındadır. Erkekler umutlarını yitirmişlerdir. İngiltere'nin erkeklerinde, özellikle madencilerde, umut kalmamıştır. Alçaklığa uğramışlardır, ezilmişlerdir.

Belki o zamanlar kimse sezmedi ama, on dokuzuncu yüzyılda insan ruhunu yıkan başlıca etken, çirkinlik oldu. O mutlu Viktorya çağı günlerinde paralı tabakayla endüstri kurucularının işlediği en büyük suç, işçileri çirkinliğe, çirkinliğe, çirkinliğe sürüklemeleridir: bayağılık, biçimsiz çirkin yerleşme bölgeieri, çirkin ülküler, çirkin din, çirkin umut, çirkin sevgi, çirkin giysiler, çirkin ev eşyası, çirkin evler, işçilerle işverenler arasında çirkin bağlar. İnsan ruhuna etkin güzellik, ekmekten bile daha gereklidir. Orta tabaka, madencilerin piyano satınalmasıyla alay eder —ama nedir ki piyano, güzelliğe körcesine bir uzanıştan başka? Kadın için edinilecek bir nesne, bir döşeme eşyası, bir böbürlenme aracıdır. Ama madencilerin kırkından sonra piyano öğrenmeye çalışmasında, kızlarının çaldığı **Genç Kızın Duası**'nı canla başla dinlemesinde, güzelliğin körcesine bir aranışını, giderilmemiş bir güzellik özlemini görürsünüz. Erkeklerde kadınlardakinden çok daha derindir bu özlem. Kadınlar gösteriş isterler. Erkeklerse güzellik isterler, istiyorlar da.

Kumpanya o zamanlar bütün güzellik daha sürmekteyken, tepenin üstüne o çirkin, iğrenç yerleş-

me dörtgenlerini kuracak yerde, küçük pazar yerinin ortasına yüksek bir sütun dikerek dörtbir yanını kemerlerle çevirip insanlara gezinecek, oturacak güzel bir yer, arkada da şirin evler kursaydı! Beş altı odalı bölmeleri, güzel giriş yerleri bulunan kocaman, geniş evler yapsaydı. Her şeyden önce de türküleri, oyunları desteklese —çünkü o zaman madenciler türküyü oyunu unutmamışlardı daha— bunlar için yerler sağlasaydı. Giysilerde belli bir güzellik biçimi anlayışını, ev içlerinin döşenmesinde, süslenmesinde belli bir güzellik biçimi anlayışını geliştirseydi. En güzel sandalyeye ya da masaya, en güzel boyun atkısına erkeklerle kadınların elbirliğiyle dayayıp döşeyeceği en güzel odaya ödüller dağıtsaydı! Bunları yapmış olsaydı ah, endüstriden doğma bir sorun olmayacaktı bugün. Endüstri sorunu, bütün insan gücünün bayağıcasına salt bir çıkar yarışına zorlanmasından doğmaktadır.

Çalışan insanın böyle bir yaşama biçimini benimseyemeyeceğini ileri sürebilirsiniz: İngiliz erkeğinin evi, onun şatosudur, falan filan —«güzel şirin yuvam benim.» Ama bitişik komşuda konuşulan her sözü işitirseniz, bu ne biçim şatodur böyle? Ayakyoluna giden her komşuyu görürseniz! Tek özleminiz «şato» nuzdan, güzel şirin yuvanızdan kaçıp kurtulmak olursa! —hangi şatodan söz edilebilir bu durumda. Ama «küçük şirin yuva» sını putlaştıran, kadındır hep, en kötü huylarını açığa vurduğu, en açgözlü, en malgözlü, en aşağılık olduğu anlarda. «Şirin yuva» dan söz edecek durum kalmamıştır artık: toprağın yüzeyine serpiştirilmiş çirkin, karman çorman bir bayağılık.

Gerçekte, 1800 yılına değin İngilizler kesinlikle köylü bir ulustu —iyice köylü. Evet, yüzyıllardır İngiltere'de birtakım kasabalar olmuştu, ama gerçek kasaba değildi bunlar hiç bir zaman, köy yollarının bir demeti, bir kavşağıydı ancak. Kent değildi. İngiliz yaradılışında insanın kentli yönü, uygar yönü eksik kalmıştır. Siena küçücük bir yerdir, ama kentliliği içten benimsemiş insanlarıyla, gerçek bir kenttir. Nottingham, nüfusu milyona tırmanan geniş bir yerdir, ama biçimsiz bir yığından başka bir şey değildir. Siena'nın var olduğu anlamda bir Nottingham yoktur. Bir kentli olarak İngiliz'in, budalaca bir geri kalmışlığı vardır. Bu biraz onun «şirin yuva» saplantısından, biraz da çevresinde silme bir derme çatmalığı benimseyişinden doğar. Amerika'nın yeni kentleri, Romalı anlamda, Londra'dan, Manchester'den çok daha gerçek kentlerdir. Edinburgh bile İngiltere'de gelmiş geçmiş kentler arasında en gerçek kent niteliğini gösterirdi bir zamanlar.

«İngiliz erkeğinin evi, onun şatosudur», «güzel şirin yuvam benim» sözlerindeki budalaca bireycilik tarihe karışmıştır artık. İngilizin daha köylülüğünü sürdürdüğü, kulübede yaşadığı 1800 yılına değin geçerdi bu ilke belki. Ama endüstri düzeni büyük bir değişiklik getirmiştir. İngiliz şimdi bile kendini bir «kulübeli» sanıyor —«güzel şirin yuvam benim.»Ama çocukça bir duygudur bu. Bugün bir çiftlik işçisi bile, ruhbilimsel bakımdan, bir kasaba kuşudur. İngilizler bugün toptan endüstrileşmenin kaçınılmaz sonucunda, gitgide daha çok kasaba kuşu olmaktadırlar. Ama gene de bir kentin nasıl kurulacağını, nasıl düşünüleceğini, bir kentte nasıl yaşanacağını bil-

mezler. Hepsi de dış-dolaylıdır, yapmacıktan kulübelidir, içlerinden hiç biri gerçekten kentli olmayı bilmez —Romalılar'ın,Atinalılar'ın, giderek savaş çıkmadan önceki Parisliler'in olduğu anlamda kentli olamaz.

Bunun nedeni, kulübeliliğe sımsıkı sarılarak, bizi gururla, övünçle, daha büyük bir davranışta, kentli davranışında bir araya getirecek topluluk içgüdüsünü yozlaştırmamızdır. Büyük kent, güzellik, üstünlük, belli bir çekicilik demektir. İngilizin tepelenmiş, şaşılacak ölçüde alçaklığa uğramış yönü de budur işte. İngiltere, «yuva» diye adlandırılan aşağılık, çirkin, karman çorman, dizi dizi yapılardır. Öyle sanıyorum, yüreklerinin ta derininde bütün İngiliz erkekleri bu şirin yuvalardan tiksinirler —ama kadınlar öyle değil. Bize gerekli olan, daha büyük bir davranış, geniş bir bakış, belli bir parıltı, belli bir görkem, bir güzellik, büyük güzelliktir. Bu konuda Amerikalı bizden çok daha başarılıdır.

Böylece endüstri kurucusu, yüz yıl önce, benim doğduğum köyü çirkinleştirme gücünü de buldu kendinde. Çok daha da korkuncu, bugün endüstri kurucuları İngiltere'nin yüzeyine bir uçtan bir uca, kilometreler, kilometre kareler boyunca, iğrenç yara kabuklarını andıran dizi dizi kırmızı tuğlalı «yuva» lar saçıp duruyorlar. Bu fare kapanları içindeki adamlar da gitgide daha umutsuz, daha hor görülen, gitgide daha dirliksiz bir duruma geliyorlar, tıpkı kapana kısılmış fareler gibi. Kocaları için bir fare kapanından başka bir şey olmayan şirin yuvaları sevmekte ancak bayağı kadınlar direnirler.

Yakın hepsini öyleyse. Neye malolursa olsun, başlayın değiştirmeye. Gündelikmiş, endüstrinin çekişmeleriymiş, boş verin. Benim köyümü son tuğlasına varıncaya değin yıkın. Bir çekirdek kurun, odağı ayarlayın. Sonra güzel bir ışımayla yayılın odaktan. Büyük yapılar kurun, uygar bir kente doğru gelişip serpilecek gösterişli yapılar. Güzellikle döşeyin içlerini. Ta baştan tertemiz bir çıkış yapın. Sırayla, önce bir yer, sonra öteki. Yeni bir İngiltere yapın. Yerin dibine geçsin şirin yuvalar! Yerin dibine geçsin böyle çirkin bir düzensizlik saçmak dizi dizi. Doğal çevrenin çizgilerine bakın, yeterli bir soylulukla, bundan kurun kuracığınızı. İngilizler kafaca ya da ruhça gelişmiş olabilirler. Ama güzel kentlerin yurttaşları olmakta tavşanlardan bile daha aşağılıktırlar. Durmadan politikadan, gündeliklerden konuşurlar, dır dır dır dır, bayağı, dargönüllü ev karıları gibi.

AVCIDIR İNSAN

İngiltere'de pazarları avlanmayı önleyen yasa çok güzel bir yasadır. Burada İtalya'da ise her İtalyan'a elinden geldiğince sık sık ateş etmesini buyuran bir yasa var sanırsınız. Daha tanın gözkapakları aralanmadan, küçük kilisenin çanları günün ağardığını bildirmek için çalmaya başlamadan çok daha önce, insanı çileden çıkaran donanma fişekleri benzeri bir çatırtı patırtı alır yürür zeytin bahçelerinden, ormanlardan. Öfkeyle dönersiniz yatağınızda. Kutsal gün başlamıştır: avcılar çevreye yayılmıştır; tanrı geceyi gönderinceye, küçük kuşlar ortalıktan çekilinceye değin sürecektir bu iş.

Avcı anlamına gelen **cacciatore** sözcüğünün kendisi bile sinirine dokunur insanın. Ey Nemrud, ey Behram bırakın artık bir yana oklarınızı :

Behram, büyük avcı: yaban eşeği
Tepinir yatağı üstünde, gene de uyandıramaz
uykusunu.

Burada sayısız evcil eşek ateş eder durur kafamın üstünde, kocayemişlere bakmak için koruda

bir yürüyüşe çıkacak olsam, ne eder eder gene öfkemi uyandırırlar, ne denli derin uykuda olursa olsun öfkem.

Avcıdır insan! **L'uomo é cacciatore:** İtalyanlar pek severler bu sözü. Kabadayıca bir söz. Nemrud'un bir çalı dibinden, mızrağı elinde, yarası kanayan bir aslanın ardından süründüğünü görürsünüz. Bir kızın başına iş açmış bir erkek söz konusuysa: **"L'uomo é cacciatore"** -avcıdır insan- başka ne beklenir ki? Kendine göz kulak olmak «av»a düşer. Avcıdır insan!

Bir zamanlar kabasaba bir türkü vardı: «Hanım gezmek isterse, ko gitsin nereye dilerse.» Burada şöyle olmalı bu türkü: «Beyin canı koşmak isterse, koşsun elinde tüfekle.» Çam ormanı dolar taşar böyleleriyle, yazın köpeğin sırtını saran pireler gibi. Çömelirler, pusuya yatarlar, kabadayı heykeller gibi dinlelirler, ellerinde atışa hazır bir tüfek. Sonra birden bumm! Bir şey vurmuşlardır, göğü tutar gürültüleri. Seğirtirler azgın, yağmacı adımlarla o belli noktaya.

Oysa hiç bir şey yoktur orda! Hiç bir şey! Av! **La caccia!** -nerde hani? Hamlet'in babasının hayaletine ateş etseler, bundan daha boş, daha aldatıcı bir ıssızlık olamaz. İnsan, böğrü üste yere yıkılmış, hortumunu kıvırıp duran yaralı bir fil göreceğini sanır; hiç olmazsa, can çekişmeleri içinde toprağı eşen, savuran bir yaban domuzudur dersiniz. Oysa hayır! Hiç bir şey yoktur, hiç ama hiç bir şey. İnsanoğlu, bütün öbür yaratıkların iyiliğine olarak, çok kötü bir nişancıdır.

Nemrud, ayağında çizgili kadife pantalonuyla, omuz kayışıyla, fişeklikleriyle, omzunda av çantası, elinde tüfeğiyle, yaban domuzunun olması gereken noktada dinelir **virilissimo** (1), bacakları iki yana açık, aşağılardaki düşsel bir noktaya, acunaltına bakar durur. İşte! Avcıdır insan. Sinsi bir bakış fırlatır çevresine kocayemiş çalısının altında, benim kendisini takılganca gözlediğimi bildiği için de gözünün ucuyla benden yana bakar. Sonra av çantasını daha bir kararlılıkla sırtlar, tüfeğini kapar, yürür tepeye doğru, geniş adımlarla, Hektor gibi kabadayı. Belki de Hektor'dur, İtalyanlaşmış Ettore olmuş. Her neyse, birisinin ya da bir şeyin ölümü olmaya gidiyor işte, doğru nişan alabilse canım yanmaz.

Toskana'da bir çam korusu, balta girmemiş bir orman olmaktan çok uzaktır. Ağaçlar şemsiye çamlarıdır, çıplak saplarıyla. Biraz dargözlülükle saçılmışlardır. Yerdeki fundalar çok çok bir iki yıl göğerir; sonra büyük bir çabayla kökünden kazınır, toplanır, temizlenir, her yer çimenlik bir alana çevrilir; Nemrud'un makarnası pişsin diye. Böylece, bir **pineta**'da, başınızın üstünde çamlık bir çatının yanısıra, ayaklarınızın altında da emeklerinizin tam bir karşılığı vardır. Nereye pusabilir zavallı av? Bir eşek arısının bile altında gizlenebileceği tek nesne yoktur ortalıkta. Bütün bu barutların karşılığı olan av hani nerde? Bu Nemrudlar'ın çevresinde dolanan aslanlar mı, kurtlar mı, domuzlar mı?

Hiç bir zaman bilemezsiniz. Hiç değilse, zeytin ağaçlarının arasından eve dönünceye değin bir şey

(1) Babayiğitçe.

bilemezsiniz. Avcılar, ormandaki gibi, düz ovada da barut yarıştırırlar: gerçek bir yaylım ateş. Sonra zeytinlikler arasındaki geçitte, yerden sıcak, ölü bir şakrak kuşunu kaldırabilirsiniz, göğsünde bir parçacık kan. Küçücük boz kuş böğrü üste yatmaktadır, incecik ayakları çekilmiş, göğsünün tüyleri pörsümüş. Onu bir kez vuran Nemrud, avını bulmayı başaramamıştır.

Hizmetçi kız ışıl ışıl gözleriyle içeri girer de şöyle sorarsa, her şeyi daha iyi anlarsınız; «Signore, av eti ister misiniz?» Av eti! Hiç de kötü olmaz hani! Bir çift keklik mi? Bir tavşan mı? Yaban tavşanı mı yoksa? Neden olmasın! Düğümlü, kırmızı bir mendil içindeki pek de kocaman görünmeyen avı utkuyla getirir hiçmetçi kız. Açarsınız düğümleri! Aah! Ne yazık! Masanın üzerindeki küçücük kümede, üç ardıç kuşu, iki şakrak kuşu, dört çit-serçesi, iki sığırcık, yumuşacık, renkli, tüylü küçük yığında yatarlar, hepsinin de küçücük başları yana düşmüş. «Kaldır, gözüm görmesin,» dersiniz. «Biz küçük kuşları yemeyiz. «Ama bunlar,» der hizmetçi kız, sığırcıkları hırpalarcasına çevirerek, «bunlar büyük, bakın.» «Bunları da yemeyiz biz.» «Yemez misiniz?» diye şaşar, «Budalalığınıza doymayın!» der gibi bir tonla. Öfkeli, mallarını satamamış olmanın verdiği umut kırıklığıyla toplar hepsini gider.

Pazara iner de, metreler uzunluğunda iplere dizili akik ya da mercan gerdanlıklar gibi duran ardıç kuşlarının, sakaların, tarla kuşlarının, dizi dizi şakrak kuşlarının, serçelerin, bülbüllerin, sığırcıkların, sucuk dizileri yanısıra alıcıları ayartırcasına sunulduğunu görürseniz, her şeyi iyiden iyiye anlarsınız.

Sucuk dizileri bu sergide inci dizileri gibi görülür. O kuşları barbarca gerdanlıklar diye, süs olarak takmak için alsalar, daha uygun bir iş olur. On kuruşa upuzun, türlü türlü renkte bir dizi alabilirsiniz. Ama bu minicik ölü gövdeleri hangi ağızları bir lokmacık küçük kemikle dolduracağını düşünün!

Keklikle sülün de, serçeden ya da sakadan çok daha büyük değildir ki. Pireyle karşılaştırılırsa, ardıç kuşu da büyük bir avdır. Bu bir boyutlar sorunudur bütünüyle. Avcıdır insan. «Bey avlanmak isterse, ses çıkarma; avlansın!»

I

ORTA KİŞİ

DEMOKRASİ

Whitman, Demokrasi'nin kuruluşu için iki yasa ya da ilke koyar. Bunları şöyle özetleyebiliriz :

1 — Orta Kişi yasası; 2 — Bireycilik, Kişiselcilik ya da Özdeşlik ilkesi.

Orta Kişi yasası hepimizin bildiği bir şeydir. Eşitlik, toplumsal yetkinlik konusundaki bütün o belli belirsiz savlar bu yasaya dayanır: bir zamanlar büyük etki sağlamış olan bütün bu tatlı soyutlamalar, o küçücük, canalıcı Orta Kişi varsayımı üzerine kuruludur.

Nedir orta kişi? Hepimizin de bildiği gibi, böyle bir hayvan yoktur. Su katılmadık bir soyutlamadır bu. İnsan varlığının matematik bir birime indirgenmesidir. Her ayrı insanın sayı değeri birdir, bir tek birim. O büyük Orta Kişi önerisi budur işte.

Biraz daha inceleyelim bu gizemli Tek'i, bu Birim'i, bu Orta Kişi'yi; gövdece inceleyelim. Orta in-

san varlığını: masaya uzatalım küçük canavarı, bakalım nedir, neyin nesidir? Küçük bir canavardır düpedüz. İki bacağı, iki gözü, bir burnu vardır - hepsi yerli yerinde. Bir midesi, bir de erkeklik organı vardır. Küçük bir canlı yapıdır. Karmakarışık bir aygıt, bir birim, bir özdeşlik.

Neye yarar Orta Kişi? Bir aygıt ise yaradığı bir iş vardır. Bir canlı yapıysa, yaradığı bir iş vardır. Bu soru için erken daha, ama karşılığı verilecek. Bir ağzı var, öyleyse yemektir işi. Ayakları var, öyleyse işi yürümektir. Erkeklik organı var, öyleyse üremektir işi. Böylece sürer gider bu.

Ne iğrenç küçük bir hayvandır bu, bu Orta, bu Birim, bu Yerden Bitme. Ama kendince görevleri vardır. Ölçü olarak işe yarar sözgelişi. Bütün ortaların, ortalamaların görevi de budur. Bir ortalama, değişmez bir başörnek olarak bulgulanmamıştır. Ne gülünç bir yanılgıya düşmüşüzdür Orta Kişi konusunda. Gerçekte o, karşılaştırma işinde bir ölçüt olsun diye bulgulanmıştır. Bir ölçüt olarak bulgulanmıştır, tıpkı öbür ölçütler gibi, metre gibi, gram gibi, İngiliz Lirası gibi. Budur işi — başka hiç bir şey değil. Tapınılsın diye bulgulanmamıştır. Ne gülünç, put-düşkünü yabanlarız biz.

Evimizin büyüklüğünü anlamak için kullandığımız bir metre ölçüsü vardır. Ama kalkıp da metre ölçüsünün, yer yuvarlağını, bütün yıldızları yöneten büyülü değnek olduğunu söylemeyiz. Bununla birlikte, bulguladığımız bu küçük ölçü birimi, Orta Kişi, Sokaktaki-adam konusunda söylediklerimiz bundan kalır değildir. Su katılmadık aptal yerine koyuyoruz kendimizi.

Şimdi bu görüntünün üzerindeki yaldızları kazıyalım da, ne olduğunu, ne işimize yaradığını iyiden iyiye anlamaya çalışalım. Matematik bir niceliktir bu, metre gibi, ayak-ölçüsü gibi bir şey: insan kafasının bütünüyle gelişigüzel bir kurumudur. Buna kuşkumuz olmasın.

Ama insan kafası bu kurumu kendi işlerine yarasın diye bulgulamıştır. Güzel. Nedir bu işler? Her şeyden önce, gerekli durumlarda, **yaşayan** bir insanı, **yaşayan** başka bir insanla karşılaştırmak: tıpkı paranın, bir koyun budunu Keats'ın şiirlerini toplayan bir kitapla karşılaştırmamıza yarayacak bir buluştan başka bir şey olmayışı gibi. Paranın kendisi bir hiçtir. İnsan isteklerinin, kendince değişmez bir ölçüsüdür ancak. Biz ölçüyü ölçülen nesne yerine koyar, isteklerimize parayı temel alırız. Saçma bir maddecilik bu.

Gelelim Orta Kişi'ye. Boyu bir yetmiştir: dolayısıyla John, sen büyük-boy pantalon giyeceksin, hazır alacaksın giysilerini; sen François, mon cher, küçük-boy giyeceksin. Orta Kişi'nin günde iki libre ekmek, yarım libre de et tüketen bir ağzı, bir midesi vardır: onun için Fritz, sen payına düşenden fazlasını yiyorsun, sen ise sevgili Emily, payından daha az yiyorsun. Orta Kişi'nin bir erkeklik organı da vardır: onun için, François, Fritz, John, Giacomo, hepiniz belli bir yaşa, diyelim ki yirmi beşinize gelince, üremeye, çocuk yapmaya başlayabilirsiniz.

Orta Kişi bir bakıma hayli eksiktir. Yeterince incelikle belirlenmemiştir. Onu önceden yetkinleştirmemiş oluşumuz şaşılası bir iştir. Ama işleri karıştırmamızın nedeni de budur işte. Bilimsel yön-

den nasıl kurabiliriz Orta Kişi'yi, o böyle bir örtüye bürünmüş, yüksek bir taban üstünde, bir Ülkü olarak durursa? Önce aşağı indirin bakalım. Ülkü değildir o. Bir ölçüdür ancak. Ölçülü giysiler, ayakkabılar ona göre yapılır, ölçülü ekmekler onun midesine göre ayarlanır, ölçülü lambalar onun gözleri için ışık saçar, Benzin satımevi, galonlarını onun için doldurur. Devletin Ağırlıklar, Ölçüler Yasası'na girer o.

Yetkinleştirin onu çabuk: Orta Kişi'yi, Normal'i, Sokaktaki-adamı. Şunca santim boyunda, genişliğinde, derinliğinde; ağırlığı şunca kilo. Şunca yemeli, şunca saat uyumalı, şunca saat çalışmalı, şunca sevmeli, şunca düşünmeli, şunca tartışmalı, şunca sayıda gazete okumalı, şunca çocuğu olmalı. Hey, Adamın Biri —Toplumsal Ekonomi Profesörü— çabuk bize şöyle eksiksiz bir Orta Kişi çiz, önümüzdeki haftanın ortasından önce elimizde olsun. Şu anda çok gerekli çünkü.

İşte sizin Sokaktaki-adam: çok çok orta boy bir terzi mankeni. Bütün eşitliğinizin örneği de, görüntüsü de budur. İnsanlar eşit değildir, hiç bir zaman eşit olmadılar, olmayacaklar da, gülünç bir insanca Ülkünün sözde her şeye yön verdiği durumlarda olurlar belki. Ama gene de, doğal akış içinde, her adamın iki gözü, bir burnu, bir midesi, bir de erkeklik organı **vardır.** Bütün karşıt savlar önüne bu gerçeği sürebiliriz. Doğal akış içinde her adam acıkır, susar, güler, ağlar, acı çeker, sever, çiftleşme sancısı çeker, sonra kadından gene uzaklaşma sancısı çeker. Orta Kişi ise ancak, bütün insanların gövde, iş, madde, toplum yönünden gereksinmelerini yan-

sıtır. **Madde yönünden** gereksinme: canalıcı nokta budur. Orta Kişi, insandaki madde gereksinmesinin ölçüsüdür.

Bütün ruhsal, gizemsel gereksinmeleri bunun dışında tutun lütfen. Bunların ortalamayla hiç bir ilgisi yoktur. Böyle şeylerin ortalamasını bulamazsınız. Mide söz konusu olduğu sürece, bir insanın ekmeğinin ötekine zehir olduğu gerçekte doğru değildir. Hayır, Orta Kişi yasası mide için geçerliktedir. Bütün yavru memeliler süt emerler, ayrısı gayrısı yoktur bunun. Ama özgür, kendiliğinden (spontaneous) kişi gözönüne alınırsa, bir insanın ekmeği ötekine gerçekten zehirdir. Dolayısıyle, bir ortalamaya **varamazsınız.** Bir ortalama **koyamazsınız:** herkesi zehirlemek istiyorsanız o başka.

Şimdi, İnsan'ın Eşitliği'ni, İnsan Hakları'nı, hiç değişmeyecek ilkelerle belirleyeceğiz. Toplum, birlikte yaşayan insanlar demektir. İnsanlar birlikte yaşamak **zorundadırlar.** Birlikte yaşamaları için de bir Ölçüt, **Maddece** bir Ölçüt gereklidir. Orta Kişi burda ortaya çıkar işte. Sosyalizm, Modern Demokrasi burda ortaya çıkar. Çünkü Demokrasi ile Sosyalizm İnsan'ın, Orta Kişi'nin özgürlüğü üstüne kuruludur. Orta kişi, insanlığın temel madde gereksinmelerini yansıttığı sürece de yeterince sağlam bir yoldur bu: temel madde gereksinmeleri. Bunu dönüp dönüp gene söylüyoruz. Çünkü gerek Toplum, gerek Demokrasi, gerekse herhangi bir Politik Devlet ya da Topluluk, birey için değildir, birey için olmayacaktır hiç bir zaman. Ancak Orta Kişi kurulsun diye vardır bunlar, birlikte yaşamanın sağlanması için: bu

da her insanın, ortak bir birimin, Orta Kişi'nin duyacağı gereksinmeler uyarınca barınması, uyuması, eş bulması, oynaması için özel kolaylıkların yaratılmasıdır. Ortak gereksinmenin ötesindeki her şey, yalnız kendi bileceği iştir kişinin.

Maddece varoluş yollarının, gereğince ayarlanması: Devlet bunun içindir işte, başka hiç bir şey için değil. Devlet ölü bir ülküdür. **Ulus** ölü bir ülküdür. Demokrasi ile Sosyalizm ölü ülkülerdir. Hepsi de, bir insan topluluğunun en ilkel maddece gereksinmelerini sağlamak için bulunmuş yollardan başka bir şey değildir. Kocaman otellerdir hepsi ancak, konukevleridir, her konuğun günlük işten bir parçayı yaptığı —tembel tembel oturup güzelce bir rahatlık örneği vermek olsa bile — bu işi karşılığında da uygun bir yatacak yer elde ettiği oteller. İngiltere, Fransa, Almanya — bu büyük ulusların, maddece beğenileri aşağıyukarı aynı bir sürü insanın gereksinmelerini karşılayan birer Beslenme Komitesi, Barındırma Komitesi olmaktan başka anlamları kalmamıştır artık. Başka anlamları da yok değildi şüphesiz. On yedinci yüzyıl Fransa'sının bireyleri kendilerinin Versailles'ın taşlarında görkemle dile geldiklerini duyuyorlardı. Ama insan gün geçtikçe kendini topluca dile getirme yeteneğini de yitirmektedir. İnsanlığın topluca dile gelmesi yolundaki büyük gelişme, katkısız bireysel dile gelme olanağını hazırlayan bir gelişme olmuştur. En güçlü topluca davranış bile, gerçek erek diye en katkısız bireyciliğe, katkısız bireysel kendiliğindenliğe yönelir. Ama bir kez daha, varış yolunu ereğin kendisi yerine koymuşuzdur: böylece, Devlet Başkanları, toplu sürüle-

rin o temsilcileri, toplumun en başta gelen makine parçası sayılacak yerde — gerçekte de böyledir—, ülkümüzdeki kişiler diye yüceltilmişlerdir. Yapılacak şey, Ulus kavramını, ya da giderek, uluslararasıcı duyguyu daha da yüceltmek değildir. Ulusçuluğun, uluslararasıcı duygunun üzerinden bunlara ülkü süsü veren o örtüyü son karışına değin çekip indirmek, bunların sayısız insanı barındırmak, beslemek, taşımak için bulunmuş maddece yollardan başka bir şey olmadığını göstermek gerekir. Barındırma, besleme, ulaştırma yöntemi, yol kuralları, canınızın istediğince türlü türlü nitelikte olabilir — büyük bir iş evinin ya da otelin, başka iş evlerininkinden, başka otellerinkinden apayrı yönetmeleri oluşu gibi. Şimdiki durum da budur. İnsan artık bağlı bulunduğu yönetim biçimiyle dile getirmiyor kendini, Başkan'ı da baş sofracısından başka bir şey değildir. Evrimin gerçek akışıdır bu: büyük topluca etkinlikler, en sonunda katkısız bireysel etkinliklerin ancak birer bütünleyicisi durumuna gelmişlerdir. İş evleri büyük olabilir, ama kutsal olacak bir yanları da yoktur. Kayser'in gülünçlüğü de burdaydı işte. Gerçekte çok büyük bir iş örgütünün başıydı. Satılık mallarının en çekilmezi de Tanrı'sıydı. Gerçek iş evleri çekişebilirler, yarışabilirler, ama savaş çıkarmazlar. Neden? Ülkücü örgütler olmadıkları için. Onlar edimsel, maddeci örgütlerdir ancak. Savaş çıkaranlar, şişirme bir haklılık duygusuyla körükörüne adam öldürenler ise, yalnız Ülkücü örgütlerdir. Ama bir iş örgütü, ülkücü bir örgüt kılığına girer, böyleymiş gibi davranırsa, bu gerçekten katlanılmaz bir şey olur.

Yapılacak iki şey vardır. Ulusçuluğun, ulusların, insan topluluklarının, devletlerin, imparatorlukların, giderek uluslararası bağların, Uluslar Birliği'nin üzerindeki ülkücülük örtüsünü bir çırpıda bütünüyle sıyırıp atmak. Uluslar Birliği düpedüz, türlü iş evlerini, sözümona ulusları, temsil eden kurulların toplandığı, birbirine danıştığı yer olmalı. Devlet-iş adamlarının görüşmeleri, masa toplantıları: başka bir şey değil. **İnsanların Temsilcileri!** — kim temsil edebilir ki beni?— ben kendimim. Başka birinin beni temsil etmesine de hiç niyetim yok.

Sen, sen Kabine'deki Bakan — nesin sen? Baş bakkal, baş otel-yöneticisi, gemilerin, demiryollarının ustabaşısı. Başka nesin ki? Baş tüccarsın sen, aynı işkembe, aynı yılışkanlık, aynı her şey. Hükümetler nedir? Büyük iş adamlarının masa toplantıları. Çok da yararlı — bu işe bakacak birinin bulunması bizim için ne iyi. Ama Ülkü ne oluyor peki! Ülkümüzce bir Hükümet! Ne saçmalık. Cook'un Ülkümüzce Turist Acentası'ndan, Ülkümüzce Achille Serre Temizleme Boyama Evi'nden de söz edebiliriz öyleyse. Ülkümüzdeki o Amerikan Ford'u bile **orta** bir arabadan başka bir şey değildir. İşçileri, kendiliğinden davranan, umursamaz, Whitman'vari kişiler değildir. Ford otomobilinin, iyi denenmiş, iyi yağlanmış parçalarıdır ancak.

Politika —nedir politika? Alım satım üstüne alabildiğine bir ağız dalaşı— başka nedir ki? İyidir, olsun diyelim ağız dalaşı. İyi yapılsın alım satım işimiz. Ama **Ülkü !** Politikanın ülküsü! **Politika Ülkücüleri!** Ne aşağılık şişirme sözler, ne saçmalık! Nerdeyse Ülkücü Selfridges, Ülkücü Krupps, Ülkücü

Heidsiecks diyeceğiz hani. Biraz düşünceli olup, bu ülküyü İngiltere'den, Avrupa'dan ya da herhangi bir yerden söküp atalım. Kadınlar, erkekler olalım, bir düzen sürdürelim evimizde. Ama kendimizi ev kılığına, İngiltere kılığına, hizmetçi kız kılığına, demokrat kılığına sokmayalım artık.

Hükümetlerin, Devletlerin, Ulusların, Uluslararasının üzerindeki ülkü örtüsünü çekin indirin aşağı. Gösterin bunlara ne olduklarını: ölçülü malları yapmak, taşımak için kurulmuş büyük iş örgütleri. Bir heykelini dikin Orta Kişi'nin, Oxford Street ile Tottenham Court Road'un köşesindeki bir vitrinin içine konan o yün iç çamaşırlı iğrenç heykellere benzer bir şey. Gülünç olsun dikeceğiniz heykel: O fanila donlu heykellerden birini olduğu gibi alın iyisi mi: Almanya için şişmanından, İngiltere için zayıfından, Fransa için orta boylusundan, Amerika için uzunundan. Avam Kamarası'nın, Ulusal Meclis'in, Senato'nun, Reichstag'ın girişine sıralanmış bu heykelleri gösterin. Yüksekten atan her politikacı, kendini ticarî donu içinde görsün hemen. Senato'daki her ülkücü, insanlığın her kurtarıcısı, görevinin, Devlet'e sağladığı iç çamaşırların niteliğine dayandığını anlasın. Her ateşli söz ebesi meclis üyesi, ancak ticarî markalı pantalon askıları yardımıyla derli toplu ayakta durabildiğini anlasın.

İşte o zaman, bütün insanlar en sonunda hükümetlerin, ulusların, uluslararasının, politikanın, demokrasilerin, imparatorlukların, bunlara benzer her şeyin baş döndürürcesine ülküleştirildiği bu durumu atlattıktan sonra: topluca etkinliklerinin kendi

bireysel etkinlikleri buyruğundaki bir hizmetçi aşçı kızdan başka bir şey olmadığını anladıktan sonra; bir iş örgütünü soğukkanlılıkla olduğu gibi kabul etmeyi öğrendikten sonra; sokaklarda özgür kişileri gerçekten görebiliriz ergeç.

II

ÖZDEŞLİK

Whitman'ın, gerçek Demokrasi'nin kuruluşu için iki temel ilke koymuş olduğunu bir daha söyleyelim :

1 — Orta Kişi; 2 — Bireycilik, Kişiselcilik ya da Özdeşlik.

Orta Kişi'nin tanımlanması, belirlenmesi Bireyciliğin ya da Özdeşliğin tanımlanmasından, belirlenmesinden çok daha kolaydır. Orta Kişi Sokaktaki-adamla aynıdır, insanlığın birimidir. Bu birim her şeyden önce bir soyutlama, insan kafasından çıkma bir buluştur. En başta Sokaktaki-adam, bir soyut düşünceden başka bir şey değildir. Bununla birlikte, Tom'a, Dick'e, Harry'ye uygulandığı zaman, nesnel, maddece, gövdeyle ilgili bir birim olur. Ülkü evreni de böyle kurulur işte. Tıpkı insanın bir makineyi bulgulayışı gibi bulgulanır. İlkin bir düşünce vardır; sonra eyleme dökülür o düşünce, buluşu yapan kimse makinesini kurar; sonra da kendi yaptığı şeye, Logos'un (1) bir sözcüsü saydığı kendi kendine

---

(1) **Lagos,** Yunanca'da, söz, konuşma anlamlarına geliyor. Aynı sözcük Tanrıbilimde, Kutsal Söz, Tanrı Sözü, Tanrı, Tanrı'nın Oğlu anlamlarında kullanılmıştır. (Ç.)

tapmaya başlar. Acunun, evrenin Logos'tan bulgulanışı böyle olmuştur: tıpkı insanın bütün makineyi, bütün insanlık ülküsünü bulgulayışı gibi. Canlı evren hiç de şu ya da bu Logos'tan yaratılmamıştır; ama insanın ülkü evreni yüzde yüz böyle bulgulanmıştır. İnsanın kibirli kafası bir söz etmiş, sonra Tanrı olmuş o söz. Böylece, bugün et-kemik-kan-demir olarak varolan acun, sözü edilmiş bir acunun gerçekleşmişidir. Bütün güçlük de burdadır işte: insanın bulguladığı **ülkü** acunu, yaşayan erkeklerden, kadınlardan daha ağır basmış, böylece erkeklerle kadınlar soyut, işlevleri belli mekanik birimlere dönüşmüşler. Bütün o büyük insanlık ülküsü, ülkü gereği işleyen birimlerin bir toplamıdır ancak, tek bir kadınla ya da erkekle ilgili değildir hiç bir zaman.

Ülküler, bütün ülküler, her ülkü, şeytanın bir oyunudur. Soyut, tekdüze, insanın buluşu olan bir evrenin, yaratıcı evrenden daha öne çıkmasıdır. Orta Kişi, Sokaktaki-adam, büyük insanlık ülküsü üstüne bütün söyleyeceğimiz: bunların topu, insanların bize oynamış olduğu bir oyundan başka bir şey değildir. Ama, yalnız beslenme kaygularıyla, buna benzer kaygularla, bir pasta, çörek ya da ekmek yapımında başvurulduğu sürece oldukça yararı dokunacak küçücük bir oyun.

Orta Kişi'yi bir yana bırakıp demokrasinin ikinci ilkesine bakalım. Orta Kişi ilkesiyle pişirme, yeme uyuma, barınma, eş bulma, giyinme sorunlarımızı çözüyoruz. Ama Whitman, Demokrasi'sini yüceltmekte direnir; onu, pişirme-yeme-eş bulma düzeyinde bırakmak istemez. Yemek için pişiririz, uyumak için yeriz, evler yapmak için uyuruz, güvenlik

içinde çocuk edinmek, çocuk doğurmak için evler yaparız, giydirelim diye çocuk doğururuz, çocukları aynı çembere yeniden başlasınlar diye giydiririz, pişiririz, yeriz, uyuruz, barınırız, eş buluruz, giyiniriz, böylece sürer gider bu, **ad infinitum.** (1) Orta Kişi budur işte. Bunu sağlamak da hükümetin işidir.

Ama Whitman Demokrasi'yi hükümetin de, kamu hizmetinin de, insanlığın da, kişinin komşusunu sevmesinin de üstünde tutmakta direniyordu. Demokrasi'sinin ne olduğunu Tanrı bilir ancak — bununla birlikte, daha erişilmemiş bir şey olduğu da sugötürmez. Hükümetlerin, ülkülerin ötesinde bir şey. Ülkülerin ötesinde olmak zorundadır, çünkü şimdiye değin hiç belirlenmemiştir. Bir düşünce olarak varlık kazanmamıştır daha. Whitman bile, dönüp dönüp söylemekle birlikte, **sezdirmenin** ötesine geçememiştir: sezdirdiklerinin çoğu da korkunç ölçüde kötü şeylerdir.

Sezdirdiklerinden Orta Kişi üstüne yeterince şey işittik. Gelelim şimdi Bireyciliğe, Kişiselciliğe, Özdeşliğe. Sezdirilen ipucunun kuyruğundan yapışıp, Özdeşlik'le işe başlayalım.

Demokrasi'yle ne ilgisi var Özdeşlik'in? Politikayla, hükümetlerle hiç bir ilgisi olamaz. İnsanın komşusunu ya da insanlığı sevmesine pek etkisi dokunamaz. Durun ama biraz, dokunur. Whitman bütün nesnelerde Tek Özdeşlik olduğunu söyler. Eski dogmadan başka bir şey değildir bu. Her şey bir Yüce Varlık'tan gelmektedir, Tek bir Özdeşlik taşır.

Pek güzel. Ama bu Yüce Varlık'ı gözümüz tutmuyor pek. Sokaktaki-adama çok benziyor. Bu Yüce

(1) Sonsuza değin.

Varlık, bu **Anima Mundi** (1), bu Logos, insan gereksinmelerini karşılamak üzere uydurulmuş bir şeydir yüzde yüz. Açıkçası, büyütülmüş Orta Kişi'dir, insandan çıkarılmış, sonra da haki renkli askerlerin göğsündeki kimlik kartları gibi, gene insana takılmıştır. Ama büyütülmüş bir ortalama-birim yerine, büyütülmüş bir Bilinç, ya da Ruh birimi vardır bizde.

Doğru kullanırsak bu Tek Özdeşlik de Orta Kişi gibi oldukça yararlı bir şeydir. Bu kez gövdenin değil, ruhun, bilincin beslenmesi söz konusudur. Hepimiz biriz, dolayısıyla her parça bütün öbür parçaların özelliklerini paylaşır. Başka deyimle, Bütün, her parçada sürmektedir. Daha başka deyimle, her insan bilinci doğuştan öbür insan bilinçleriyle aynı değeri taşır, çünkü hepsi de Büyük Bilinç'in gerekli birer parçasıdır. Bu, hepimizi belirleyen Tek Özdeşlik'tir.

Kuramsal bakımdan çok güzel bir şeydir bu. Evrensel kavrayış için de büyük bir dürtüdür; hepimizi, her şeyi bilme isteğine yöneltir; her şeyi önceden bildiğimiz, hiç bir çaba göstermek zorunda olmadığımız kuruntusuyla bizi ayarttığı bile olur. Bilincin genişlemesinin en etkin yoludur. Ama bilincinizi sonsuza değin bile genişletseniz ne olacak? Tanrı mı olacaksınız gerçekten? Anlayışınızın her şeyi kucakladığı an, kutsal sayılırsınız düpedüz. Ama hayır! Ağır bir vuruşla gene aşağı inmek, sonsuz kavrayışa ermişseniz bile, gerçekte önceki varlığınızdan pek de ayrı olmadığınızı anlamak zorundasınız: ne birazcık daha kutsal, ne insanüstü, ne de

(1) Acunun ruhu.

daha geniş. **Bilinciniz,** siz değildir: o insanüstü sonsuz anlayış uçuşundan alacağınız acıklı ders budur işte.

Sonsuzdan kendi eski benliğinize bu büyük düşüş, özdeşliğin bu Tek Özdeşlik olamayacağı kuşkusuna sürükler sizi. Daha küçük bir **türü** vardır özdeşliğin, ancak boynunuzu kırma pahasına elinden kurtulabileceğiniz bir başka türü. Tek Özdeşlik, Orta Kişi'ye çok benzeyen bir şeydir. Kendi kendiniz olmadığınız zamanki sizdir o ancak. Kendinizin koskocaman bir şey — sözgelişi, sonsuz— olduğunu tasarladığınız andaki sizdir. **Bilinç ise** sonsuzluğa gerçekten erişebilecek güçtedir. Ama görüyorsunuz durumu! Bilinciniz gene o eski ağaca dönmek, eski elmaları gagalamak, yapraklar altında uyumak zorunda. Bir gezintiden başka bir şey değildir bütün çabanız. Büyülü takkeyi giymek gibi bir şey. Takkeyi kendiniz bulguladınız ilkin, sonra da kafanızı şişirdiniz takkeye uysun diye. Ama şişmiş bir kafa eninde sonunda ağrımaya başlar, eninde sonunda kafanızın gene o eski odun olduğunu anlarsınız. Sonsuz gökler aşmış o geniş bilinç, geceleyin saçlarınızın çatısı altında uyumak zorundadır; kendinizden başka hiç bir şey değilsiniz o zaman; **ruhunuz** da ağacınızda bir kuştur ancak, uçan, sonra konan, en sonunda susuveren.

Garip bir hayvandır insanoğlu. Kendini şişirmekle büzmekle yüzyıllar geçirir, en sonunda da kendi boyutlarıyla yetinmek zorunda kalır, ne sonsuz ölçüde daha büyük, ne de sonsuz ölçüde daha küçük. Traji-komiktir insan. Doymak bilmez **her şey** olma isteği, ona kendisi de olabileceğini temelli unuttur-

muştur. Her şey olmak — her şey olmak: insanlık tarihi, insandaki bu özlemin tarihinden başka bir şey değildir. Kendinizi bir Yahova ya da Mısırlı bir kıral -tanrı durumuna yüceltebilirsiniz: ya da dürbünü ters çevirir, gitgide küçülerek bir toz parçasına dönüşür, daha sonraki büyük ırkların yaptığı gibi, Sevgi Sonsuzu'nda yitebilirsiniz. Ama gene de o tek çılgınca ödülün, sonsuzluk ödülünün ardında koşmaktır yaptığınız: erişir erişmez bir sabun kabarcığı gibi elinizde patlayıveren bir ödül. Kalakalırsınız ardından, gözünüz kendi parmaklarınızda. Peki, kendi parmaklarınızın nesi vardı?

Bir kabarcıktır Tek Özdeşlik. Ama onu kovalarken eğitimini görür insan. İnsanın eğitim sürecidir o, her şeyle karşılaşmasıdır, bilincin genişlemesidir. İnsan her şeyi **öğrenir:** ancak kabarcığın parmakları arasında patlamasından sonra öğrenebileceği o son dersten başka her şeyi.

Son ders mi? Ha, şu kendi parmaklarının dersi: kendi kendisi: küçük özdeşlik; küçük, ama gerçek. Patlayıverecek herhangi bir sonsuz, ya da şişirme Tek Özdeşlik olmaktansa, insanın kendi kendisi olması yeğdir, çok daha iyidir.

Bununla birlikte, insanın **her şeyi** kendi içine alma, her şeyi kavrama tutkusu, köklü bir tutkudur. Bu tutkuyu büyütmenin iki yolu vardır. Birincisi, İskender'in yolu, güçlülük yolu, madde evrenine güçle egemen olma yolu. Simyacıların, büyücülerin aradığı yol budur. Ayartmaları sırasında Şeytan'ın İsa'ya sunduğu da budur işte: madde acunu üstünde hem gizemli hem de edimsel güç. Güç ise, bildiğimiz gibi, bir kabarcıktır: yavan bir kabarcık.

Ama İsa öbür yolu seçmiştir: her şeyi **elde etme** değil, her şey **olma** yolunu. Her şeyi toptan bir kendine maledişle **kavramak** değil: toptan bir alıcılıkla her şey **olmak.** Kıral-tanrı ile haça gerilmiş Tanrı aynı kabarcığı tutarlar ellerinde: Her şey kabarcığı, sonsuz, Kral-tanrı, isteminin, bilincinin alanını bütün nesneleri kapsayacak genişliğe vardırır: haça gerilmiş Tanrı ise istemini, bilincini bütün nesnelerle özdeş kılar. Ama sonunda sevginin başeğmesi de, gücün büyük ölçüde yayılması gibi, katkısız bir maddecilik sürecidir. Belli bir noktaya değin, hem güç demek olan önderlikte, hem de başeğme demek olan sevgide, ruh öğrenir, bir doygunluğu varır. Belli bir noktadan sonra da, ağırlık noktasından düşüverir, maddece nitelikli neden-sonuç zincirine girer. Güç zorbalığı, Güç-kullanmama zorbalığından aşağı kalmaz. En yücelerce yönetilmek, en aşağılarca yönetilmekten daha az ölümcül değildir. Bırakın Orta Kişi yönetsin, o olsun baş sofracı, belirsiz ama hoşgörür bir öfkemiz olsun ona. Ama kendi benliğimizi koruyalım, her elde edişten, her bilişten daha büyük, özünden canlı, dipdiri benliğimizi.

Son ders: hiç biri ötekini **kapsamayan** on binlerce gizemli özdeşlik. Hepsi de ancak yanyana varolabilen, tıpkı yıldızlar gibi. Derslerin dersi: öteki nesnelerle bir olmakla hiç bir zaman kendi arı varlığımızı kazanamayız: ancak temiz, kesin bir yalnızlıkta olur bu. Birlik, birliktelik, daha az önemli durumlarımızdır bizim, daha aşağı; arılıktan uzaklığımızdır. Bilincin, elde etmenin durumlarıdır bunlar ancak.

Bir Yüce Varlık'tan, bir Anima Mundi'den, bir Üstruh'tan, bir Sonsuz'dan söz etmek iyi güzel: ama bunların hepsi de insanın buluşudur. Gerçeklere inin. Varlık'ı nerde görüyorsunuz? Bireysel erkeklerde, kadınlarda. Bir Anima'ya nerde rastlıyorsunuz? Yaşayan bireysel yaratıklarda. Bir ruhu nerde ararsınız? İnsanda, hayvanda, ağaçta ya da çiçekte. Yüce Varlık'lar, Anima Mundi'ler, Üstruh'lar konusunda geri kalan her şey soyutlamadır ancak. Hayvanın ta kendisini gösterin bana! Gösteremezsiniz. Bu yalnız, her şeye güçle egemen olma çabası güden, böylece de özlemi düşüncenin babası yapan insan isteminin bir oyunudur. Araba, atı yavrular böylece, sonrasını da biliyorsunuz: bir Logos, bir Yüce Varlık, bir Bilmem ne.

Bununla birlikte, bireysel özdeşliğin iki türü vardır. Her fabrika yapısı sürahinin, Madde ile Güçlerin belli bir yolda birleşmesinden doğan kendi küçük özdeşliği vardır. Bunlar maddece özdeşliklerdir. Toplamlarıyla maddece Sonsuz çıkar ortaya.

Ama gerçek özdeş, yaşayan benliğin özdeşidir. Tanrı'yı arıyorsak, içinde türkü söylediği çalıda arayalım. Her canlı yaratık kendince tektir, yaratıcı gerçeğin bir **ne plus ultra**'sı, (1) yaratıcı görünümün **fons et origo**'sudur. (2) Daha öteye gitmek neden? Önünüzdedir işte. Her canlı yaratık, yaratıcı bir tek birimdir, bütündür, değişmez benliktir. Birincisi, kendiliğinden gerçekliği içinde o, başka yasa tanımaz. Kendi kendinin yasasıdır. İkincisi, maddece gerçekliği içinde, madde evreninin bütün ya-

(1) Daha ötesi olmayan.

(2) Kaynağı ile çıkış noktası.

salarına boyun eğer. Ama her yaratıktaki, başlangıçtan gelme, kendiliğinden benliğin, evrenin maddece yasaları üstünde gerçek bir egemenliği vardır; bu yasaları kullanır, yaratma, gizemi içinde değişikliğe uğratır.

Öyleyse gerçek özdeş, anlaşılamaz tek benliktir, kabarcıklarıyla varlığa, eyleme dönüşen, dibine varılmaz kaynak-gözüdür. Varolduğunu bilebiliriz ancak. Bir Logos değildir hiç bir zaman. Her bilginin ötesindedir. Her şeyin başıdır, kaynağıdır: benliğin candamarıdır.

Birlik içinde erimiş insanlar demek değildir özdeşlik: yeni Demokrasi bu değildir. Kendi tek, yıldızca özdeşliklerinde özgür bırakılmış, her biri apayrı, değişmez insanlar demektir. Bu hiç bir zaman bir ülkü olmayacaktır; yaşayan benlikten bir ülkü yapamazsınız çünkü, tıpkı bireyin «ruh» unu bir düşünceye dönüştüremeyeceğiniz gibi. İkisi de ülküleştirilmeye hiç gelmez. Bir düşünce, gerçekten ayrılmış bir soyutlamadır, bir genellemedir. Değişmezi genelleştiremezsiniz.

Böylece **Whitman**'ın Tek Özdeşlik, **En Masse,** (1) gerçek özdeşliğin, gerçek varlığın korkunç bir yadsınmasıdır. Bizim **en masse** olarak etkinliklerimiz çok çok kölece bir nitelik taşır, özgür ruha kölelik eder. En kötü sonuçlarıyla da, benliğin düpedüz yokedilmesidir bu etkinlikler. Kendi yerlerine koyalım bunları. Toplumsal etkinlik, ortak varlık, evrensel kendini beğenmişlik, cumhuriyetçilik, bolşeviklik, sosyalistlik, imparatorluk tutkularımızı —Tek Öz-

(1) Çokluk.

deşlik'in bütün bu çılgınca örneklerini yenelim. Bunların hepsi kendi kendini çürütür. Demokrasimiz seçik, temiz benliğin tekliği içinde gerçekleşsin. **En Masse** da bu benliğin özgürlüğünü sağlayacak bir düzenden başka bir şey olmasın. Bırakalım komşumuza göz kulak olmayı. Bu onu kendi kendine göz kulak olma olanağından alıkor ancak. Komşumuzu, bir öç duygusuyla, özgürlüğünden alıkoymaktır bu.

III

KİŞİLİK

Kişinin benliğinin türküsünü söylüyorum, yalın, herkesten ayrı bir kişinin,
Gene cle Demokratik sözünü, Çokluk sözünü kullanıyorum.

Bu sözlerle başlıyor **Çimen Yaprakları**. Whitman'ın bütün **başlangıç noktası,** bütün Demokrasi'sinin belkemiği budur. Başlarken de, bitirirken de Kişilik'in türküsünü söyler. Kişilik değilse Özdeşlik'tir bu; Özdeşlik değilse Birey'dir: bunların yanısıra da Demokrasi ile **En Masse** gelir.

Whitman'da doğru ile yanlış her zaman öylesine birbirine yakın, öyle birbirine karışıktır ki, duygularımızın bölünmesi nerdeyse kaçınılmaz olur. En büyük putlarından biri olan Orta Kişi, tapınmaya hiç yanaşamayacağımız bir şeydir. Özdeşlik'e de bir saygı davranışı göstermemiz gerekince, şapkalarımızı her ayrı insanda başlangıçtan beri süregelen o büyük giz, bütün bireysel benlik karşısında mı, yok-

Bir Amerikan romanından bir tümce alalım: «Bir oyun oynadı bana **ego**'m, (1) beni bebek istediğim sanısına sürükledi, oysa yalnız erkekti istediğim.» Bu bütünüyle dolambaçsız, anlaşılır bir tümcedir. Ama bayan yazarın **ego**'su ile **ben**'i arasındaki ayrım nedir? **Ego** açıkça bir tür ikinci benliktir, kendisiyle birlikte taşıdığı. Babasından, büyükbabalarından aşağıyukarı hazır olarak edindiği, öylece benimsediği bilincin bütünüdür. Bayan yazara, gerçek, daha derin, kendiliğinden benliğinin, yaratıcı özdeşinin yanlış saydığı şeyleri yapmasını buyuran bu ikinci benlik çok sakıncalıdır.

Hiç bir şey **ego**'dan, asalak benlikten, her insan bireyini eğerleyen bu bilinç varlığından daha sakıncalı olamaz. Birey bunu hemen hemen olduğu gibi, kendinden önceki kuşaktan alır, yaşamının geri kalan kesiminde de öz benliğini bu korkunç karabasan altından günışığına çıkarmak için çabalar. Bu karabasanın en canalıcı yanı da, aktarılma ülkülerin ölü, kurşunca ağırlığıdır. Böylece her birey, boynuna asılı bir ülküler değirmen-taşıyla doğar, bilerek ya da bilmeyerek, ya bütün zamanını ucundaki iple kocaman bir kütüğe bağlanmış tasmadan kurtulmaya çalışan yırtıcı bir hayvan gibi boynunu kurtarmaya harcar; ya da değirmen-taşını, kütüğünü, olmadık renklerle süsleyerek geçirir günlerini.

İnceden inceye, olağanüstü bir biçimde süslenmiş değirmen -taşına da kişilik denir. Yanılmaz **kişiliği** olan bir insana, bir an için bile güvenmeyiniz. Yüzde yüz, yaşama-alçağıdır böylesi. Kişiliği ancak

(1) İnsan benliğinin bilinçli kesimi.

Bir Amerikan romanından bir tümce alalım: «Bir oyun oynadı bana **ego**'m, (1) beni bebek istediğim sanısına sürükledi, oysa yalnız erkekti istediğim.» Bu bütünüyle dolambaçsız, anlaşılır bir tümcedir. Ama bayan yazarın **ego**'su ile **ben**'i arasındaki ayrım nedir? **Ego** açıkça bir tür ikinci benliktir, kendisiyle birlikte taşıdığı. Babasından, büyükbabalarından aşağıyukarı hazır olarak edindiği, öylece benimsediği bilincin bütünüdür. Bayan yazara, gerçek, daha derin, kendiliğinden benliğinin, yaratıcı özdeşinin yanlış saydığı şeyleri yapmasını buyuran bu ikinci benlik çok sakıncalıdır.

Hiç bir şey **ego**'dan, asalak benlikten, her insan bireyini eğerleyen bu bilinç varlığından daha sakıncalı olamaz. Birey bunu hemen hemen olduğu gibi, kendinden önceki kuşaktan alır, yaşamının geri kalan kesiminde de öz benliğini bu korkunç karabasan altından günışığına çıkarmak için çabalar. Bu karabasanın en canalıcı yanı da, aktarılma ülkülerin ölü, kurşunca ağırlığıdır. Böylece her birey, boynuna asılı bir ülküler değirmen-taşıyla doğar, bilerek ya da bilmeyerek, ya bütün zamanını ucundaki iple kocaman bir kütüğe bağlanmış tasmadan kurtulmaya çalışan yırtıcı bir hayvan gibi boynunu kurtarmaya harcar; ya da değirmen-taşını, kütüğünü, olmadık renklerle süsleyerek geçirir günlerini.

İnceden inceye, olağanüstü bir biçimde süslenmiş değirmen -taşına da kişilik denir. Yanılmaz **kişiliği** olan bir insana, bir an için bile güvenmeyiniz. Yüzde yüz, yaşama-alçağıdır böylesi. Kişiliği ancak

(1) İnsan benliğinin bilinçli kesimi.

bir oyuncu maskesidir. Kendine-düşkün **ego**'sunun, **ülküce** benliğinin ortalıkta şişinmesi, caka satması, böbürlenmesidir. Belki de o kendisi sezmez bütün bunları. Ama böyle olması durumu değiştirmez. Boyalı bir böcekten başka bir şey değildir gerçekte.

Ülkümüzce benlik : kişilik budur işte. Babadan gelme, **düşünce**den doğma benlik, **ülkümüzce** benlik budur: asalak, tiksinç bir ürün. İnsan bunu kendi Logos'undan yaratmıştır. Kendi kafasından çıkarmıştır. Kendine-düşkün **ego**'dur bu, oyuncu gibi caka satan, gösteriş yapan bir düşünceler, ülküler bütünüdür. Budur işte kişilik. Amerikalı bayan yazarın bebeklerle ilgili coşkusunu doğuran budur. Bu coşku onun kendine özgü kişiliğidir, kişiliklerle, **ego**'larla kılı kırk yararcasına uğraşmayı gerçek insanlarla uğraşmaya yeğ tutan Amerikan erkekleri gözünde çekici bir kadın olur bu yönüyle: çünkü kişiliklerle **ego**'lar, eninde sonunda, oldukça **mantığa uygundurlar,** başka deyimle, neden-sonuç yasalarına bağlıdırlar: güvenilir, sayılabilir niteliktedirler: maddecidirler, Güç ile Madde'den kurulu madde evreninin birimleridirler.

Sizin ülkücü dediğiniz başlı başına eşsiz bir maddecidir. Çelişme değil bu. Bir düşünce, bir ülkü, nedir en sonunda? Değişmez, dural bir şey, yaşamın canlı kitlesinden çıkarılmış bir soyutlamadır. Yaratıcı yaşamın özelliği, kendiliğinden değişebilme yeteneğidir: önceden kestirilemeyecek bilinmez durumlar çıkarır ortaya. Bir ülkü ise, kurulma süreci içinde olan bir makinedir ancak. Bir adam herhangi bir makine düşünür, bu makineyi çelikle bakırdan yapıp ortaya çıkarmak üzere işe koyulur: bir

makinenin dural bir şey oluşu gibi ülkümüzce İnsanlık da duraldır.

Bugün gerçek düşmanı bulmak istiyorsak, işte: ülkücülük. Bu düşmanın bir kalıba bürünmüş örneğini arıyorsak, işte: kişilik. Bu mekanik küçük kalıbı yürüten buğuyu bulmak istiyorsak, işte: insanlık sevgisi, kamu yararı.

Bizim ülkülerimizden başka türlü ülküler, başka türlü kişilikler, başka türlü buğular da olmuştur. II. Ramses'in nasıl bir kişiliği olduğunu, piramitleri hangi buğunun kurup ortaya çıkardığını hiç bir zaman anlayamayacağız: en başta, yerin yüzeyinde çok büyük bir yük oluşları yüzünden.

İnsanlık sevgisi, gerçek, sıcak bireysel sevgiyle aynı şey midir? Saçma. Bizim sıcak günümüzün ayışığıdır ancak, tiksinç bir yansımasıdır. Kişilik, bireysel varlıkla aynı şey midir? Biliyoruz ki bir maskeden başka bir şey değildir. Ülkücülük, yaradılışla aynı şey midir? Daha neler! Ülkücülük, olağanüstü İnsan Makinesi'nin geçmişteki büyük Taslakçı-Kafalarca çizilmiş bir tasarısından başka bir şey değildir. Tanrı'nın eline bir pergel tutuşturun, taslakları ölçtürün, biçtirin. Ne dayanılmaz bir saçmalık! Sanki yaradılış bir pergelden ortaya çıktı. Oldu olacak, Carlyle gibi, insanın çatal bir kök olduğunu söyleyin: pergel işinden daha yerinde bir şey olur hiç değilse.

Yaşamı iki türlü görebilirsiniz. Ya her şey kafadan çıkmadır, yukardan aşağı doğru gelişir; ya da her şey yaratıcı devinekten dışarıya doğru pul pul saçılır, çiçeklenir. Ya büyük bir Kafa yüzer uzayda:

Tanrı, Anima Mundi, Üstruh, elinde bir pergelle her şeyi, coşkularla içe-dönük taşkınlıkları bile, ölçüye göre çizen bir kafa; ya da yaradılış, yaşayan varlıkların, erkeklerin, kadınların, hayvanların, bitkilerin sonsuzluğa değin anlaşılamayacak derinliklerinden çıkar ortaya. Yaratıcı gerçek yalnız, yaşama devineğinin kendisidir. Bundan bir kez ayrılarak Evrensel değerler, önermeler ortaya koydunuz mu, yaratıcı gerçeklikten kopmuş, dural değişmezlik, mekaniklik, maddecilik alanına girmiş olursunuz.

Şimdi de şu eski, kurnaz «çekici kişilik» kuşunu kapana kıstırmaya çalışalım. Kuşa benzer yanı yoktur hiç de. Kendine-düşkün, kendini çok bir şey sanan, tüylenmiş bir salyangozdur olsa olsa: kapan da hiç bir şey yapmaz salyangozlara. Çiçeklerimizi hiç bırakmamacasına yiyip bitiren salyangozdur bu. Tüylerine aldanmayalım artık. Gene de kıstırın kapana.

Kişiliklere yer yok Demokrasi'mizde. Ülkülere de. Bununla birlikte, daha da çok sayıda Kişilik ortalığı sarar, güzel ülkülerini satmaya başlarlarsa, aşlarına su katmaya hazır bulunmalıyız. Bence, bir insanın benliği kendi kendinin yasasıdır: **insanın kendisinin** değil, dikkat edin. Benlik, kendi kendinin yasasıdır. Bir kimse **kendisinden** söz ederse, kendisi üzerine düşüncesinden söz etmektedir; kendi ülküce benliğinden, beyninde büyüttüğü küçük garip türediden. Bir insan kendi kendinin bilincindeyse, kendi kişiliğinin satışını yapmaktadır.

Yaşayan benliği bir **düşünceye** dönüştüremezsiniz: dolayısıyla o hiç bir zaman bir ülkü olamaz. Ne

iyi ki olamaz. Öylece vardır o, anlaşılmaz, bulunamaz bir canlı devinek, bizi bir yaşam dumanı gibi tüttüren. **Ruh** değildir. Ruh bizim zihinsel bilincimizdir ancak, yaşam-varlığımızdan süzülmüş tam bir özdür, tıpkı alkolün, şarabın, yaşayan üzümden süzülmüş maddece bir öz oluşu gibi. Yaşayan benlik ruh değildir. Kanıtsız kabul ettiremezsiniz yaşayan benliği. Ortada olan bir şeyin kanıtsız kabulünden söz edilebilir mi? Tıpkı ayın gökte güneşi kanıtsız kabul ettirmekle böbürlenmesine benzer bu. Ya da anasının eteğine asılan bir yumurcak, uzun, gülünç bir tartışmaya girişerek, kendi varlığını kanıtlamak için, anasının varlığının kanıtsız kabul edilmesini ileri sürebilir. İnsanın iki bin yıldır yaptığı da bundan başka bir şey değildir. Ne şaşılacak bir saçmalık!

Benliğin devineği açıkça ortadadır. Bunun ötesine geçmeye çabalamanız gerekmez. Güneşin ötesine geçmeye çabalamak gibi bir şey olur bu. Böyle yapmakla, kuyruğunuzda tüyler, çok gösterişli, tüylü bir **ego** ya da kişilik salyangozunun sümüklü salgısını ardınızda bırakaraktan ortalıkta dolaşırsınız ancak. Bunu komşunuza gösterip böbürlenmeniz de gerekmez: yoksa kuyruğunuzu kapana kıstıracaktır. Komşunuzun yaşayan ruhunu kurtarma çabanızdan da caymalısınız artık. Yasak bu. Komşunuzun kaz-teleklerini sevgi dolu ev-serçesi kanatları altında geliştirecek bir Ulu-Tanrı cennet kuşu mu sanıyorsunuz kendinizi kuzum? Her kuş kendi tüylerini kendisi düzmelidir; Hazret-i Hacı Leylek değilsiniz siz; hiç kimsenin kanadını düzmek size düşmez, iyisi mi kendi kanadınıza bakın.

IV

BİREYCİLİK

Whitman'ın Demokrasi'sinin yalnız bir politik düzen, bir tönetim düzeni — ya da toplumsal düzen olmadığı ortadadır. Yeni bir yaşama yolu tasarlama, yeni değerler koyma yolunda bir girişimdir. İnsanları düşüncelerin değişmez, gelişigüzel denetinden kurtararak, özgür bir kendiliğindenliğe kavuşturma çabasıdır.

Hayır, Birlik Ülküsü, insanlığı her yerde aynı bir bütünde birleştirme çabası sökmez artık. Büyük **istek** her bireyin kesinlikle kendisi olması, kendiliğinden, tek kalması, hiç bir koşul altında, hiç bir Bütün'ün bir birimi, bir maddesi durumuna indirgenmemesidir.

Bir ülküyle bir isteği birbirinden ayırmalıyız. Bir istek, içten, bilinmezden, kendiliğinden ruhtan ya da benlikten kopar gelir. Bir ülkü ise tepeden iner, kafadan çıkar gelir; değişmez, herkesçe benimsenemez nitelikte bir şeydir, bir makine denetimi gibi. Alınacak büyük ders, bütün değişmez ülküleri bir yana atmak, ruhun kendi derin isteklerinin doğrudan doğruya, kendiliğinden, bilince ulaşmasını sağlamaktır. Ama öğrenilmesi sonsuz zamanlar sürecek bir derstir bu.

Bizim yaşamamız, temel Giz'den tanımlanamaz **varlığa** yükselen uçsuz bucaksız akışa bağlıdır. Bu sözün kendisi bir soyutlama gibi gelebilir. Değildir ama. Tam tersine, soyutlamanın bulunmayışına eşsiz bir örnektir. Temel Giz, genel bir soyutlama değildir. Her insanın içindeki başlangıçtan gelme, öz-

gün ruh ya da benliktir. **Varlık** ise gizemli ya da hayalet benzeri bir şey olmaktan uzaktır. Tersine, karşımızda bulunan eylemli insanın kendisidir. Karşımızda bulunan eylemli insanın, anlaşılamaz, kalıplaşmış Giz oluşu gerçeği, yorumlanamazlığı, toplumsal yaşamla ilgili her tasarının temelinde yer alması gereken bir gerçektir. **Başkalığın** gerçeğidir.

Her insan benliği tektir, değiştirilemez niteliktedir, bütündür. Bu, birinci **gerçektir.** Her benlik benzersizdir, dolayısıyla karşılaştırmaya gelmez. Yaradılışın tek bir kaynak-gözüdür, sorulmaz, tartışılmaz: başka bir benlikle, başka bir kaynak-gözüyle karşılaştırılamaz, çünkü niteliği, yaratıcı gerçekliği yönünden başka hiç bir benlikle bir olamaz.

Yaşayan benliğin tek ereği vardır ancak: kendi varlığının dopdolu bütünlüğüne ermek, bir ağacın tepeden tırnağa çiçeğe duruşu, bir kuşun bahar güzelliğine, ya da bir kaplanın parıltıya bürünüşü gibi.

Ama dopdolu, kendiliğinden bir varlığa ermek en güç şeydir. İnsan yaradılışı, kendiliğinden yaratıcılık ile mekanik-maddece etkinlik arasında dengededir. Kendiliğinden varlık, hiç bir yasaya bağlı değildir. Ama mekanik-maddece varlık, mekanik-doğal acunun bütün yasalarına bağlı kalmak zorundadır. İnsan yaradılışının hemen hemen yarısı madde acunundadır. Ama önceliği kendiliğinden yaradılış kazanır.

İnsanın kendini bulmakta güvenmek zorunda olduğu tek şey, isteğidir, içinden gelen dürtüdür. Ama hem istek hem de iç-dürtü mekanik bir tekdüzeliğe düşebilir: kendiliğinden gerçeklik, ölü ya da mad-

dece bir gerçeğe dönebilir. Bütün eğitimimiz, insanı bu düşüşten korumayı erek edinmelidir.

Bu düşüş, iki yönlü bir yolda ortaya çıkabilir. İstekler, gövdenin tekdüze iştihalarına, dürtüler de değişmez özlemlere ya da ülkülere dönüşmek eğilimindedir. İnsan için iki büyük ayartıcıdır bu durum. Birinci ayartmaya kapılan insanın bütün istemi, bir gövdece gereksinme, bir maddece etkinlik ekseninde döner, bütün varlığı bunlar kurar sonra: tıpkı zihinsel bilinçteki bir **idée fixe** (1) gibi. Bu tekdüzeleşmiş, her şeyin üstüne çıkmış gövdece gereksinmeye hırs diyoruz: güçlü olma hırsı, tüketme hırsı, kendinden cayma hırsı, kaynaşma hırsı. İkinci büyük ayartma, kafa içinde kaskatı bir merkez yaratmak, bütün ruhu bu merkeze yöneltmektir. Buna ülkücülük diyoruz. İstemin, kendini duyusal etkinliklere yöneltmesi yerine, bu da kendini özlenen bir etkinliğe yöneltir, bu etkinliğe bir düşünceyi ya da ülküyü eksen seçer. Bütün ruh, özlemin gücüyle dalgalanır, bir makine gibi tekdüzeli bir eylemle, ülkü üzerinde döner durur.

İnsanın düşüşünü hazırlayan iki büyük ayartmadır bu, kendiliğinden, tek, katkısız varlıktan, benliğin maddeciliğe, tekdüzeliğe, mekanikliğe düşmesine yol açarlar. Bütün eğitim, bu düşüşe karşı bir yön tutmalıdır; bütün yaşamımız boyunca bütün çabamız, ruhun özgürlüğünü, kendiliğindenliğini korumak olmalıdır. İnsanın bütün ruhu **hiç bir zaman** tek eyleme, tek coşkuya adanmamalı, yaşam-etkinliği hiç bir zaman değişmez bir etkinliğe indirgenmemeli, **değişmez yön** diye bir şey olmamalıdır.

(1) Saplantı.

İnsan yaşamının bir ülkü ereği olamaz. Her ülkü ereği, mekanikleşme, maddecilik, hiçlik demektir. Çiçeğin ne biçim bir çiçek olduğunu görmek için tomurcukları zorla yarmak olmaz. Yapraklar kıvır kıvır açılmalı, tomurcuklar şişmeli çatlamalı, **sonra** da çiçek gelmeli. Bütün bunlardan sonra bile, **gene de** her şeyi tam bilemeyiz. Daha başka yapraklar, başka tomurcuklar, başka çiçekler olacaktır: gene bir çiçek, yaratıcı bilinmezi açığa vuracaktır. Açılmamış çiçeğin nasıl olacağı önceden bilinemez, hiç mi hiç bilinemez. Daha önce tanıdığınız bir çiçeğe göre kestiremezsiniz yeni çiçeğin nasıl olacağını. Biz bugünün çiçeğini tanıyoruz, yarının çiçeği bütünüyle ötemizdedir. İnsan ancak maddeci — mekanik acunda önceden görebilir, önceden bilebilir, sayabilir, yasalar koyabilir.

Böylece, Demokrasi'nin ilk koşulunu az çok kavramış oluyoruz. İnsanın kendi kendisi için ne anlam taşıdığını anlıyoruz biraz.

Peki, insan komşusu için ne anlam taşır? Her birey, ilk gerçekliğiyle, açıklanamaz bir tek ruhtur, sayıya vurulamaz, başka ruhların nitelikleriyle tanımlanamaz, bu konuda matematik bir oranlama ölçüsü konamaz. Bütün insanların eşit olduğunu söyleyemeyiz. A=B diyemeyiz. İnsanların eşit olmadıklarını da söyleyemeyiz. A=B+C de diyemeyiz.

Her şey kendince benzersiz olduğu için, hiç bir karşılaştırma yapılamaz. Bir kimse başka bir kimseye ne eşittir ne de eşit değildir. Başka bir insanın önünde kendi katkısız benliğimle durduğum zaman, karşımdaki varlığın bana eşit, benden aşağı ya da yukarı olduğunu duyuyor muyum? Hayır. Başka

bir adamla birlikte dinelirken, o da ben de gerçekten kendimizsek, yalnız bir varlığı, başkalığın garip gerçeğini sezmekteyim. Ben varım, bir de **başka varlık** var. Bu, gerçeğin ilk kesimidir. Karşılaştırmaya, kestirimlere yer yoktur. Yalnız, bu **varolan başkalığın** tanınması söz konusudur. Öbürünün varlığına sevinebilirim, kızabilirim ya da üzülebilirim. Ama gene de bir karşılaştırma yapılamaz. Karşılaştırma ancak birimizin kendi bütün varlığından ayrılarak maddeci-mekanik acuna girdiği durumlarda söz konusu olabilir. Eşitlik ile eşitsizlik de aynı yerde başlar.

Böylece Demokrasi'nin ilk büyük ereğini kavrıyoruz: her insan yalnız kendisi olacaktır — her erkek kendisi, her kadın kendisi, hiç bir eşitlik ya da eşitsizlik sorunu işe karışmadan; hiç kimse başka bir adamın ya da kadının varlığına yön vermeye kalkışmayacaktır.

Ama her bireyi bekleyen ayartmadan dolayı — varlıktan tekdüzeliğe, mekanikliğe düşme sakıncasından dolayı, her birey, her an, varlıktan ayrılmış ya da düşmüş kimselerin kendisini zorla sürükleyecekleri mekanikleşmeye, maddecileşmeye karşı kendi varlığını savunmaya hazır olmalıdır. Bitmeyen uzun savaştır bu, ruhun kendi içten varlığının özgürlüğü için bir savaş, düşmüşlerin mekanikliğine, maddeciliğine karşı.

Yukarda söylediklerimizin hepsi, gerçekte insan yaradılışının bütünlüğüyle ilgilidir. İnsan bu bütünü bir **koruyabilse,** her şey çözülmüş olurdu. Yasaların, hükümetlerin gereği kalmazdı: anlaşma kendi-

liğinden doğardı. Çok geniş toplumsal etkinlikler bile gerçekte kendiliğinden olurdu.

Ama şimdiki söze sığmaz barbarlık yüzünden, insan kendi içten bütünlüğünü mekanik hırslarından, özlemlerinden ayırdedemiyor. Böylece, yasalarla hükümetler gene gereklidir. Ama hiç bir zaman unutmamalıyız ki, yasalarla hükümetler şimdiye değin hep madde acunuyla ilgili kalmışlardır: mülkle, mülk sahipliğiyle, yaşama araçlarıyla, insanın maddeci-mekanik yaradılışıyla ilgili kalmışlardır.

Geçmişte, şüphesiz, gerçekleştirilecek büyük ülküler vardı: kardeşlik, birlik, eşitlik ülküleri. İnsanlığın büyük kesimleri belli birtakım kardeşliklerde toplanarak kendi birliklerini, eşitliklerini, ortak ereklerini kendilerine özgü biçimlerde dile getirirlerdi. Çünkü bir ülkü ne denli tek olursa olsun, eşitlik, birlik gibi matematik bir nitelik bile taşısa, türlü türlü yollarda, belki de karşıt yollarda dile gelecektir. Böylece Almanya'daki kardeşlik ile birlik hiç bir zaman Fransa'daki kardeşlik ile birliğin aynı olmamıştır. Hepsi de kardeşlik, hepsi de birliktir gene de. Aynı ülküyü çıkaran ruhlar, ayrı yollarda çıkarırlar: her zaman ayrı, varlığın kendiliğinden bütünlüğünün en sonunda kırılıverdiği bir noktaya vardıkları zamana değin. Sonra maddecilik ya da katkısız mekaniklik bir ortaya çıktı mı, ruh hemen yerinde saymaya başlar, en değişik nitelikte yaratıklar ortak bir mekanik birlik içinde bulurlar kendilerini. Bunu Amerika'da görüyoruz. Bu durum, her yerde aynı nitelikteki kendiliğinden bir kaynaşmadan daha çok, tam bir mekanik birliğe elverişli dağınık biçimsizlikten doğar.

İnsanlar öyle bir noktaya ulaştılar ki, ülkülerini gerçekleştirmek için atacakları yeni adımlarda, varlıklarının yaşayan bütünlüğünü yıkarak düpedüz bir mekanik maddeciliğe düşüyorlar. Bütünüyle mekanik yasayla denetlenen tekdüzeli birimler oluyorlar.

Korkunç bir gerçeğidir bu modern demokrasinin, sosyalizmin, tutuculuğun, bolşevizmin, liberalizmin, cumhuriyetçiliğin, komünizmin: hepsi bir kapıya çıkar. Bütün **İzmleri** yöneten tek ilke hep aynıdır: ülküleştirilmiş birim, mülk sahibi ilkesi. İnsan en büyük doygunluğa mülk sahibi olduğu zaman ulaşır: hep böyle derler, gerçekten. Yarısı, öğrenimsizler çoğunlukta oldukları için mülk sahibi olmak onların hakkıdır der; yarısı da, aydın oldukları için öğrenimlilerin mülk sahibi olmaları gerektiğini söyler. Dahası yoktur bunun. Bu konuda kitaplar yazmak gerekmez.

Ülkülerin sonudur artık. Eşitlik, kardeşlik, birlik ülküsünün son dönemidir bu. Bütün ülküler en sonunda, doğuşlarındaki su katılmadık maddeciliğe inmişlerdir.

Kimin mülk sahibi olduğu önemli değil artık. Mülk kavgasında hepsi öz varlıklarından olmuşlardır. Mülkün kendisi bile, insan bir kez yaradılışındaki bütünlüğü yitirdi mi, buğulaşır gider. Garip bir şeydir bu, ama yadsınamaz. Böylece mülk, şimdi hızla buğulaşmaktadır.

Umut da burdadır. Çünkü mülkle birlikte son ülkü de buğulaşmaktadır. Bir gün, bir yerde insan uyanacak, mülkün yalnız kullanılacak bir şey olduğunu, edinilecek bir şey olmadığını anlayacaktır. Sahibol-

ma duygusunun bir ruh sayrılığı, kendiliğinden benlik için umulmaz bir yük olduğunu anlayacaktır. «Benim», «bizim» zamirleri bütün o gizemli anlamlarını yitireceklerdir.

Mülk sorunu, insanlar mülke aldırmaktan caymadıkları sürece çözülemeyecektir. Sonra kendi kendine çözülecektir. Bir kimseye ancak kendi işine yarayacak ölçüde mülk gereklidir. Yalnız sahibolmak için, sürmek için bir otomobil isteyen kimse, en az o otomobil ölçüsünde unulmaz bir makinedir.

İnsanlar mülk sahibi olmak isteğiyle, ya da buna paralel olan, başkalarının mülk edinmelerini önlemek isteğiyle kıvranmaya bir son verdikleri zaman, ancak o zaman, her şeyi Devlete bırakmak sevindirici bir iş olur. Bizim Devlet-mülkiyeti yönetimimiz ancak karşılıklı söz alışverişidir, yolla yöntemle ilgisi yoktur. Biz Devletlerimizin, Sorumluluğu Sınırlı Ortaklıklar olmasını isteyecek yerde, Sorumluluğu Sınırsız Ortaklıklar olmasını istiyoruz ancak.

Geleceğin Başbakanı bir kâhyadan başka bir şey sayılmayacak, Ticaret Bakanı büyük vekilharç, Ulaştırma Bakanı da arabacıbaşı olacak: hepsi baş hizmet ediciler, başka bir şey değil: hizmet ediciler.

İnsanlar, kendi saygıdeğer benliklerini yeniden kazandıkları zaman, madde acununu kolayca düzene sokabiliriz. Bu düzenleme kendiliğinden gelecektir, kendiliğinden gelmelidir, önceden hazırlanmış tasarılarla değil. Böyle bir duruma değin, bu konuda söylenecek sözlerin ne önemi var? Şimdi mülk sa-

hipliğinin ülküleştirilmesi konusundaki bütün tartışmalar, gerek Birey, gerek küme, gerekse Devlet mülkiyetine yönelsin, kendiliğinden benliğin çiğnenmesidir ancak. Mülkiyet sorununun çözümü bütünüyle, insanın içinden yükseliverecek olan kendi kendini dıştan gelme mülkiyet duygusu yükünden kurtarma, çırılçıplak, tüy gibi yürüme dürtüsünden doğacaktır. Yeni bir maddeci acunu önceden belirleme yönünde her deney, şimdiye değin birçok beller kırmış olan ağır yüke bir son damla daha ekler. Belimizi kırılmaktan kurtarmak istiyorsak, bütün mülkümüzü yere indirip, onsuz yürümeyi öğrenmeliyiz. Kıyıda durmalıyız. Birçok insan kıyıda dururşa, yeni bir acunda dururlar; yepyeni bir insan acunu gelip kapıya dayanır o zaman. Bu Demokrasi'dir, yeni düzen.

DİNE BAĞLILIK

Gerçek sorun, Tanrı'nın varolup olmadığı değildir, hiç bir zaman da değildi. İnsanın yapısından dolayı, Tanrı sözcüğü özel bir etki uyandırır üzerinde; yalnız sövmek ya da patlamak zorunda olduğu anlarda duygularına bir güvenlik-kapağı sağlamakla bile olsa. O zaman, Tanrı'nın varlığını soruşturma sıkıntısı sona erer işte. Bu küçük sözcük ne demek olursa olsun, hiç birimizin tam kaçamadığı, varamadığı bir şey anlamındadır; en derin patlamalarımızla ilgili bir şey.

Gerçekte tam bir sözcük de değildir. Bir fışkırma, bir oluktur. Hiç bir zaman bir tanımı olmamıştır. «Tanrı sözcüğünün bir tanımını yapınız» dedi mi biri, herkes tatlı tatlı gülümser, iğneli iğneli. Gene eğlence çıkmıştır.

Tabiî kimse tanımlayamaz. Hiç kimsenin tanımlayamadığı bir sözcük ise, hiç de sözcük değildir. Bir gürültü, bir biçimdir ancak, tak! gibi, ya da Ra, Om gibi.

Birisi : **Tanrı vardır,** ya da **Tanrı yoktur,** ya da **Tanrı var mıdır yok mudur bilmiyorum,** derse, küçük sözcüğü oyuncak bir tabanca gibi kullanarak bir tutum seçtiğini göstermekten başka bir şey değildir yaptığı. **Tanrı yoktur,** dediği zaman, söylemek istediği şudur: **Yaşam konusunda hiç kimse benden daha çok bilemez, dolayısıyle hiç kimsenin öğütlerle kafamı şişirmesini istemem.** Demokratik tutumdur bu. **Bir Tanrı vardır,** derse, ya duygucu ya da içtendir. İçtense, gerilere dönüp, kendisine yön veren, öz kazandıran tanımlanamaz bir yaşam atışını belirtmek istiyordur. Duygucuysa, dinleyicilerine şunu sezdirmek için kurnazca göz kırpıyor demektir: **Kendimize yarayacak bir uzlaşma yapalım.** Bu, tutucuların seçtiği tutumdur. Son olarak, bir kimse: **Bir Tanrı var mıdır yok mudur bilmiyorum,** derse, kurnazlıkla şunu bildirmektedir ancak: **İster tavşanla birlikte koşarım ister tazıyla, içinde bulunduğum duruma bakar bu.** — Bu da sanatçı ya da dinsiz tutumdur.

Sonunda, hiç kimsenin kendisine son sözü söyleyemeyeceğine inanan insan can sıkmaya başlar. Kendi çıkarları için birbirlerine göz kırparak Tanrı'nın varlığında uzlaşan kimseler daha da çok can sıkar. İster tavşanla ister tazıyla koşmakta özgür olduğunu söyleyen kimse de hiç ilgi uyandırmaz artık. Bu üç türün hepsi de öldüresiye canımızı sıkarlar.

Geriye kalır içtenlikle, **Tanrı'ya inanıyorum,** diyen adam. Gene de ilgi çekici bir kimse olabilir belki o.

BEN : **Nasıl** inanıyorsun Tanrı'ya?

O : İyiliğe inanıyorum.

(**Yeter!** Çevirin başaşağı yeniden sorun.)

BEN : **Nasıl** inanıyorsun Tanrı'ya?

O : Sevgiye inanıyorum.

(**Çıkar.** Bir başkasını çağırın.)

BEN : **Nasıl** inanıyorsun Tanrı'ya?

O : Bilmem.

BEN : Tanrı'ya inanmakla inanmamak arasında ne gibi bir ayrım var sence?

O : Bir ayrım var ama sözle anlatamam.

BEN : Kesin biliyor musun bir ayrım olduğunu? Daha iyi mi yapıyor seni daha kötü mü?

O : Eh! Daha hoşgörülü yapıyor sanırım.

(**Arkamdan**.— Başka bir inanan girer.)

O : Günaydın!

BEN : Günaydın!

O : Ne var, ne oluyor böyle?

BEN : Tanrı'ya inanır mısın?

O : Bu benim bileceğim iş, sana ne?

BEN : Hiç, öyle sordum işte.

O : Peki ya sen?

BEN : Evet, inanıyorum.

O : Geceleri dualarını okuyor musun?

BEN : Hayır.

O : Ne zaman okuyorsun öyleyse?

BEN : Okumuyorum.

O : Peki ne yararı var senin Tanrı'nın o zaman?

BEN : Dua edilecek bir Tanrı değil benimkisi, hepsi bu.

O : Öyleyse ne yapıyorsun onunla?

BEN : O benimle yapıyor, benim bir şey yaptığım yok.

O : O ne yapıyor seninle peki?

BEN : Ne bileyim. Bir çivinin sivri yanı olarak kullanıyor beni.

O : Sivri ki sivri! Kalın uç nerde peki?

BEN : Beklediğimiz de o ya işte.

O : Ne gülünç bir adamsın ama.

BEN : Neden olmayayım? Sen inanıyor musun Tanrı'ya?

O: Oo, ne bileyim ben. Eğlenceli bir iş olursa inanmak, belki.

BEN : Doğrusun.

İki gerçek inanan arasındaki karşılıklı konuşma bu bence. Gerçek bir Tanrı'ya inanmak ya eğlenceli bir şey ya da çıkmaz bir yoldur. Büyük Tanrı, öyle çok iç çekişlere, yalvarışlara, gözyaşlarına, özleyişlere uğratılmıştır ki, şimdilik, canına yetmiştir artık. Bana kalırsa, büyük bir ayaklanma vardır göklerde şimdi. Ulu Tanrı tahtını boşaltmış, tahttan el çekmiş, yere inmiştir. Göğe bakmanız hiç bir şeye yaramaz. Yeri boştur. En Yüce'nin oturup, sızlanmaları, yalvarıları, pişmanlıkları dinlediği yerde koca bir göksel boşluktan başka bir şey yoktur. Siz isterseniz gene o boşluğa yalvaradurun. Ulu Tanrı evde değildir.

Aşağı inmiştir. Sessizce melekler basamağından inivermiş, arkanızda dinelmektedir. İsterseniz siz gene gökteki hava deliğine bakarak yalvaradurun. En Yüce, hemen arkanızda dinelmiş, kendi kendine sırıtarak size bakmaktadır.

Sövgü olsun diye söylüyor değilim bunu. Sonsuz gerçeği deyimlemenin bir yoludur bu ancak: bir çift gerçeği deyimlemenin. Birincisi, Büyük Tan-

rı her zaman vardır. İkincisi, insanla ilgisinde, hep durum değiştirir evrensel boşlukta. Yüce Tanrı, insanın kendisini yerleştirmiş olduğu göklerden iner, aşağıda başka bir yerde tahtına kuruluverir. İnsan, bir eşek olduğundan, yemini dilenmek için gene aynı kapıyı aşındırır durur, sahibi başka bir eve taşınmış olsa bile. Eşek gene aynı kaynağa gider hep su içmek için, kaynak kurumuş, yerinde kilden, toynak izlerinden başka bir şey kalmamış olsa bile. Çevresine bakıp, suyun hangi kayanın altından yeniden fışkırdığını araştırmayı bir an bile olsun düşünemez. Alışkanlık! Tanrı bir insan alışkanlığı olmuştur. İnsan da O'nun bu alışkanlık sınırları içinde kalacağını umar. Oysa En Yüce, kalmaz bu sınırlar içinde — özelliklerinden biridir kalmamak. Yer değiştirir, boşluktaki aynı deliğe tapınıp duran İnsan'a da güler bir yandan.

«Ah, küçük delik, duvardaki! Ah küçük boşluk, küçük kutsal boşluk!» Duvardaki bir deliği bir tanrı yapıp ona tapındıkları söylenen Rus köylüleri gibi tıpkı.

Beni güldürüyor bu. Tahtını alıp başka yere giden, bütün Hıristiyanların; gözlerini ardında bırakmış olduğu deliğe dikip yalvardıklarını gören Tanrı'nın da bu işe katıla katıla gülmediğine hiç kimse inandıramaz beni.

Gene söylüyorum, sövgü değil bu. İstediğiniz felsefeciye, tanrıbilimciye sorun, insanlığın gerçek sorununun Tanrı'nın varlığı ya da yokluğu olmadığını söyleyecektir size. Gerçek sorun, O'na nasıl varılabileceğidir. Bizim alışkanlık-düşkünü insanlığın karşısındaki gelmiş geçmiş en büyük sorun budur.

Tanrıbilimcilerin bulgulamaya çalıştığı şey: İnsan nasıl Tanrı'yla bir bağ gerçekleştirebilir, yaşayan bir bağ? Bunun anlamı: İnsan Tanrı'yı nasıl **bulabilir?** Gerçek sorun budur işte.

Çünkü Tanrı, Evrensel Boşlukta bir yerde hiç kımıldamadan oturmaz ki. Neden otursun hem? O da, zamanın geçitlerinden aşağı, uzayın karmaşası içinden ilerler garipçe. Tıpkı göklerin değişmesi gibi. Tıpkı göklerin ekseninin değişmesi gibi. Göklerin, yelkovanın tersi yöndeki garip kaymasıyla, büyük yıldızların, takımyıldızların, gezegenlerin, durumlarını sürekli olarak, yavaş yavaş, hiç sezilemeyecek bir biçimde, ama yüzde yüz, değiştirdiklerini biliyoruz bugün; Kutup-yıldızı bile yavaş yavaş kutuptan uzaklaşmaktadır. Dört bin yıl önce bizim kutup-yıldızı, bir kutup-yıldızı değildi. Başka bir kutup - yıldızı vardı yerkürenin. Bugün bile, kutup yana kaymış durumdadır. Göklerin ekseni üzerinde değildir artık. Sorun istediğiniz gökbilimciye. Çok geçmeden yeni bir kutup-yıldızımız olacak.

Yüce Tanrı için de durum aynıdır. Tahtını Evrensel Boşlukta yavaş yavaş, sezilmeden, santim santim kımıldatır. Santim santim, göğün mavi döşemesi üstünde, melek basamaklarına gelinceye değin. Sonra basamak basamak iner aşağıya.

Nerdedir şimdi? Nerde Yüce Tanrı şimdi? Nereye kurdu tahtını?

Yitirdik O'nu! Yitirdik Yüce Tanrı'yı! Tanrım, Tanrım, yitirdik Yüce Tanrı'mızı! İsa, İsa Sensin tek Yol! İsa, İsa, Sensin Baba'ya çıkan Yol, Ölmez Tanrı'ya.

Ama İsa başını sallayarak hayır der. Göklerin büyük gezisinde, Haçın yeri de değişmiştir. Göklerin büyük, görkemli süzülüşü, İsa'nın gerildiği Haçı bile Golgota'daki yerinden başka bir yere taşımıştır yavaş yavaş. Bizim Tanrı'ya yolumuz olan İsa da, Babası gibi yer değiştirmiştir gökte.

Böyle işte. İnsan yalnız İnsan'dır. Tanrılarla, Yüce Tanrı bile kendi yollarına giderler; zaman ile uzayın göklerinden, yavaş yavaş adımlayarak, görünmeden, giderler bir yere, nereye gittiklerini bilemeyiz. Oldukları yerde durmazlar. Giderler, giderler, insan ufkunun altına geçinceye değin giderler.

İnsan, Yüce Tanrı'sını yitirinceye, geride yalnız boşlukla, görüntüler, boş sözcükler kalıncaya değin. O yol, Kurtuluşun Büyük Yolu bile, ancak çukura, hiçliğe, boşluğa götürür.

Bizim suçumuz değil bu. Kimsenin suçu değil. Kendisi de hep yol alan Ulu Tanrı'nın gizemli, yüce huyudur bu. Hiç değilse, bizimle olan ilgisinde, hep yol alır, gezer Tanrı. Bugün, yarın, her zaman aynıdır. Tıpkı kutup-yıldızı gibi. Ama şimdi kutup -yıldızının da yavaş yavaş, kaçınılmaz olarak yana kaydığını biliyoruz. Kutup, göklerin ekseninde değil artık.

Gitgide, gitgide bizden uzaklaşıyor Tanrı, gizemli yolculuğunda. Biz ise, direngen, istemli yaratıklar olduğumuz için, kımıldamaz diyoruz Tanrı. Tanrı, kendisine varan bir yol vermiştir bize. İsa'yı vermiştir, pişmanlık ile sevgi yolunu vermiştir, Tanrı yolunu. Efendimiz İsa aracılığıyla kurtuluşu vermiştir.

Buna dayanarak, Ulu Tanrı'nın dediğinden dönmeyeceğini ileri sürüyoruz. Bizden bir daha hiç uzaklaşamaz artık. Pişmanlık ile Sevgi yolunun sonundadır Tanrı, orada **olmalıdır.** Olmalıdır, pişmanlık ile sevgi yolunun sonunda bizi kabul edeceğini kendisi **söyledi** çünkü.

Bu yolun sonunda insanları kabul **etmiştir** Tanrı. Babalarımızı bile kabul etmiştir, barışa, kurtuluşa.

Öyleyse bizi de kabul etmelidir.

Ama etmez. Yol, Taht'ın önüne çıkmaz artık. Atlatıldık.

Öyle mi? Hiç İsa: **Yol benim, benden başka yol yoktur,** dedi mi? O zaman başka yol yoktu. Birçok yüzyıllar boyunca başka yol yoktu. Ama bütün bu süre, gökler gizemli bir yolda dönüyor, Tanrı da kendi anlatılamaz yoluna gidiyordu. Bütün bu süre, insanların yolu hep yenilemeleri gerekirdi. İsa denen yolun, Hıristiyan kişinin Tanrı Yolu'nun bile yüzyıldan yüzyıla, inceden inceye değiştirilmesi gerekirdi. Rönesans'ta, on sekizinci yüzyılda, Hıristiyanlığın Tanrı yolunun garip yönlere sapan bu büyük dönemeçlerinde değiştirilmesi gerekirdi.

Gerçekte, ne Tanrı ne de İsa, kurtuluşun düpedüz tek bir yolu vardır, başka hiç bir yol yoktur, gibi bir söz etmiştir. Tam tersine, İsa yolun değişmesini açıkça göstermiştir. Üstelik, doğru yolu bulmanın tek yöntemini de göstermiştir.

Kutsal Ruh. Sizin içinizdedir Kutsal Ruh. Bir Ruhtur hem, sonsuzluğa değin bir Ruh, bir Yol bir Söz değildir hiç bir zaman. İsa bir Yoldur, söz değil. Tanrı Erektir. Ama Kutsal Ruh her zaman Ruhçadır,

gözle görülmez. Bu nesnellikten uzak gerçekdışına karşı bir günah işlerseniz, yandığınız gündür.

Ancak içinizdeki Kutsal Ruh, Yaradılışın Evrensel Boşluğu boyunca Yüce Tanrı'nın izini koklaya koklaya bulabilir. Kutsal Ruh, bilinmeze doğru, bizden hep uzaklaşmakta olan Koca Tanrı'nın gizemli sonsuz gidişini izlerken havlamalarına kulak vermemiz gereken görünmez tazısıdır göklerin.

Şimdi Tanrı bizim ufkumuzu aşmıştır. Haçın ayağı, bulunduğu tepeden kaldırılmış, göklere çıkarılmıştır. Kutup-yıldızı, gerçek kutup noktasını beklemekte değildir artık. Hepimiz darmadağın olmuş, yolumuzu şaşırmışız.

Olsun, Ulu Tanrı ne kör bir durumda bırakmıştır bizi, ne umarsız ne de güçsüz. Kutsal Ruh var içimizde. Garip karanlıklarda, başka yerlerde havlayışını işitiyoruz.

Tanrı, tahtının yerini değiştirmiştir, yeni bir yol bulmak zorundayız şimdi. Eski yoldan ayrılmak zorundayız. Eski yolda kaldığınız sürece, yeni yolu bulamazsınız. Tanrı'ya yolumuzu bulmamız gerek. Arasıra İnsan uyanır, Yüce Tanrı'nın büyük bir yer değişikliği yaptığını, bilinen ufukların ötesine geçtiğini görür. İşte o zaman çılgınlıklar, bağırışmalar, umutsuzluklar başlar. Göklerin görünmez tazısına kulak vererek bilinmezin karanlığında bir aramaya başlamak çok daha yerinde bir iş olur oysa.

Zaman zaman Büyük Tanrı yeni bir kurtarıcı gönderir. Hıristiyanlar, İsa'nın sonsuz Tanrı'ca gönderilmiş tek Kurtarıcı olduğunu ileri sürmek gibi boş böbürlenmelere bağlanamayacaklardır artık.

Başka ülkelerde, başka çağlarda, başka bildirilerle gelmiş başka kurtarıcılar da olmuştur. Hepsi de Tanrı'nın oğullarıdır. Hepsi de Tanrılığı Babayla paylaşırlar. Hepsi de Kurtuluş Yolunu, Doğruluk Yolunu gösterirler. Başka başka Kurtarıcılar. Başka başka Kurtuluş Yolları. Başka başka kutup-yıldızları, zamanın akıp geçen kocaman Evrensel Boşluğunda. Sonsuz Tanrı, her zaman değişen, gene de hep aynı kalan Sonsuz Tanrı, başka başka Yolların sonundadır.

Size Tanrı'ya inanıp inanmadığınızı sorduğumda, Tanrı Yolu'nu bilip bilmediğiniz değil öğrenmek istediğim. Şu anda hepimiz yitmiş durumdayız. Bunu böylece bilelim. Hiçbirimiz Tanrı'ya varan yolu bilmiyor. Zamanla uzayın Tanrı'sı ufkumuzu aşmıştır, burada yeryüzü yaradılışımızla oturmuş, şaşakalmışız. Bunu böylece bilelim.

İsa, Kurtarıcımız, Kurtuluş Yolu değildir artık. Bir zamanlar Kurtarıcıydı, şimdi değil. Çok eskiden de Mitras'dı kurtarıcı: bunca yıldır Mitras değildi ama. Bizim kurtarıcımız olmadı Mitras hiç bir zaman. Tanrı başka başka zamanlarda, başka başka insan topluluklarına, başka başka kurtarıcılar gönderir.

Şimdilik, hiç bir Kurtarıcı yok. Yahudiler üç bin yıl beklemişlerdi. Beklemeyi yeğlemişlerdi. Biz görmüyoruz. İsa, kendisi bizi kurtaramayacağı zaman ne yapmamız gerektiğini öğretmiştir bize.

Kutsal Ruh'un izinden giderek, Kutsal Ruh'a dayanarak Tanrı'yı aramaya çıkıyoruz. Hiç bir Yol yok. Hiç bir Söz yok. Hiç bir Işık yok. Kutsal Ruh, ruhçadır, gözle görülmez. Bir hiçtir Kutsal Ruh, isterseniz. Ama gene de uzaklardaki ayak basılmadık topraklar-

da, iz üzerindeki bir tazınınkini andıran çağırışını, garip çağırışını işitiyoruz. Büyük bir eğlence gibi gözüküyor ardından gitmek. Ah, büyük eğlence, Tanrı'nın kendi büyük eğlencesi.

Ben, inanırım Tanrı'ya. Ama tuttuğum yol başkadır.

Adieu! isterseniz, **au revoir!**

ROMAN NEDEN ÖNEMLİ

Kendimizle ilgili garip düşüncelerimiz vardır bizim. Kendimizi ruhu olan bir gövde, can taşıyan bir gövde ya da düşünen bir gövde olarak görürüz. **Mens sana in corpore sano.** (1) Yıllar şarabı içer tüketir, sonunda şişeyi fırlatırlar bir yana, gövdeyi tabii, şişe gövdedir burda.

Garip bir kuruntudur bu. Neden şu sözcükleri güzel güzel yazmakta olan elime bakarak, bu elin, kendisini yöneten kafam yanında bir hiç olduğunu düşünürüm? Gerçekten böylesine kocaman bir ayrım var mıdır elimle beynim ya da kafam arasında? Elim canlıdır, kendi canıyla kımıl kımıl. Dokunduğunda bütün canlı evrenle karşı karşıya gelir, sayısız şeyler öğrenir, sayısız şeyler öğrenir, sayısız şeyler bilir. Şu sözcükleri yazarken elim, kıvançla kayar, bir i'nin noktasını koymak için çekirge gibi hoplar, masanın biraz soğuk olduğunu duyar, çok yazarsam biraz usanır, kendine özgü düşünce ilke-

(1) Sağlıklı ruh sağlıklı gövdededir.

leri vardır, en az beynim ölçüsünde **ben**'dir, kafam ölçüsünde ya da ruhum. Neden elimden daha çok **ben** olan bir şeyin varlığını düşünecekmişim? Elim bütünüyle canlı olduktan sonra, böylesine canlı ben olduktan sonra.

Öte yandan benimle ilgisinde kalemim, hiç de canlı **ben değildir.** Canlı ben, parmaklarımın ucunda sona erer.

Canlı ben olan her şey, bendir. Elimin her noktası canlıdır, üzerindeki her çil, her kıl, her kırışık. Canlı ben olan her şey bendir. Yalnız tırnaklarım, benimle cansız evren arasındaki o küçük on silah, canlı benle kalemim gibi benim kendi anlamımda canlı olmayan şeyler arasındaki sınırı aşar.

Elim böyle bütünüyle canlıyken, canlı benken, ne anlamı kaldı peki, testi, teneke kutu, kil teknesi türünden bütün o saçma benzetmelerin? Evet, kesersem, bir kutu vişne konservesi gibi kanar elim. Ama kesilen derimdir ancak, kanayan damarlarla hiç görülmeyen kemikler de tıpkı akan kan gibi canlıdırlar. Onun için, teneke kutusuymuş, yok kil teknesiymiş, kuru zırva bunlar.

Romancılıkta öğrendiğiniz de budur işte. Papazsanız, felsefeciyseniz ya da budala bir kimseyseniz belki de **öğrenemeyeceğiniz** şey budur. Papazsanız, cennetteki ruhlardan konuşursunuz. Romancıysanız, cennet bağının avcunuzun içinde, burnunuzun dibinde olduğunu bilirsiniz, ikisi de canlıdır çünkü; cennet bağının canlısı, sözle anlatabileceğinizden çok daha ötesi, canlı insandır. Cennet yaşamdan sonradır, yaşamdan **sonra** olan hiç bir şeyi umursayacak

adam değilim ben. Felsefeciyseniz, sonsuzluktan konuşursunuz, her şeyi bilebilen katkısız ruhtan. Ama bir roman alırsanız elinize, sonsuzluğun şu benim gövde testimin ta kendisine bir kulp olduğunu hemen görürsünüz; bilmeye gelince, parmağımı ateşe sokarsam, ateşin yaktığını öyle etkili öyle canlı bir bilgiyle kavrarım ki, Nirvana gölgede kalır. Evet, gövdem, canlı ben, **bilir,** büyük bir yoğunlukla bilir. Bütün bilginin toplamına gelince, bu da benim gövdemde bildiğim şeylerin, sizin, sevgili okurum, gövdenizde bildiğiniz şeylerin birikmesinden başka bir şey değildir.

Bu elinin körü felsefeciler, birdenbire buğuları boşalıvermiş gibi konuşurlar, sanki böylece gömleklerinin içinde olduklarından çok daha önemli oluyorlarmış gibi. Saçmalık. Her insan, bu arada felsefeci de, kendi parmak uçlarında sona erer. Canlı insanlığı orada biter. Ondan saçılan sözcükler, düşünceler, iç çekişler, özlemler havada birçok titreşimlerdir ancak, hiç biri de canlı değildir. Ama bu titreşimler başka bir canlı insana ulaşırsa, o insanın yaşamı yeni bir renk kazanabilir, kahverengi bir kayanın altından yeşil bir yaprak üstüne kayan bukalemun gibi. Hepsi iyi güzel. Ama bu gene de ruh denen şeyin, felsefecinin ya da ermişin bütün söylediklerinin, bir radyo bildirisi gibi, havada titreşimden başka bir şey olmadığı gerçeğini değiştirmez. Siz, bir canlı insan olarak, hava titreşimiyle yeni bir yaşama geçiyorsanız, bu, canlı oluşunuzdan, yaşamı, dürtüyü binlerce yoldan içinize alışınızdan dolayıdır. Ama size iletilen bildirinin ya da ruhun, sizin yaşayan

gövdenizden daha önemli olduğunu söylemek saçmalıktır. Bu tıpkı akşam yediğiniz patatesin önemli olduğunu söylemeye benzer.

Yaşamdan başka hiç bir şey önemli değildir. Ben kendi payıma, yaşamı, yaşamaktan başka hiçbir yerde göremem. Başında büyük Y ile yaşam, canlı insandır ancak. Yağmur altında bir lahana bile canlıdır. Bütün ölü şeyler ise ikinci önemde kalır. Canlı bir köpek, ölü aslandan yeğdir. Ama canlı bir aslan da canlı bir köpekten yeğdir. **C'est la vie!** (1)

Bir ermişin, bir felsefecinin ya da bilginin bu yalın gerçeğe bağlanmasını sağlamak, olacak iş değildir. Bunların hepsi bir bakıma kaçak kimselerdir. Ermiş kendisini topluluğa ruhsal bir besin diye sunmak ister. Assisili Francis bile kendini her isteyenin bir dilim alabileceği bir melek-pastasına çevirir. Ama bir melek-pastası canlı insandan hayli aşağı bir şeydir. Zavallı Ermiş Francis ölürken gövdesinden özür dilemiştir belki: «Ah, bağışla beni gövdem, yıllar yılı sana yaptığım haksızlıkları bağışla!» Başkaları yesin diye ayinlerde dağıtılacak ekmek değildi gövde.

Öte yandan felsefeci, düşünebildiği için, düşünceden başka hiç bir şeye önem tanımaz. Gerisinden küçük haplar döktüğü için, haptan başka hiç bir şeyin önemli olmadığın **sanan** tavşan gibi tıpkı. Bilgine gelince, canlı insan olduğum sürece bana hiç mi hiç yararı yoktur. Bilgine göre ölüyüm ben. Mikroskobun altına bir parçacık ölü ben koyar, sonra ben der ona. Beni parçalara ayırır, ilkin bir parçaya,

(1) Yaşam bu.

sonra da bir başkasına, ben, der. Yüreğim, karaciğerim, midem bilimsel bakımdan hep bendirler bilginin gözünde; bugünlerde doku bilimi gelişmeleri uyarınca, ya beyinim ben, ya sinir, ya salgı bezi ya da daha moda bir şey.

Bir ruh, bir gövde, bir kafa, bir zekâ, bir beyin, bir sinir sistemi, bir tutam salgı bezi ya da öbür küçük parçalarımdan herhangi biri olduğumu temelli yadsıyorum şimdi. Bütün, parçadan büyüktür. Dolayısıyla, canlı insan olan ben, canımdan da, ruhumdan da, gövdemden de, kafamdan da, bilincimden de, benim ancak parçam olan her şeyden de büyüğüm. Bir insanım ben, canlıyım hem. Canlı insanım, elimden geldiğince de canlı insan olmayı sürdürmek amacım.

İşte bundan dolayı romancıyım. Romancı olduğum için kendimi, canlı insanın değişik parçalarının ustaları olmakla birlikte hiç bir zaman bütüne varamayan ermişten de, bilginden de, felsefeciden de, ozandan da üstün saymaktayım.

Roman, yaşamın parlak kitabıdır. Kitaplar yaşam değildir. Havada titreşimlerdir ancak. Ama roman bir titreşim olarak bütün insanı titretebilir. Bu da şiirin, felsefenin, bilimin ya da herhangi başka bir kitap titreşiminin gücünden öte bir şeydir.

Roman, yaşamın kitabıdır. Bu anlamda Kutsal Kitap karmakarışık bir büyük romandır. Tanrı üstüne bir roman olduğu söylenebilir. Ama gerçekte canlı insan üstünedir. Âdem, Havva, Sara, İbrahim, İshak, Yakup, Samuel, Davud, Beyt-Şeba, Rut, Ester, Süleyman, Eyub, İşaya, İsa, Markos, Yahuda,

Paul, Peter: baştan sona canlı insan değil de ne bunların hepsi? Canlı insan, kuru parçalar değil. Tanrı bile başka bir canlı insandır, yanan bir çalıda, Musa'nın başına taş yazmalar fırlatan.

Umarım anlamaya başladınız demek istediğimi; romanın, havada bir titreşim olarak, neden en büyük önemi taşıdığını. Platon bendeki yetkin, eksiksiz varlığı titreşime geçirir. Ama bu ancak bir parçamdır benim. Eksiksizlik bir parçadır ancak, canlı insanın garip yapısında. Dağdaki Vaız benim benliksiz ruhumu ürpertir. Ama bu da, benim bir parçamdır ancak. On Buyruk, bendeki koca Âdem'i titreşime geçirir, dediklerine uymazsam hırsız olacağımı, katil olacağımı söyler, uyarır beni. Ama koca Âdem bile bir parçamdır ancak benim.

Bütün bu parçalarımın yaşamla, yaşamın bilgeliğiyle titreşime geçmesi çok hoşuma gider. Ama eninde sonunda bütün varlığımın, toptan titremesini isterim.

Bende bu, yaşamakla gerçekleşmeli tabiî.

Ama bir bildiriyi gerektirdiği için de, ancak bütün bir romanın bildirisini algıladığım zaman gerçekleşebilir bu durum. Kutsal Kitap —ama **bütünü—,** Homeros, Shakespeare: bunlar en büyük, eski romanlardır. Bunlar herkes için her şeydir. Bütünlükleriyle, belli herhangi bir parçanın ötesindeki bütün canlı insanı, insanın kendisini etkilerler. Bütün bir ağacı yeni bir yaşam akımıyla titreşime geçirirler, tek yönde bir gelişme yaratmakla kalmazlar.

Tek yönde gelişmeyi istemiyorum artık. Elimden gelirse, başka hiç kimseyi belli bir yöne itmek de

istemiyorum. Belli yön, bir çıkmazda sona erer. Şimdi çıkmazdayız biz.

Hiç bir göz kamaştırıcı açılıma, hiç bir büyük Söz'e inanmam ben. «Ot sararır, çiçek solar, ama Tanrı'nın Sözü sonsuzluğa değin kalır.» Buna benzer şeylerle uyuşturduk kendimizi. Evet, ot sararır, ama sarardığı için de yağmurlardan sonra bütün yeşilliğiyle göğerir. Çiçek solar, ama tomurcuk bundan dolayı açar. Tanrı Sözü ise, insan ağzından çıktığı için, havada bir titreşimden başka bir şey olmadığı için, gitgide bayatlar, gitgide daha bir çekilmez olur, sağır bir kulağa dönüştüğümüz an da sararmış bir ottan çok daha kesinlikle sona erer. Yalnız ottur gençliğini kartal gibi yenileyen, hiç bir Söz değil.

Mutlaklar ya da mutlak aramamalıyız. Bir çırpıda, sonsuzluğa değin, mutlağın çirkin egemenliğini bir yana atalım. Mutlak iyi diye bir şey yoktur, mutlak doğru olan hiç bir şey yoktur. Her şey akar, değişir, değişiklik bile mutlak değildir. Bütün, görünüşte birbirine uymaz, birbirine kayan parçaların çok garip bir toplamıdır.

Ben, canlı insan, birbirine uymaz parçaların çok garip bir toplamıyım. Benim bugünkü evetim, dünkü evetimden garip ölçüde başkadır. Yarınki gözyaşlarımın bir yıl önceki gözyaşlarımla hiç bir ilgisi yoktur. Sevdiğim kimse değişmemişse, değişmezse, onu savmaktan cayacağım. Ancak beni bir değişikliğe salarak süre durumumu sarstığı için, benim değişmemle kendi süre durumu da sarsıntıya uğradığı için, ona sevgimi sürdürebilirim. Kaskatı duracaksa, bir biberliği severim daha iyi.

Bütün bu değişmeyle belli bir bütünlüğü sürdürürüm. Ama parmağımı bile dokunursam bu bütünlüğe, yandığım gündür. Kendim için, ben şuyum! ben buyum! der, sonra da bu dediklerime sarılırsam, bir lamba direği gibi saçma, kaskatı bir şey olurum. Bütünlüğümün, bireyliğimin, benliğimin nerde yattığını hiç bir zaman bilemeyeceğim. Hiç bir zaman **bilemem.** Benliğimden söz etmem hiç bir şeye yaramaz. Bu ancak kendim konusunda bir **düşünce** kurduğum, kendimi bir örneğe uydurmak istediğim anlamına gelir. Bir şeye de yaramaz. Kumaşınızı bir palto biçimine uydurmak üzere biçebilirsiniz, ama yaşayan gövdenizin parçalarını düşüncenize uydurmak üzere makaslayamazsınız. Evet, düşünce korseleri giyebilirsiniz gövdenize. Ama düşünce korselerinin bile modaya göre değiştiğini unutmayın.

Romandan öğrenelim. Romanda kişiler, **yaşamak**tan başka bir şey yapmazlar. Örneğe göre iyi, örneğe göre kötü, giderek örneğe göre uçarı olmakta devam ederlerse, yaşamaktan kesilirler roman da cansız düşer. Roman kahramanı yaşamak zorundadır, yaksa bir hiçtir.

Tıpkı bunun gibi biz de yaşamak zorundayız, yoksa hiçiz.

Yaşamayla demek istediğimiz, **varlık**la demek istediğimiz ölçüsünde tanıma gelmez bir şeydir. İnsanlar yaşamdan ne anladıkları konusunda düşünceler edinirler, sonra yaşamı düşündükleri örneğe uydurmak isterler. Kimileyin çöle düşer Tanrı ararlar, kimileyin çöle düşer para ararlar, kimileyin şaraptır aradıkları, kimileyin kadın, su, politik değişiklik

ya da oydur. Sonra neyin geleceğini hiç bir zaman bilemezsiniz: Komşunuzu iğrenç bombalarla, ciğerleri yırtan gazlarla öldürmekten, Bulunmuş Çocuklar Yuvası'nı desteklemeye, sonsuz sevgiyi öğütlemeye, bir boşanmaya adı karışmış üçüncü kişi olmaya değin uzanır olasılıklar.

Bütün bu yırtıcı debelenmede, bir yol gösterici gerekir bize. Şunu yapmayacaksın, bunu yapmayacaksın! türünden yasaklar bulgulamak bir şeye yaramaz.

Ne yapmalı öyleyse? Doğrulukla, dürüstlükle romana dönün, nerede canlı insan, nerede yaşayan ölü insan olduğunuzu görün. Canlı insan olarak bir kadını seversiniz, başka bir kadınla da yaşayan büsbütün ölmüş insan olarak sevişirsiniz. Yemeğinizi canlı insan ya da ağzı oynayan bir ceset olarak yersiniz. Canlı insan olarak, düşmanınızı vurmuş olabilirsiniz. Yaşamın belli belirsiz bir düş kişisi olarak, sizi ölü saymaktan başka niteliği bulunmayan, ne düşmanınız ne de dostunuz olan kişilere bombalar yağdırabilirsiniz. İş canlıya dökülse, suç sayılır böyle bir şey.

Canlı olmak, canlı insan olmak, canlı bütün insan olmak: sorun bu işte. En iyi örnekleriyle, roman, olağanüstü bir biçimde yardım edebilir size. Yaşarken ölü bir insan olmamanıza yardım edebilir. Bunca kişi ölü dolaşıyor ortalıkta bugün, birçoğu leştir ancak, sokakta olsun evde olsun: bunca kadın düpedüz ölüdür. Notalarının yarısı susmuş bir piyano gibi.

Ama romanda erkeğin öldüğü an kadının da eylemden kesildiğini açıkça görebilirsiniz. Bir doğru

- yanlış, iyi-kötü kuramı yerine, isterseniz yaşam için bir içgüdü edinebilirsiniz.

Yaşamda doğru ile yanlış, iyi ile kötü her zaman vardır. Ama bir durum için doğru olan, başka bir durum için yanlıştır. Romanda bir kişinin sözde iyiliğinden dolayı cesetleştiğini, başka birinin iyiliğinden dolayı öldüğünü görürsünüz. Doğru ile yanlış, bir içgüdüdür : ama bir insandaki bütün gövdesel, zihinsel, ruhsal bilincin hep birlikte içgüdüsü. Yalnız romanda, **her şey** tam bir etkinliğe geçirilir, ya da hiç olmazsa, yaşama nedeninin tembel bir güvenlik değil de yaşamın kendisi olduğunu görmemizle her şey etkinliğe geçirilebilir. Her şeyin etkinliğinden de, değeri olan tek şey çıkar ortaya: bir erkeğin bütünlüğü, bir kadının bütünlüğü, canlı erkek, canlı kadın.

ROMAN İLE DUYGULAR

Biz pek uygarlaşmış sanırız kendimizi, pek yüksek öğrenimli, pek uygar sanırız. Gülünçtür bu. Çünkü bizim bütün uygarlığımız tek telden çalmaktan kuruludur. Bilemediniz iki ya da üç telden. Tın, tın, tın, dıngır, dıngır, dan! İşte uygarlığımız bizim, hep aynı perdeden.

Sesin kendisine bir diyecek yok. Korkunç olanı, başka ses tanımayışımız. Hep aynı ses, hep aynı ses! «Ah, böyle sevimli, güzel, keklik gibi tombul bir karınız varken, nasıl başka kadınlar ardında koşabilirsiniz?» Koca, elini yeleğinin üstüne koymuş, korkulu bir anlama bürünmüş yüzü. «Keklikten gayrısı yasak mı peki?» demiş şaşkınlıkla.

Toujours perdrix! (1) Arasıra bir kaz, bir inek, bir istiridye, yenmez yutulmaz bir dişi tilki olmak o kadının elinde bir işti.

Ne bakımdan öğrenimliyiz biz? Bakalım şöyle bir, ne konuda öğrenimliyiz? Politikada, coğrafyada,

(1) Her zaman keklik.

tarihte, içkinin alkollüsünde alkolsüzünde, toplum ekonomisinde, toplumsal aşırılıkta : uh! Korkunç bir bilgiler evrenselliği.

Ama bunların hepsi Paris'siz Fransa, Prens'siz **Hamlet,** samansız kerpiçtir ancak. Yüzlerce binlerce yıldan sonra öğrene öğrene yüzümüzü nasıl yıkayacağımızı, saçlarımızı nasıl keseceğimizi öğrendik, birer **birey olarak** bütün öğrendiğimiz budur hemen hemen. Tabii topluca, bir tür olarak da, yuvarlak yeryüzünü bir fildişi tarakla taradık, yıldızları çekip elimizin altına getirdik nerdeyse. Ne oldu sonra? İşte oturuyorum burda, sakıncalı huyuyla iki bacaklı bir birey, Tierra del Fuego ile, göreceklik ile, selüloidin bileşimi ile, şirpençe basilinin görünüşü ile, güneş tutulmaları ile, ayakkabıların son modası ile ilgili her şeyi -pek inanmayın ya- biliyoruz; bana hiç bir yararı da olmuyor! gündelikçi kadının hafif bira için söylediği gibi. İçimde duyduğum yalnızlığı daha azaltmıyor ki! yaşlı İngiliz kadının, çok eskiden, romsuz çay için söylediği gibi.

Bizim bilgimiz, alkolsüz bira gibi hep yakındadır. Ama hiç bir zaman bir yere varmaz. İçimizdeki yalnızlığı olduğu gibi bırakır öylece.

Kendi kendimizle ilgili öğrenimimiz de umut kırıcı ölçüde kıttır. Patagonya lehçesini şöyle yarım yamalak tanıdığımız zaman büyük bir öğrenime ulaşmış olduğumuzu sanıyoruz. Ne saçmalık! Öyleyse ayakkabılarımın derisi de beni bir boğa ya da genç bir öküz saydırmaya yeter. Yazık! Öğrenimimizi tıpkı ayakkabılarımız gibi, dışımıza giyiyoruz, hem de çok daha az bir yarar karşılığında. Topuyla dışsaldır öğrenimimiz, ne olursa olsun.

Peki kendi kendimle başbaşa kaldığım zaman neyim ben? Sağduyulu bir insan olmam gerekir bu durumda. Ama bütün bir düşünceler kâğıt-sepetini kafamın tepesinde, bir de benliğimin karanlık ülkesi olan yapımın başka bir kesiminde taşır dururum. Bütün bir fırtınalı «duygular» karmaşası vardır bende. İşte bu duygularla hiç bir zaman başa çıkamam Kimisi aslanlar gibi kükrer, kimisi yılanlar gibi kıvrılır, kimisi kar aklığında kuzular gibi meler, kimisi keten kuşları gibi öter, kimisi bütünüyle dilsiz, ama kaygan balıklar gibi tezcanlıdır, kimisi istiridyedir arasıra açılan: ve işte! ben, bu sorunu böyle çözebileceğimi umarak, kâğıt sepetindeki o düşünceler birikintisine bir kâğıt parçası daha eklemekteyim.

Aslan üstüme atılır! Bir düşünce sallarım ona. Yılan ürkü salan bir bakış fırlatır bana, bir Moody and Sankey dua kitabı uzatırım hemen. Gitgide daha kötüye varıyor işler.

Yırtıcı yaratıklar içimizdeki en karanlık Afrika'dan çıkıp gelmekteler. Geceleyin böğürmelerini duyabilirsiniz. Billy-Sunday gibi yaman bir avcıysanız fil tüfeğinizi sırtlayabilirsiniz. Ama orman hepimizin içinde olduğundan, her ormanda da türlü türlü büyük av hayvanları, sakıncalı yaratıklar bulunduğundan, bine karşı birsiniz ancak. Kuzey Kutbu'nu bulmakla, Patagonyalıları Hristiyanlaştırmakla, komşumuzu sevmek, onu ortadan kaldırmak için yeni yollar bulgulamakla, gizlerine burnumuzu sokup, kapımızı yüzüne çarpmakla uğraştık durduk hep.

Ama şimdi, benim sevgili, sevgili okurum, Nemesis gürültüyle sümkürüyor. En karanlık Afrika'-

dan bastırılmış gürlemeler boğuk çığlıklarla yükseliyor.

Duygular diyorum, coşkular değil. Coşkular az çok tanıdığımız şeylerdir. Sevgiyi, yünlü bir kuzu ya da Paris giysileri içinde düşkün bir panter olarak görürüz: kutsal ya da bayağı oluşuna göre. Nefreti bir kulübeye zincirle bağlı bir köpek olarak görürüz. Korkuyu titreyen bir maymun gibi görürüz. Öfkeyi burnu halkalı bir boğa, açgözlülüğü ise bir domuz olarak görürüz. Coşkularımız evcilleştirilmiş hayvanlardır, at gibi soylu, tavşan gibi ürkek, ama hepsi de toptan buyruğumuzda. Tavşan tencereye girer, at da arabanın oklarına koşulur. Biz çıkarımıza bakarız çünkü, midelerimizi, ceplerimizi doldurmak zorundayız.

Uygunluk! Uygunluk! Uygun coşkular vardır, uygunsuzlar vardır. Uygunsuzları zincire vurur ya da burunlarına bir halka geçiririz. Uygun olanlar sevgililerimizdir bizim. Sevgi en gözde sevgimizdir.

Duygular yönünde öğrenimimiz burdan öteye gitmez. Duyguları anlatacak dilimiz yoktur, çünkü duygularımız bizim için var bile değildirler.

Ama nedir bir insan? Gerçekten patatesle biftekle doldurduğunuz küçük bir makineden başka bir şey değil midir? Ondaki bütün o garip yaşam akımı etle patatesten ortaya çıkararak mı doğal enerji denen şeye dönüşür?

Öğrenimli! Duygularımız söz konusu olursa daha **doğmuş** bile değiliz biz.

Göbeğiniz şişinceye değin yiyebilirsiniz, adınız dillerde dolaşıncaya değin «ilerleyebilirsiniz», gür-

lemelerin, çığlıkların geldiği o en karanlık Afrika gene de içinizde kalacaktır.

İnsan bir neden-sonuç makinesi değildir. Bunu bir kez kafamızdan söküp atmalıyız. İnsandaki **neden** hiç bir zaman anlayamayacağımız bir şeydir. Ama varolmasına bile izin vermediğimiz için inceleyemeyeceğimiz bir garip karanlık ülke vardır. Gene de her zaman içimizdedir o: bizim **neden**imiz, günlerimizin de.

Duygularımız yerli ormanımız içindeki ilk belirtilerdir. Şimdiye değin, salt kendi korkumuzdan, ormana sırtlarımızı döndük, sonsuz dolaşıklıkta dikenli tellerle çevirdik onu, sonra da varolmadığını söyledik.

Ama ne yazık ki, biz kendimiz ancak, içimizdeki özgün karanlık ormandan gövdemizin üyelerine, bilincimize atlayan, sıçrayan o yaşamla varolabiliriz. Bu içeri atlayan, içeri sıçrayan yaşamı dışarda bırakmak isteyebiliriz. Evcilleştirilmiş hayvanlarımız gibi uslu olmayı isteyebiliriz. Ama kedilerimizle köpeklerimizin bile her kuşakta yeniden uslandırılmayı gerektirdiklerini unutmayalım. Şimdi uslu bir tür değildir onlar. Denet altından çıkarın, uslulukları sona erecektir. **Kendi kendilerini** uslandırmayacaklardır.

İnsan kendini bile bile uslandırmaya kalkışmış tek yaratıktır. Başarmış da. Ama ne yazık ki bu hiç bir sınır koyamayacağınız bir süreçtir. Usluluk da alkol gibi kendi yaratıcısını yok eder. Usluluk bir denetleme işidir. Dışardan denetlenmek zorundadır. İnsan iyiden iyiye uslandırmıştır kendini, usluluğuna da uygarlık adını takmış. Gerçek uygarlığın bam-

başka bir şey olması gerekirdi. Ama insan usludur şimdi. Usluluk, özel buyurma gücünün yitmesi demektir. Uslular hep uslanmamışlardan buyruk alırlar. İnsan kendini uslandırmış, böylece buyurma gücünü, kendi kendine yön verme gücünü yitirmiştir. Kendi başına bir seçmesi yoktur. Uslanmıştır, dizgine bağlı uslu bir at gibi.

Bütün atların ansızın gene sahipsiz bırakılıverdiklerini düşünün, ne yaparlardı? Yabanlaşırlardı. Ama gene de tarlalarında, çayırlarında, ağıllarında, ahırlarında kapalı bırakıldıklarını düşünün bir yol, o zaman ne yaparlardı? Çıldırırlardı.

İnsanın içinde bulunduğu çıkmazın ta kendisidir bu. Uslandırılmıştır. Buyrukları verecek, yönetecek uslanmamış kimseler yoktur. Bu böyleyken, çepeçevre dikenli tel örgüler içine kapatılmıştır. Tek yolu çıldırmak, soysuzlaşmaktır.

Çıkar yol nedir? Kendimizi beş dakikada yabanlaştırıvereceğimizi düşünmek saçmalık olur. Bu da, düşünüle taşınıla girişilmesi gereken yavaş, garip bir süreçtir. Tel örgüleri yarıp yaban kırlarına fırlayabileceğimizi düşünmek saçmalıktır. Eskisine oranla hiç bir yaban kırı kalmamıştır artık, gene kusmasına dönecek bir köpektir insan.

Ama kendimizi ilk kaynaklarımıza bağlama yolunu tutmadıkça, soysuzlaşacağız. Soysuzlaşınca da garip bir duygular curcunasında bulacağız kendimizi birden. Duyguların çürümüşü olacak bunlar, güz renkleri gibi. Bir yelde savrulan yapraklar gibi, bütün ölüm fırtınalarının öncüleri olacaklar.

Çıkar yolu yoktur bu durumun. İnsan kendini uslandırıp sonra da uslu kalamaz. Uslu kalmaya kal-

kıştığı an soysuzlaşmaya başlar, ikinci türden bir yabanlık edinir, sarı yapraklar gibi bir süre güz-güzelliği gösteren yokoluş yabanlığı. Ama sarı yapraklar dökülür, çürürler ancak.

İnsan kendi kendini yabanlaştırmayı yeniden öğrenmek için uslandırıyor kendini. Uygarlaşmak için duygularımızı yadsıyıp ortadan kaldırmak zorunda değiliz. Uslanmak uygarlık değildir. Ancak çalıları yakıp toprağı sürmektir. Bizim uygarlığımız ruhun da sürülmesi gerektiğini hiç görememiştir daha. Ondan sonra ekeriz yaban tohumunu. Ama şimdiye değin, ancak eski yaban çalılarını yakmakla, kökünden sökmekle uğraşıyorduk. Uygarlığımız, kendi ruhlarımızı gözönünde tutarsak, yokedici bir süreç olagelmiştir, şimdiye değin. Ruhlarımızın görünüsü yanık köklerle kaplı kömürleşmiş bir kırdır, şuracıkta yeşillik bir parça su, bir de demir sobalı teneke bir kulübe.

Şimdi gene yaban tohumu ekmek zorundayız. Duygularımızı işlemek zorundayız. Herkesin hoşuna gitmeye çalışmak, dolaşık, başıboş kalmış, soysuz duyguların türemesine yol açmak hiç bir şey sağlamaz. Hiç bir doygunluk kazandırmaz bize.

Ruh-çözümleyicilerin yaptığı gibi yapmak da boşunadır. Ruh-çözümleyiciler, insanın o en içindeki en eski yerden, Tanrı'nın bulunduğu yerden, Tanrı bir yerdeyse eğer, en çok korkanlardır. Gerçek Âdem'in, gizemli «doğal adam» ın karşısında duyulan o eski Yahudi korkusu bir çığlığa yükselir ruh-çözümleyicilerde. Köpürüp bileklerini kanatıncaya değin ısıran deli gibi. Freudcuların en eski olandan, daha Tanrı'dan ayrılmamış eski Âdem'den korkuları öyle

büyüktür ki, ruh-çözümleyiciler bu Âdem'i bir başıbozukluk canavarından, korkunç ölçüde eylemden kesik bir demet ağısız yılandan başka bir şey saymazlar.

Bu görüş soysuzlaşmış usluların başıbozuk görüşüdür: binlerce utanç verici yıl boyu uslanagelmişlerin. Eski Âdem, sonsuzluğa değin uslanmamış olandır : uslular korkulu bir nefret ürpertisiyle tiksinirler ondan ama korkusuzlar ona en işten saygıyı beslerler.

Eski Âdem'in, en eskisinde, Tanrı vardı: göğsünün kara duvarı ardında, göbeğin mühürü altında. Sonra insanın kendine karşı bir tepkisi oldu, Tanrı ayırıldı, uzağa, en dışarda bir yere oturtuldu.

Şimdi geri dönmek zorundayız. O eski Âdem, yüzü ile göğsünü kaldırarak kendini yabanlaştırmalı gene. Kötülükle, töre tanımazlıkla değil, Tanrı'yı gene kendi duvarları içine alarak. Gövdenin en karanlık ülkesinde Tanrı vardır. Duygumuzun ilk karanlık ışınları O'ndan gelir, sözsüz, tümüyle sözden önce: en içteki ışınlar, ilk ulaklar, sesleri ruhun en karanlık yollarına varıncaya değin hep sözsüz yankıyan, gene de güçlü sözle dolu, o en eski saygıdeğer hayvanları varlığımızın. Kendi iç anlamımız.

Şimdi kendimizi eğitmek zorundayız, yasalar koyarak, taş belgeler yazarak değil, dinleyerek. Chicago'dan ya da Timbuktu'dan gelen sesleri dinleyerek değil. Ama yürekteki Tanrı'dan gelerek gövdemizin damarlarının kara geçitleri içinde bağıran saygıdeğer hayvanların seslerini dinleyerek. İçeriyi dinleyerek, içeriyi, sözler için ya da esinlenmek için değil, kızıl, karanlık yürek içindeki Tanrı'nın ayakla-

rından inerek kanın ormanında gezinen en içerdeki hayvanların, duyguların böğürtüsünü dinleyerek.

Ama nasıl? Nasıl? Duygularımızı eğitmeye nasıl başlayacağız?

Yasalar ya da buyruklar ya da belitler, konutlar koyarak değil. Şunun ya da bunun kutsanmışlığını söyleyen savlarla bile değil. Sözlerle değil hiç.

Kendi karanlık damarlarımızın ormanlarının ta diplerindeki bağırtıları duyamıyorsak, gerçek romanlarda kulak verebiliriz onlara. Yazarın öğretici tümcelerini değil, yazgılarının kara ormanlarında dolaşan karakterlerin derin, çağıran bağırtılarını dinlemek için.

TÖRE İLE ROMAN

Sanatın işi, insan ile onu kuşatan evreni arasındaki bağı, yaşayan anda gözönüne sermektir. İnsanlık hep eski bağların ağı içinde çırpındığından, sanat, kendileri hep uzakta, yaşayan anın gerilerinde kalan «zamanlar» ın da önündedir hep.

Van Gogh' ayçiçeklerinin resmini yaparken, insan olan kendisiyle, ayçiçeği olan ayçiçeği arasındaki canlı bağı, akıp giden o an içinde gözönüne serer ya da kurar. Yaptığı resim ayçiçeğinin kendisini yansıtmaz. Ayçiçeğinin kendisinin ne olduğunu hiç bir zaman bilemeyeceğiz. Fotoğraf makinası ayçiçeğini Van Gogh'un gösterebildiğinden çok oksiksiz **gösterebilecektir.**

Gerilmiş bez üzerindeki görüntü üçüncü bir şeydir, hiç kavranamaz, açıklanamaz nitelikte, ayçiçeğinin kendisiyle Van Gogh'un kendisinin ürünü olan bir şey. Gerilmiş bez üzerindeki görüntü hiç bir zaman gerili bezle, ya da boyayla, ya da bir insan kuruluş olarak Van Gogh'la, bir bitkisel kuruluş olarak

ayçiçeği ile oranlanmaya gelmez. Gerilmiş bez üzerindeki görüntüyü ne tartabilirsiniz, ne ölçebilirsiniz, giderek ne de betimleyebilirsiniz. Sözün gerçeği, ancak çok-tartışmalı dördüncü boyutta varlık kazanır o. Boyutlar uzayında varolamaz.

İnsan ile ayçiçeği arasındaki bütüne ermiş bağın, belli bir anda gözönüne serilişidir bu görüntü. Ne aynadaki insan ne de aynadaki çiçektir, ne bir şeyin üstünde, ne altında, ne de çaprazlamasındadır. Her şeyin ortasında, dördüncü boyuttadır.

İşte insanla çevresindeki evreni arasında bu bütüne ermiş bağ, insanlık için, yaşamın kendisidir. Sonrasızlık ile bütüne ermişliğin dört boyutlu niteliği vardır onda. Ama anlıktır gene de.

Hem insan hem de ayçiçeği yeni bir bağ kurma sürecinde andan geçip gitmektedirler. Bütün nesneler arasındaki bağ günden güne çok ince bir gizli değişikliğe uğrar. Bundan dolayı, bütüne ermiş başka bir bağı gözönüne seren ya da elde eden sanat, sonsuzluğa değin yeni kalacaktır.

Katkısız bağların boyutsuz uzayında varolan, ölümsüzdür, yaşamsızdır, sonrasızdır, aynı zamanda. Kısacası, yaşam ile ölümün ötesinde olma **duygu**sunu verir bize. Bir Asur aslanı ya da bir Mısır doğanının, başı için «yaşıyor» deriz. Gerçekte demek istediğimiz, onun yaşamın ötesinde, dolayısıyla da ölümün ötesinde olduğudur. Bu duyguyu verir bize. Bir Asur aslanı ya da bir Mısır doğanının başı karşısındaki o «duygumuz» bizce bu denli sonsuz bir değer taşıyorsa, bizim içimizde de yaşamın ötesinde, ölümün ötesinde olması gereken bir şey

vardır demek. Akşam yıldızının, gece ile gündüz arasındaki o katkısız bağ kıvılcımının, zamanın ta başlangıcından beri insanlarca değerli tutulagelmesi gibi.

Düşünürsek, yaşamımızın, kendimizle çevremizdeki yaşayan evren arasında böyle katkısız bir bağın başarılmasından **kurulu olduğunu** görürüz.. Kendimle başka bir kişi arasında, kendimle başka kimseler, kendimle bir ulus, kendimle bir insan ırkı, kendimle hayvanlar, kendimle ağaçlar ya da çiçekler, kendimle yeryüzü, kendimle gökler, güneş, yıldızlar, kendimle ay arasında katkısız bir bağ kurarak böylece «kurtarıyorum ruhumu»: bir katkısız bağlar sonsuzluğu, göğün yıldızları gibi, irili ufaklı: budur bizi sonrasız kılan, her birimizi, benimle biçtiğim tahta, izlediğim güç çizgileri arasında; benimle yoğurduğum ekmeklik hamur, benimle yazarken gösterdiğim kımıltının ta kendisi, benimle bendeki altın parçacığı arasında. Bir kez tanımışsak, yaşamımız, sonrasızlığımız budur bizim: benimle bütün çevremi kuşatan evren arasındaki bütüne ermiş incecik bağ.

Töre ise hiç durmadan titreyerek, benimle beni kuşatan evrenim arasındaki gerçek bağlılıktan önce gelen, bu bağlılığa eşlik eden **dengeyi** değiştirecek duygunluktadır.

Romanın güzelliğini, büyük değerini burda görüyoruz işte. Felsefe, din, bilim, hepsi de dural bir dengeye ulaşmak için her şeyi çivilemekle uğraşırlar. Din, şunu **Yapmalısın,** bunu **Yapmamalısın** diyen, çivilenmiş Tek Tanrı'sıyla yapar bu işi, hedefe indirir durur çekicini her kezinde; felsefe değişmez

düşünceleriyle; bilim, «yasa» larıyla: bunların hepsi birden bizi şu ya da bu ağaca çivilemek isterler.

Roman ise öyle değil. Roman, ince iç-bağlılığın, insanın bulgulamış olduğu en yüksek örneğidir. Her şey kendi zamanı, yeri, koşulları içinde doğru, kendi zamanı, yeri, koşulları dışında da doğruluktan uzaktır. Romanda, bir şeyi çivilemeye kalkışırsanız, bu ya romanı öldürür, ya da roman ayağa kalkar çiviyle birlikte yürür.

Romanda töre, dengenin titreyen durulmazlığıdır. Romancı dengeyi kendi eğilimine uydurmak için terazinin işine karışırsa, yaptığı iş töresizliktir.

Romancı parmağını terazinin kefesine gitgide daha çok bastırdığı için modern roman gitgide daha töresiz olmaya yöneliyor: ya aşkı, katkısız aşkı, ya da kuraldışı bir «özgürlük»ü ağır bastırıyor parmak.

Roman, genellikle, romancıda ağır basan herhangi bir düşüncenin ya da gizli ereğin bulunuşundan dolayı töresiz sayılmaz. Töresizlik romancının önüne geçilmez, bilinçsiz eğilimindedir. Sevgi büyük bir coşkudur. Ama bir roman yazmaya koyulduğunuzda, kendiniz, her şeyden yüce olan sevgi, yaşanmaya değer tek coşku, diyerek sevgiye duyduğunuz büyük bir eğilimin sancılarını çekmekteyseniz, töresiz bir roman yazacaksınız demektir.

Çünkü **hiç bir** coşku en yüce değildir, tek başına yaşanmaya değer değildir. **Bütün** coşkular insan ile, insanın katkısız bağlanacağı öteki insan ya da yaratık ya da nesne arasında yaşayan bağı ortaya koymak için çalışırlar. Sevgi ile nefreti, öfke ile sevecenliği de içlerine alan bütün coşkular, bir yere

varan iki insan arasındaki sallantılı, daha kurulmamış dengenin ayarlanmasına katılırlar. Romancı parmağını sevgiyi, sevecenliği, tatlılığı, barışı ağır bastırmak üzere kefeye dokundurursa, töresiz bir davranışta bulunmuş olur: katkısız bir bağın, katkısız bir bağlılığın, o tek önemli şeyin olabilirliğini **önler** böylece: parmağını çektiği zaman nefret ile acımazlığa, zorbalık ile yıkıma yönelecek korkunç tepkiyi de kaçınılmaz kılar.

Yaşamın kuruluşunda, karşıtlar titrek bir denge merkezinin çevresinde kaynaşırlar. Babaların günahları çocuklarda açığa çıkar. Babalar dengenin sevgi, barış, verim yanını aşağı bastırmışlarsa, üçüncü ya da dördüncü kuşakta denge yeğinlikle, nefretten, öfkeden yıkımdan yana kayacaktır. Yol alırken bir yandan da dengeyi sağlamalıyız.

Bütün sanat biçimleri arasında, dengenin en çok titremesini, sallanmasını gerektiren biçim romandır. «Tatlı» roman kan-ile-gümbürtü romanından daha düzmece, dolayısıyla da daha töresizdir.

Herhangi bir şey de öteki ölçüsünde iyidir nasıl olsa, orospuluk en az herhangi başka bir şey ölçüsünde «yaşam»dır, ne isterseniz yapabilirsiniz. diyen, süslü püslü, iğrençcesine köpeksi roman için de durum aynıdır.

Bu düşünce bütünüyle yanlış kapıya çıkar. Bir şey salt birisi yapıyor diye yaşam olamaz. Sanatçı bunu iyiden iyiye bilmelidir. Kendine yeni bir hasır şapka alan basbayağı bir banka yazmanı hiç de «yaşam» değildir: bir varlıktır ancak, düpedüz, günlük yemekler gibi: ama «yaşam» değildir.

Parıldayan, dört boyutlu niteliği gösteren bir şeydir bizce yaşam. Banka yazmanı şapkasından ötürü gerçekten pek yüksek beğenili duyarsa kendini, şapkasıyla canlı bir bağ kurar, dükkândan yeni hasır şapkası başında, değişmiş, ışıkla-taçlanmış bir adam olarak çıkarsa, yaşamdır bu.

Orospu için de öyle. Bir erkek onunla yaşayan bir bağ kurarsa, isterse bir anlık olsun bu, yaşamdır. Ama böyle olmazsa; yalnız para ile görevse aradaki, yaşam değil aşağılıktır, yaşamaya bir ihanettir.

Bir roman hem gerçek hem canlı bağlılıkları gözönüne seriyorsa, bağlar ne türden olursa olsun, töreli bir yapıttır. Romancı, bağın kendisine **saygı duyarsa,** büyük bir roman çıkacaktır ortaya.

Ama gerçek olmayan bunca bağlar var. **Suç ve Ceza**'daki adamın yaşlı kadını altı kuruş için öldürmesi, yeterince **olağan** görünmekle birlikte, hiç de bütünüyle gerçek değildir. Öldüren ile yaşlı kadın arasındaki denge iyice yitmiştir; bu bakımdan bir karmaşadır ancak. Olağan bir eylemdir, ama yaşayan anlamda «yaşam» değildir.

Öte yandan, yığınların sevdiği roman ise eski bağları ısıtır ısıtır gene sürer önümüze: **If Winter Comeş.** Eski bağların önümüze sürülmesi de aynı ölçüde töresizliktir. Raphael gibi görkemli bir ressam bile önceden denenmiş bağlara gözalıcı yeni giysiler giydirmekten başka bir şey yapmaz. Bu da, sürünün duyacağı oburca bir tadı karşılar ancak: bir şehvetlilik, bir çamurda debeleniş. Yüzyıllarca erkekler şehvet yönünden örnek saydıkları kadından: «Bir Raphael Madonnası» diye söz etmişlerdir.

Kadınlar bu sözü bir aşağılama saymayı ancak şimdi yeni yeni öğreniyorlar.

Yeni bir bağ, yeni bir bağlılık, elde edilişi sırasında kişiyi yaralar bir bakıma; her zaman da yaralayacaktır. Çünkü gerçek şehvetlilik eski bağların yeniden oynanması, bundan olsa olsa, biraz bozucu nitelikteki alkolik yollu bir tad duyulmasıdır.

Herhangi bir kimseyle ya da herhangi bir şeyle yeni bir bağ kurma yolundaki her çabamızda, bir bakıma yaralanmamız kaçınılmazdır. Çünkü bu, eski bağlarla bir çekişme, onların yerine yenilerini koymadır, hiç bir zaman da hoşa gitmez. Üstelik, hiç değilse yaşayan şeyler arasında bir ayarlama, bir kavga demektir aynı zamanda, çünkü yanlardan her biri kaçınılmazlıkla, ötekinde «kendisinin olanı» aramak, eli boş dönmek zorundadır. Yanlardan her biri ne pahasına olursa olsun kendisininkini aramakta direniyorsa, öldüresiye bir kavgadır bu. «Tutku» diye anılan şeyde bu durum vardır. Ayrıca, iki yandan biri ötekine kesinlikle başeğerse, özveri diye adlandırılır bu davranış, bu da ölüm demektir. Onun için, Sevgisinde Duran Peri Kızı on sekiz ay bağlılıktan sonra ölmüştür.

Sevgide durmak perilerin yaradılışında değildir. Periliğinde durması gerekirdi o perinin. Özveriler kabul etmek de erkekliğe yaraşmaz. Kendi erkekliğinde direnmeliydi o erkek.

Bununla birlikte, ne özveri ne de öldüresiye kavga olan üçüncü bir şey de vardır: iki yandan her birinin ötekine gerçek bir bağlılık kurmaya çalışması. Her biri kendisine, kendi erkekliğine, kendi kadınlığına karşı doğru, saygılı olmalı, aradaki bağın

kendi kendine işlemesini beklemelidir. Bu her şeyden önce yüreklilik demektir: bir de düzen saygısı. Kişinin kendi içinden gelen, karşıdakinin içinden gelen yaşam-dürtüsünü kabul edecek yüreklilik. Kişinin kendisini aştığı zaman, olanı kabul etmesi, sızlanmaması için gerekli yüreklilik.

Gerçek yeni bir roman okumanın kişiyi **her zaman** yaralayacağı apaçıktır. Her zaman karşı bir direnme olacaktır. Yeni resimler, yeni müzik için de öyle. Bütün bunların gerçekliklerini belli bir karşı direnme uyandırmaları, eninde sonunda da belli bir benimsenişi zorunlu kılmaları olgusuyla ölçebilirsiniz.

İnsanlık için, büyük bağ, her zaman, kadınla erkek arasındaki bağ olacaktır. Erkek ile erkek, kadın ile kadın, ana-baba ile çocuk arasındaki bağ her zaman ikinci derecede kalacaktır.

Kadın ile erkek arasındaki bağ ise sonsuzluğa değin değişecek, sonsuzluğa değin insan yaşamının başlıca ipucu olacaktır. Yaşamın en canalıcı baş ipucu, **bağın kendisidir,** yoksa ne erkektir, ne kadın, ne de bu bağdan bir rastlantı olarak doğan çocuklar.

Erkek ile kadın arasındaki bağı **status quo**'ya sokmak için sınırlandırmayı düşünmek boşunadır. Yapamazsınız. Gökkuşağını ya da yağmuru sınırlandırmaya benzer bu.

Aşk bağlanmasına gelince, sıkmaya başladığı an bir yana bırakılması daha iyi olur. Erkeklerle kadınlar **sevmek zorundadırlar** demek saçmalıktır. Erkeklerle kadınlar sonsuzluğa değin birbirlerine inceden, değişken bir yolda bağlı olacaklardır; onlara

herhangi bir «bağlanma» boyunduruğu vurmanın hiç de gereği yoktur. Tek töre, erkeğin erkekliğinde, kadının da kadınlığında durması, aradaki bağın bütün saygı değerliğiyle kendi kendine oluşmasını beklemesidir. Çünkü bu, ikisi için de **yaşamın kendisidir.**

Töreli olmak istiyorsak, hem birbirimize, hem de aradaki üçüncü şeye, ikimizin de sonsuzluğa değin hayaleti olan bağa, çivi çakmaktan kaçınmalıyız. Her kurban edercesine haça germe beş çiviyi gerektirir, her biri bir kin olan dört uzun bir de kısa çivi. Ama aradaki bağın kendisini çivilemeye kalkışır, üstüne **Bu Yahudilerin Kıralıdır** yazacak yerde **Sevgi** yazarsanız, çivileme işini sonsuza değin sürdürebilirsiniz. İsa bile değişmez bir kalıba sokamayacağınızı göstermek için Kutsal Ruh adını vermiştir buna.

Roman, yaşayan bağlarımızın değişken gökkuşağını gözümüzün önüne sermek için eksiksiz bir araçtır. Yaşamamıza başka hiç bir şey roman ölçüsünde yardım edemez: hiç bir öğretici Kutsal Kitap, hele. Ama romancı parmağını kefeden uzak tutarsa.

Romancının parmağı kefeye dokunuyorsa, roman kadınlarla erkekler için bir eşi daha görülmez bir ayartıcı olur. Bu etkisiyle de belki ancak, şimdiki kuşağın kemiklerindeki iliğin çürümesinde payı olan «Yol Göster, İyiliksever Işık» türünden duygucu kutsal şarkıların büyük yıkıcılığıyla karşılaştırılabilir.

ROMANA ATILACAK BIÇAK — YA DA BOMBA

Beşiğinde cıvıldayan bebeğin, minimini yavrunun geleceği üstüne konuşursunuz; duygulandırıcı, büyüleyici bir konudur bu. Papazla da eninde sonunda ölüm döşeğine uzanmış olan günahlı büyükbabanın geleceğini konuşursunuz. Bu durumda gene, bu kez özellikle korkudan dolayı, birçok belli belirsiz duygulanmalara yol açacak bir konudur konuştuğunuz.

Roman konusunda düşüncemiz nedir? Romanın ilerdeki çok güzel günlerini düşünerek sevinçten yerimizde duramıyor muyuz? Yoksa başımızı üzüntüyle sallayarak, günahlı yaratığın birazcık daha uzun bir süre sağ kalmasını mı diliyoruz? Roman, ölüm döşeğindeki kocamış günahlı mıdır? Yoksa daha yeni yeni beşiğinin çevresinde sendeleyerek yürümeye başlamış küçük sevimli yavru mudur? Bu önemli konuda kararımızı vermeden önce bir kez daha göz atalım romana.

İşte karşımızda, birçok yüzü olan canavar, bir ağacı andıran sayısız dalıyla: modern roman. Siyam-

lı ikizler gibi, ikili bir varlıktır nerdeyse. Öte yanda, önemle ele almanız gereken, soluk yüzlü, bilgiç, ağırbaşlı roman; öte yanda da o yılışkan, oldukça kaypak yosma, ortamalı roman.

Şimdi bir an için, çok elli devin ağırbaşlı yanına yaklaşıp, **Ulysses**'in, Miss Dorothy Richardson'ın, M. Marcel Proust'un nabızlarını yoklayalım; öte yanından da **The Sheik** ile Mr Zane Grey'in, isterseniz bir de Mr. Robert Chambers ile ötekilerin nabız atışlarını dinleyelim. Ulysses daha beşiğinde midir? Aman, demeyin! O ne asık yüzdür öyle! Peki ya **Pointed Roofs,** küçük cici kızlar için eğlendirici oyuncaklar mıdır bunlar? Ya M. Proust? Yazık! Gırtlaklarındaki ölüm hırıltısını işitebilirsiniz. Kendileri de işitebilirler. Aralıkların diez mi yoksa bemol mü olduğunu bulgulama çabasıyla, titiz bir ilgiyle dinliyorlar bu sesi. Hayli çocukça bir iş bu, gerçekten.

Böylece, «ağırbaşlı» roman, çok uzun sürmüş on dört ciltlik bir can çekişmeyle ölmekte, bir yandan da bu görünümle kendinden geçercesine ilgilenmektedir?«Ayağımın küçük parmağında bir sancı duydum mu duymadım mı?» diye sorar Mr. Joyce'un, Miss Richardson'un ya da M. Proust'un her karakteri. Saçtığım ışınlar, günlük, kara çay, kara ayakkabı boyası karışımı mı, yoksa mür, domuz yağı, Shetland yünlüsü karışımı mı? Ölüm döşeğinin çevresinde birikmiş seyirciler, ağızları açık, gelecek karşılığı beklemektedirler. Sonunda beklenen karşılık mezardan gelen bir ses gibi, yüzlerce sayfa sonra: «Bunların hiç biri değil, uçsuz bucaksız chloro —coryambasis» diye gelince, seyirciler tepeden

tırnağa ürperir, mırıldanır: «Benim kendimi duyuşum gibi tıpkı.»

Ağırbaşlı romanın uzayıp giden üzücü ölüm döşeği güldürüsüdür bu. Öylesine küçük parçalara bölünmüş, ufalanmış bir kendine -dönüklüktür ki bu, parçacıklarının çoğu gözle görülemeyeceğinden, kokunun ardına düşmeniz gerekir. Mr. Joyce ile Miss Richardson, binlerce sayfa boyunca kendilerini didik didik ederler, en küçük duygularını en ince ipliklerine varıncaya değin deşer çıkarırlar, yavaş yavaş silkelenen yünden bir döşeğin içine dikilmekte olduğunuzu, çevrenizdeki yünlülük içinde kendinizin de yüne dönüştüğünü duyuncaya değin.

Korkunçtur bu. Çocukçadır üstelik. Gerçekten çocukçadır, belli bir yaştan sonra dalınçla kendine -dönüklük böyle. Kişi on yedisinde kendine-dönük olmalıdır: yirmi yedisinde de gene kendine-dönük olmalıdır biraz; ama otuz yedisinde de büyük bir güçle sürüyorsa bu niteliğimiz, gelişmede bir durma belirtisinden başka hiç bir şeyle açıklanamaz. Kırk yedi yaşında da sürmesi, açıkça erken bunamadır.

İşte ağırbaşlı roman: erken bunamış. Dalınçla, çocukçasına **ben neyim** ile ilgili. «Ben buyum, ben şuyum, ben ötekiyim. Benim tepkilerim şöyledir, yok şöyledir, yok şöyledir, yok şöyledir. Ah Tanrım, kendimi yeterince yakından gözleyebilseydim bir, duygularımı inceden inceye çözümleyebilseydim, eldivenlerimin düğmelerini çözüşüm gibi, çözdüm falan demeye kalmadan, işte o zaman bin değil milyon sayfa yazabilirdim. Gerçekte, düşündükçe: Eldivenlerimin düğmesini çözdüm. Ah, işte ergeç ki-

şiyi kendinden geçiren serüveni bu işin! Hangi düğmeden başlamıştım? vb. diye uluorta söz etmek daha bir çirkin, daha bir uygarlığa yaraşmaz gözüküyor.»

Ağırbaşlı romanlardaki kişiler, kendileriyle, neleri duydukları neleri duymadıkları ile, her ölümlü düğmeye nasıl tepki gösterdikleriyle böylesine bir dalınçla ilgilenirler; seyircileri ise çılgın gibi, yazarın buluşlarını kendi tepkilerine uygulamaya dalmışlardır: «Bu benim işte! Tıpkı hem de! Bu kitapta da kendimi buluyorum!» Ölüm döşeğinden de öte bir şeydir bu, öldükten sonraki davranıştır nerdeyse

Bir silkinme ya da altüst edici bir yıkım, ağırbaşlı romanı bu kendine-dönüklükten kurtarmalıdır. Son büyük savaş daha da kötü etti. Ne yapmalı? Zavallıcık daha pek genç çünkü. Roman hiç bir zaman tam yetişkin olmamıştır. Olgunluk yaşına erişmemiştir hiç bir zaman. Hep gençlik içinde en iyiyi ummuş, son sayfada da kendi durumundan dolayı biraz üzüntüye kapılmıştır. Tam çocukça bir iş. Bu çocukçalık çok uzun sürmüştür artık. Pek çok sayıda delikanlının ellisine altmışına değin sürdürdüğü ergenlik de öyle! Bıçaklı türden bir sağaltma gerekiyor bir yerde.

Sonra da ortamalı romanlar **-Sheik**'lar, **Babbitt**'ler, Zane Grey romanları. Bunlar da tıpkı ötekiler gibi kendilerine dönüktürler, ancak, kendileriyle ilgili daha çok sanıları vardır. Kadın kahramanları daha güzel, daha büyüleyici, daha arı olduklarını sanarlar. Erkek kahramanları da kendilerini daha kahraman, daha yiğit, daha alımlı görürler. Yığınlar ortamalı romanlarda «kendilerini bulurlar», Ama bu-

günlerde çarpık bir benliktir buldukları. Eli kamçılı bir şeyh, sırtında berelerle bir kadın kahraman, ama sonunda tapınılan, kamçının gözden yittiği, berelerin de belli belirsiz gözüktüğü bir durumda tapınılan bir kadın kahraman.

Çarpık türden bir benliktir ortamalı romanlarda buldukları. Sözgelişi, **If Winter Comes**'ın verdiği ders ne sarsaktır öyle. «Ne denli iyi olursan onca kötülük gelir başına, zavallı, ah zavallı. Sakın iyi olayım deme, çileden çıkarma insanı, yetmez iyi olmak.» Ya da Babbitt: «Haydi işine bak sen, yükünü tut, sonra da böyle bir şey yapmayacak ölçüde iyiymiş gibi görün. Öteki yağmacılara böyle göster durumu. Onlar ancak kendi yüklerini tuttuktan sonra hoşnutluk duyarlar. Sen daha da ileri git.»

Sizi kabartmak için hep aynı türden bir yapay maya: tartarik asit özünü etkisiz bırakan sôda, sodayla etkisiz kalan tartarik asit. Bir güzel kamçılanan, sonra da delice tapınılan Sheik kadın kahramanları. Kendilerine acımaktan ağlayan, varlıklı Babbittler. Şeker gibi tatlı olan, hapislerde sürünen Winter Comes kahramanları. **Töre Dersi:** Çok iyi olayım deme, hapse gidersin sonra. **Töre Dersi:** Yükünü tutuncaya değin kendine acıma, acımayı da gereksinme. **Töre Dersi:** Seni kamçıyla zorunlu bırakmadıkça, bırakma tapsın sana. Böylece kutsal evlilikte olduğunuz gibi, tatlı suçta da ortak olursunuz.

Bu da gene çocukçadır. Yetişememiş ergenlik. Kendine - dönüklük çarkına kapılmış çıldırmakta, iyice çıldırmaktadırlar. **Dombey and Son**'da son soluğuyla «**Gül renkli perdeler**»i söyleyen çılgın Kleo-

patra gibi, ergenliklerini orta yaşlarına değin sürdürürler.

Romanın geleceği? Zavallı koca roman, oldukça kirli, karmakarışık bir köşeye sıkışmış. Ya duvarın üstünden aşmak ya da vurup duvarı delmek zorunda. Başka deyimle, büyümek zorunda. «Kızı seviyor muyum sevmiyor muyum?» - «Katkısız mıyım, güzel miyim, yoksa değil miyim?» «Önce sağ eldivenimin düğmesini mi çözsem, yoksa sol eldivenimin mi?» - «Karımın pişirdiği kakaoyu içmemekle annem yuvamı yıktı mı?» gibi çocukça şeyleri bir yana bırakmak zorundadır. Acunun dönüp dönüp gene karşılaştığı bu sorular da karşılıkları da gerçekte beni pek ilgilendirmiyor artık. Eskiden alışmıştım bunlara ama, şimdi hiç biri umrumda bile değil. Yalnız duygucu, kendini - çözümleyici ustalıklarla işim yok artık. Bitmişim ben. Bütün bandoya sağırım. Ama ne bıkkın, ne de köpeksiyim, bütün bu olanlardan dolayı. Yalnız, daha başka bir şeyle ilgiliyim artık.

Bütün bu kurulu düzenin altına bir bomba konduğunu düşünelim, sonra ne olacak? Gelecek çağa hangi duyguları taşımak istiyoruz? Hangi duygular sürdürecek bizi? İçimizde yatan hangi itki yeni bir düzen için gerekli başlıca gücü sağlayacak, bu demokratik - endüstriyel - şekerim - canım - cicim - annecime - götür - beni türünden saçmalıklar battığında?

Sonra ne gelecek? Beni ilgilendiren bu işte, «Şimdi ne olacak» demenin eğlendirici yanı kalmadı artık.

Sonra gelecek kitaplar için geçmişe bir göz atmak isterseniz, Yunan düşünürlerine dönebilirsiniz. Platon'un ikili konuşmaları garip küçük romanlardır.

Bence en çok üzülünecek şeylerden biri, felsefeyle romanın birbirinden ayrılması olmuştur. Masal çağlarından beri birlikte olmaya alışmışlardı. Aristoteles'le, Aquinalı Thomas'la, Kant denen canavarla, dırdırcı bir evli çift gibi birbirlerinden ayrıldılar. Böylece roman cıvıdı, felsefe de kaskatı oldu. İkisi bir araya gelmeliler gene - romanda.

İnsan soyunda beliren yeni şeyler için yeni bir itki bulmak zorundasınız, bunu soyutlamayla bulmak da kaçınılmaz bir yazgıdır gerçekten. Hayır, hayır; felsefe ile din cebirin işlemlerine aşırı ölçüde dalmışlardır: böylece, X eksi Y Cennet'e, X artı Y yeryüzüne eşittir. Teşekkürler! Ama X'in gömleğinin rengi nedir?

Romanın bir geleceği vardır. Yeni sorunların, önermelerin, soyutlamalara başvurmadan üstesinden gelmek yürekliliğini göstermek zorundadır; bizi duygusal çarktan kurtaracak olan bütün bir yeni coşkular çizgisini, gerçekten yeni duygularla sunmak zorundadır. Ne olduğu, ne olmuşluğu konusunun çevresinde burnunu çeke çeke sızlanacağına ya da eski çizgide yeni duyumlar bulgulayacağına, bir yol açmalıdır kendine, duvarda bir delik gibi. O zaman yığın çığlıklar atacak, bu yapılanın kutsal değerlere saygısızlık olduğunu söyleyecektir: tabii, uzun bir süre için dar bir köşeye sıkışmış, darlığına, havasızılığına, köşenizi boğucu bir rahatlıkta görecek ölçüde alışmışsınızdır; bu durumda, o rahat duvarınızdaki yeni, kamaştırıcı delik tabii korku salacaktır içinize. Korkuya kapılmışsınızdır. Soğuk, taze hava akımından, ölümden kaçarcasına kaçarsı-

nız. Ama yavaş yavaş, ilkin koyunlardan biri, sonra biri daha, oyuktan sızarak yepyeni bir evren bulur dışarda.

RESİM YAPMAK

Kendi sözlerini geri almak zorunda kalıyor insan. Bir zamanlar, yapılabilecek her resmin yapılmış, tuval üstüne vurulabilecek her fırça - dokunuşunun vurulmuş olduğunu ileri sürdüğümü anımsıyorum, belki yazmışımdır bile bu düşüncemi. Sonra birden, kırk yaşımda, kendim resim yapmaya başlayınca, büyülendim.

Gene de, bu yıl Paris'in resim dükkânlarını gezerken, Dufy'leri Chirico'ları vb. Japonyalı İto'nun istekle yıkanmış sedef gözlü çıplak kadınlarını gördüğüm zaman, aynı bıkkınlık çöküyor üstüme. Hepsinde de bir yapmacıklık, bütün çabalarında. En azından, resmini yapabilecekleri bir şeyleri yok. Onların yanında Friesz'in bir çiçek resmi, kurutma - kâğıdı benzeri bir Laurencin, dev yapıtlar gibi görünüyor. Hiç olmazsa, birazcık **doğal** bir anlatımları var. İşin garibi, büyük ressamlarla karşılaştırıldıklarında, kendilerince bir gerçeklikleri var gene de.

Benim ressamlığım peki! Ne oluyorum öyle, boyalara döküyorum işi? Bir yazarım ben, mürekkeple

olmalı işim. Anlatım aracımı bulmuşum; ne diye, kırk yaşımda, bir başka aracı denemeye kalkışıyorum?

Olaylar, bizim elimizde olmadan çıkar ortaya. Maria Huxley, koltuğunda kendi evinde unutulmuş olan dört oldukça büyük tuvalle, Floransa yakınındaki evimize çıkagelerek, tuvalleri bana armağan vermeseydi, bütün yaşamam boyunca hiç bir gerçek resme başlamış olmayacaktım. Ama o özenle gerilmiş tuvalleri görünce dayanamadım. Daha önce, evimizin kapılarını, pencere çerçevelerini boyamıştık, geriye bir İtalyan aktar dükkânında bulabileceğiniz türden biraz yağ, terementi, toz boya artığı kalmıştı elimizde. Evi boyarken kullandığımız birçok da fırça vardı. Tuvallerden birisi üstüne bilinmeyen ressam bir başlangıç yapmıştı - bozbulanık renkler, kızıl saçlı bir adam resmi başlangıcı. Hem kirli hem de çirkin bir başlangıçtı, yarım bırakmakla yerinde bir iş yapmıştı genç adam. İçinden bir zorlama, bir dürtü duymamıştı yüzde yüz: resme bakılırsa, içindeki hiç bir şey, bir şey varmıydı içinde o da başka ya, tek iz bırakmamıştı, bozbulanık kümenin ancak küçücük bir parçası çıkmıştı ortaya.

Böylece salt bir yüzey kaplamanın eğlencesi için, o bozbulanık rengi örtmek için, önümde bir sandalyeye dayamış olduğum tuval, saplı küçük tasların da fırçalarımla boyalarım, yere oturdum. Yitiverdim tuvalin içinde. En coşkulu andı bu benim için - önünüzde boş tuval, elinizde ıslak boyaya batmış bir koca fırça, sonra bir dalış. Tıpkı bir göle dalış gibi - sonra çılgınca yüzmeye başlıyorsunuz. Bence, deli dolu bir akıntı içinde, biraz korkuyla, büyük bir

coşku titremesiyle var gücünüzle sağa sola vurmak gibi bir şey. Bilen göz, bir iğne sivriliğiyle gözler; ama resim, içgüdüden, sezgiden, katkısız gövdesel eylemden dupduru süzülür gelir. İçgüdüyle sezgi, fırçanın ucuna bir kez vardı mı, resim **olur,** olacağı varsa eğer.

Hiç değilse, benim ilk resmim böyle oldu - «Kutsal Bir Aile» adını taktığım resim. Bir iki saat içinde ortaya çıkıvermişti, erkek, kadın, çocuk, mavi gömlek, kırmızı örtü, solgun renkli oda - hepsi çıkıvermişti kabataslak, ama bir resimdi bana kalırsa. Büyük didişme sonradan gelecekti. Ama resmin kendisi ilk çırpıda gelir, ya da hiç gelmez. Ancak resim ortaya çıktıktan sonra, insan onu bütüne **eriştirme** çabasına koyulabilir.

Çağımız, aşırı ölçüde bilinçli bir çağ. Çok **biliyoruz,** çok az duyuyoruz. Ressamlar arasında, atelye çevrelerinde, bütün kuramların - ne çelişik kuramlar hem de- kafamda ister istemez yer etmesine yetecek bir süre yaşadım. Modern sanat kuramlarının bütün demir - mıhlarını, tel - çivilerini sindirebilmesi için, deve kuşununkini aratmayan bir taşlığı olması gerekir insanın. Belki bütün sanat kuramları, o hiç sindirilemeyecek kuramlar, devekuşunun taşlığındaki çiviler gibi öteki besinlerin öğütülmesine yardım ederler, bir sanatçının ruhundaki bütün duygusal, güzellikle ilgili besinlerin sindirilmesine yararlar. Başka bir şeye yaramazlar ama. Düzeltici bir etkileri bile olamaz. Modern sanat kuramları gerçek resimlerin yapılmasını kökten önlemektedir. Ancak birtakım açıklamalar, resim konusunda eleştirisel çıkışlar,

düşünceye sığmaz yadsımalar edinirsiniz. Bu yadsımada birazcık düş izi kalmışsa -Dufy'deki, Chirico'daki gibi-, kuramdan kaçmış olan bu birazcık düş, resmi kurtaran etken olur. Kuramlar koyun, isterseniz her şeyi kuramlaştırın - ama resim yapmaya başladığınız an kuramsal gözlerinizi kapayın, içgüdüyle, sezgiyle koyulun işe.

Ben kendim resimleri, resim sanatını her zaman sevdim. Hiç bir sanat okuluna gitmedim, bütün yaşamam boyunca ancak bir kez gerçek bir resim dersi aldım. Ama, «çizmek» de iyiden iyiye sınanmıştım; uzay - geometri türünde, alçı - modeller türünde, tel - figürler türünde denemiştim kendimi. Uzay - geometri türü bütün o en yalın perspektiv yasalarıyla, epeyce yararlı oldu sanıyorum. Ama tel - figürler türüyle, alçı - modellerden ışık - gölge çalışmaları zararlı oldu. Alçı modellerle, telden ana çizgiler öyle tiksindiriyordu ki beni, daha başlangıçta resim «çizemediğim» sonucuna vardım. Çizemiyordum, kendi kendime bir şey yapamayacaktım hiç bir zaman. Çiçek saksılarını, ekmeği, patatesleri, bir ağaçlık yol boyundaki kulübeleri, Doğada oldukları gibi çizmeye çalıştığımda, sonucun pek de parlak olmadığını gördüm. Doğa da aşağı yukarı bir alçı - modeldi bence - gençliğimde beni çileden çıkaran o alçıdan minerva başları, ölen Gladiyatör figürleri. Resmini yapmak üzere karşısında oturduğum «nesne» ne olursa olsun, biraz tiksindiriyordu beni. Böylece, gerçekten ressam olamayacağım kanısına vardım. Belki değilim. Ama resim yapabileceğime iyice inancım var, bu konuda önemli olan da budur bence. Ressamlık, resim yapmaktan çıkar ortaya - hem bunca

sanatçı, ressamlığın kilometrelerce uzağında, tuvaller doldurup durmuyor mu?

Ben resim yapmayı başka resimleri kopya etmekle öğrendim - genellikle röprodüksiyonları, kimileyin fotoğrafları bile. Çocukken, ne kendimi verirdim bu işe! Bir dergideki değeri beş para etmez bir resmi kopya etmek. Hemen hemen kuru sulu - boya ile çalışırdım, fırçayı dokundura dokundura, her kezinde bir santimetre karelik bir yüzeyi kaplayarak, bütün santimetre kareler iyi doluncaya değin mozayik bir işlemle, resmin bütün yüzeyini ıslatmayı bir kez bile düşünmeden, çabalardım. Saatlerce, bu santim santim ilerleme işlemine, bütünüyle yanlış yönteme, yürekten verirdim kendimi - gene de yaptığım o kopyalar bittikleri zaman, belli bir yönleriyle kıvandırabiliyorlardı beni: belli bir yaşam parıltısı, benim için güzellik demekti bu. Bir resim, sizin içine koyduğunuz yaşamla yaşar. Hiç **yaşam** koymazsanız resminize - bir coşku ürpertisi, görüntü bulgulamasından doğan bir kıvanç, bir kendinden geçiş koymazsanız - ölüdür o resim, birçok başka resimler gibi, istediğinizce titiz, bilimsel bir yöntemle çalışmış olun, ölüdür. Bir eski köprü resminin iyice bayağı bir röprodüksiyonunu kopya ediyor olsanız bile, eski köprüyü ya da havasını keskin türden bir duyguyla sezinlemekten doğacak kıvanç, ya da köprünün içinizde tutuşturacağı kıvılcım, kâğıdınıza yayılarak o bayağılık kavramına belli bir yaşam niteliği katabilir.

Herhangi türden bir sanatçı olmak belli bir ruh arılığını gerektirir. Her sanat okulunun kapısı üzerine yazılması gereken söz: «Kutsanmıştır ruhça arı olan-

lar, çünkü göklerin ülkesi onlardır.» Ama «ruhça arılık»la demek istediğimiz, ruhça arılıktır. Bir sanatçı utanmaz bir adam olabilir, toplumsal bakımdan bir alçak olabilir. Ama çıplak bir kadını ya da bir çift elmayı yaşayan bir imge olarak resmedebiliyorsa, ruhça arıdır, onundur göklerin ülkesi. Bütün sanatların başlangıcı budur, görsel sanatların, yazınsal sanatın, müziğin: ruhça arılık. İyilikle aynı şey değildir bu. Çok daha güç, tanrısala çok daha yakındır. Tanrısal, yalnız iyi olmakla kalmaz, her şeydir.

Tanrısal, doğanın nesnelerinde görülebilir; ben daha bu sabah gördüm, Barselona'da Ramblas'ın alımlı, gür çiçek - sergilerinde uzun saplı, incecik, sevimli küçük kamelya çiçeklerinde gördüm. Bildiğimiz şişman kamelyalardan ayrıydılar, fulyaya benziyorlardı daha çok, incelikle dengeli öylece duruyorlardı, bir düş gibi göründüler bana. Böylece, şimdi resimlerini yapabilirim. Ama bir demet alıp, «doğadan» çizmeye başlasaydım resimlerini, onları yitirmiş olacaktım. Çok bakmakla yitirmiş olacaktım. Yaşantılarımla öğrendim bunu. Yalnız, kişisel yaşantı. Birtakım kimseler bir düşe, gözleri kararıncaya değin nesneye bakmakla ulaşabilirler, Cézanne gibi; ama uzun bakmak görüş gücümü öldürüyor benim. Okulda hiç çizemeyişim bundandı. Bakmakta olduğu şeyi çizmesini istiyorlardı insandan.

İnsanın bakabileceği, gözünü ayırmayacağı, için de bir düş göreceği tek şey, düşün kendisidir: düşsel imge. Bundan dolayı, başkalarının resimlerini kopya etmekle kendi kendime sağlamış olduğum bir eğitimden başka bir resim eğitimi görmediğime seviniyorum. Tutkum daha bir artınca, Leader'in görü-

nü resimlerinden, Frank Brangwyn'in karikatürü andıran resimlerinden, sonra da Peter de Wint'in, Girtin'in suluboyalarından kopyalar yapmaya başladım. Çocukluğumda **Studio'nun** sekiz bölümde yayımladığı İngiliz suluboya ressamları dizisine ne denli borçluluk duysam gene de azdır. Sekiz bölümden yalnız altısı vardı bende, ama değerleri eşsizdi gözümde. Hepsini büyük bir sevinçle kopya ettim, kimisi iyice güç geldi bana. O suluboya resimleri kopya etmeye verdiğim emeğin, birçok modern sanat öğrencilerinin bütün öğrenim yıllarında harcadıkları emekten daha fazla olduğunu kesinlikle söyleyebilirim. Sonsuz yararı dokundu bana bunun. Yalnız suluboyanın gerektirdiği belli bir teknik ustalık kazanmakla kalmadım - Paul Sandby'den, Peter de Wint'den, Girtin'den, Frank Brangwyn'e, Brabazon gibi izlenimcilere değin uzanan İngiliz suluboya ressamlarının resimlerini kopya etmeyi deneyen herhangi bir kimse, bu işin ne büyük bir ustalık istediğini görecektir - düşsel sezinleme gücümü de biledim. Benim inancıma göre insan, düşsel sezinleme gücünü ancak düşün kendisiyle çok yakından karşı karşıya gelmekle bileyebilir: başka deyişle, resimleri tanıyarak, gerçek düş resimlerini, üzerlerinde durarak, içlerinde durarak. Bir resmin içinde durmak, büyük bir sevinçtir. Ama ruhça bir arılığı, kaba duyguların, kaba çıkarların, en önemlisi de kaba ilgilerin bir yana atılmasını gerektirir; bu da pek az kişinin elinden gelir. Ah, şu sanat okulları yalnız bunu öğretseler! Şu resim yanlış, eksik, kötü çizilmiş vb. diyecek yerde: Kötü bir beğeni örneği değil mi bu? duygusuz değil mi? yaşam sezgisinden iyice uzak cansız bir çizgi değil mi

şu? deseler. Ama hep yanlış ele alınmıştır sanat. Sanki bilimmiş gibi ele alınmıştır, oysa bilim değildir. Toplumbilimsel olan On Buyruk öyküsü bir yana, bir din biçimidir sanat. Sanat, eşsiz ölçüde ince bir sezinleme, bir bağdaştırma biçimidir - birleşmeyi, nesne ile bir olmayı erek tutar. Ama büyük bağdaşma bir sevinç midir? - çünkü sanatı hiç bir zaman bir sevinç biçiminden başka bir şey olarak göremiyorum ben.

Bütün yaşamam boyunca zaman zaman resme döndüğüm oldu, çünkü sözcüklerin veremeyeceği türden bir sevinç veriyordu bana. Belki sözcüklerin sevinci daha derin, dolayısıyla da daha bilinçdışıdır. **Bilinçli** sevincin resimde daha güçlü olduğu sugötürmez. Resme gerçek sevinç için dönüyorum - resimle, kopya, yağlıboya ya da suluboya kopya demek istiyorum. Sanırım, kopya etmekten doğan en büyük sevinci Fra Angelico'nun «Mısıra Kaçış» ından Lorenzetti'nin büyük Tebai resminden duydum; ikisini de fotoğraftan çalışarak, kendi renklerimle renklendirmiştim. Belki daha da büyük bir sevinci Venedik'te bir Carpaccio resminden duydum. Sonra, büyük bir resmin her kıvrık çizgisine, her eylemine nasıl güçlü bir yaşam konmuş olduğunu **gerçekten** anladım. Ruhça arılık, duygan seziş, içteki bir düşü çizmek için duyulan yoğun istek, nasıl da bir aradaydı hepsi. İngiliz suluboya resimleri, cılız kalır bunlarla karşılaştırılınca - Fransız, Felemenk suluboyaları da sığ kalır. Koca Rembrandt'ı çok sevmekle birlikte, kopya etmeyi hiç denemedim, oysa şimdikinden de daha büyüktü sevgim ona; Rubens'i de her zaman çok sevdim ama hiç kopya et-

medim, çok yaygın gözüküyordu hep. Ama Peter de Hooch'u, Vandyck'ı şimdi unuttuğum başkalarını kopya ettim. Gene de hiç biri bende İtalyanlar'ın, Carpaccio'nun, National Gallery'deki «Procris'in Ölümü»nün, ya da Uffizi'deki kırmızı bacaklı «Düğün» ün, Padua'da bir Giotto'nun yarattığı ürpertiyi uyandırmadı. Zamanında birçok kopya yaptım, sonsuz bir sevinç duydum hepsinden.

Sonra birden, boş bir tuvalim olunca, kendim de resim yapabileceğimi bulguladım. Önemli olan da bu, boş bir tuval üstüne bir resim yapmak. Kırk yaşımdan önce bunu gerçekten göze alamadım. Sonra çılgınca bir tutku oldu resim yapmak.

Şimdi, nesnelerden çalışmamayı, modelsiz, tekniksiz resim yapmayı öğrendim. Kimileyin, bir suluboya resim için, doğrudan doğruya modelden çalıştım. Ama bu, **resmi** bozuyor her zaman. Modeli ancak resim yapılıp ortaya çıktıktan sonra kullanabilirim; modele, düşümden kaçan bir şeyi yakalamak ya da eksikliğini sezmekle birlikte nedenini anlayamadığım bir noktayı düzeltmek için bakarım. O zaman bir işe yarar belki model. Ama başlangıçta, resmi bozmaktan başka bir şeye yaramaz. Bir resim, bütünüyle sanatçının içinden, biçimler, figürler bilgisinden doğmalıdır. Bellek diyebiliriz belki, ama bellekten öte bir şeydir. Bilinçte yaşadığı biçimiyle bir imgedir resim, düş gibi canlı, ama bilinmez. Bence, insanların çoğu bilinçlerinde yaşayan imgeler taşırlar, dışarı çıkarılmasından en büyük sevinci duyacakları imgeler. Ama bunu nasıl yapaacklarını bilmezler. Öğretim de ancak engel olur.

Bence, bir resim sevinç taşır içinde, yoksa resim değildir. Piero della Francesca'nın, Sodoma'nın, Goya'nın en acıklı resminde bile, gerçek resmin yanından ayrılmayan o tanımlanamaz sevinç vardır. Modern eleştirmeler çirkinlikten çok söz ediyorlar ama, ben çirkin diyebileceğim bir gerçek resim görmedim hiç. Konu çirkin olabilir, korkunç, üzücü, hemen hemen irkiltici bir nitelik gösterebilir, El Greco'daki gibi. Ama bunların hepsi de garip bir yolda resmin sevinci ile kaynaşmıştır. Hiç bir sanatçı, en karamsarı bile, imge - yapmanın sevincinden yoksun bir resim yapmamıştır.